

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií

Diplomová práce

Mikhail Pashkevich

**Radikální strana Srbska v první fázi vývoje tzv. republiky 5. října:
cesta radikální strany od zhroutení Miloševićova režimu
do vítězství ve volbách v r. 2003**

The Serbian Radical Party in the 1st stage of development of so called 5th October
republic: the path of the Radical Party from the Milošević regime fall
to winning 2003 general elections

Praha 2020

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Pelikán, CSc.

Poděkování: Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucímu své práce prof. PhDr. Janu Pelikánovi, CSc. za odborné vedení, za neocenitelnou pomoc, rady, připomínky i trpělivost, které mé práci věnoval.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 21. června 2020

Mikhail Pashkevich

Klíčová slova:

Srbská radikální strana

Srbská republika 5. října

Slobodan Milošević

Vojislav Šešelj

Tomislav Nikolić

Aleksandar Vučić

Nacionalismus

Key words:

Serbian Radical Party

5th October Overthrow

Slobodan Milošević

Vojislav Šešelj

Tomislav Nikolić

Aleksandar Vučić

Nationalism

Abstrakt

Diplomová práce se věnuje analýze činnosti Radikální strany Srbska (SRS) v období následujícím po pádu Slobodana Miloševiče 5. října 2000 v důsledku masových protestů, a to až do parlamentních voleb v r. 2003, kdy tato strana získala ve Skupštině Srbska nejvíc mandátů. Vítězství SRS nebylo ojedinělou událostí, avšak, jak se ukázalo později, představovalo začátek nového směřování srbské politiky ke konsolidaci, návratu a reformování nacionalistických sil, které později převzaly proevropskou rétoriku.

Cílem práce za prvé bude stanovit důvody a předpoklady toho návratu, za druhé popsat komunikační strategii SRS v letech 2000–2003, jež straně dovolila za pro ni silně nepříznivých podmínek zformulovat efektivní volební poslání.

V rámci analýzy práce zkoumá především následující otázky: 1) Zda renesance vlivu radikální strany neodráží skutečnost, že pád Miloševičovy exekutivy neznamenal zásadní předěl v politickém vývoji Srbska, a že tedy víceméně šlo hlavně o personální změny ve vedení státu. 2) Jak širokou podporu měl nacionalistický program v srbské společnosti v období vlády Miloševiče a po jeho pádu. 3) Do jaké míry byla SRS připravená převzít roli vedoucí nacionalistické síly po pádu Miloševiče.

Abstract

The diploma thesis will analyse the activities of the Radical Party of Serbia (SRS) in the period following the fall of Slobodan Milosević on October 5, 2000 as a result of mass protests till the parliamentary elections in 2003, when the party won the most seats in the Serbian parliament. The victory of the SRS did not become an isolated incident, but, as it turned out later, represented the beginning of a new trend in Serbian politics: the consolidation, reformatting and return of nationalist forces, which later adopted pro-European rhetoric. The aim of the thesis is, first of all, to determine the reasons and premises of the return, secondly to describe the communication strategy of the SRS in the years 2000-2003, which allowed the party to elaborate an effective electoral message under severely unfavourable conditions. To achieve these aims, the following questions will be examined in particular: 1. Whether the renaissance of the Serbian Radical Party's influence does not reflect the fact that the fall of Milosević's administration did not mean a major turning point in Serbia's political development 2. How broad was the support of the nationalist program in Serbian society during the rule of Milosević and after his fall. 3. To what extent was the SRS ready to take on the role of leader of the nationalist force after the fall of Milosević.

Obsah

Úvod.....	8
1. Politický potenciál a role SRS při stabilizaci republiky 5. října	12
2. Otázka zachování uzemní celistvosti Srbska: Vojvodina a Sandžak	25
3. „Kriminalizace“ veřejného obrazu vlády DOS	41
4. Kosovská otázka a spolupráce s haagským tribunálem	50
4.1 Spolupráce s haagským tribunálem.....	50
4.2 Kosovo a jih Srbska	56
5. Prezidentské volby r. 2002 (září–prosinec).....	61
6. SRS v r. 2003: přes hrozby zákazu k vítězství.....	72
Závěr	96
Prameny a literatura	99
Seznam zkratk	104

Úvod

Prezidentské volby v září 2000 a následující revoluční události 5. 10. 2000, známé v srbské historiografii i mezi laickou veřejností jako revoluce 5. října, představovaly jeden z přelomových bodů nejnovějších srbských dějin. Vítězství kandidáta sjednocené demokratické opozice Vojislava Koštunici nad mnohaletým lídrem Svazové republiky Jugoslávie (SRJ) Slobodanem Miloševićem otevřelo novou kapitolu v dějinách Srbska a také v jeho vztazích s mezinárodním společenstvím.

V období, kdy byla třetí Jugoslávie a Srbsko jako její jádro považována za hlavního strůjce a podněcovatele válek v bývalých jugoslávských republikách, nacházela se země v tvrdé mezinárodní izolaci. Čelila sankcím a v r. 1999 i bombardování svého území. Tato éra byla nyní ukončena a před Evropou i ostatním světem stála nová Jugoslávie bez Miloševiče, jež se aktivně zapojovala do všech institucí a procesů, ze kterých byla v předcházejících deseti letech vyloučena.

Způsob provedení revolučních změn v Srbsku – relativně mírný, bez krveprolití, v němž hrála vedoucí úlohu tradiční opozice za přispění ad hoc vytvořených širokých mládežnických hnutí – se stal vzorem pro opoziční síly v jiných bývalých socialistických státech východní Evropy, jež se chtěly vypořádat se svými nedemokratickými režimy. Tyto metody byly úspěšně aplikované v Gruzii při Revoluce růží v r. 2003 a na Ukrajině během tzv. oranžové revoluce v r. 2004. Méně známé jsou pokusy aplikovat tento postup v Bělorusku v prezidentských volbách v r. 2001 a později v Rusku, kdy se hnutí Zubr v Bělorusku, respektive Oborona v Rusku, snažila použít model vyzkoušený na Balkáně také na své půdě. Oficiální ideologové administrativy Vladimira Putina od r. 2005 poukazovali na tento model konání změn jako na důkaz politické intervence Západu do vnitřních záležitostí suverénních států a pokusili se vybudovat vlastní „ochranná“ mládežnická hnutí. Pro oba tábory sloužil srbský příklad jako učebnicová ukázka mírného demokratického tranzitu neboli ze Západu řízené barevné revoluce.

Politický vývoj Srbska v letech následujících po revoluci 5. 10. 2000 však nelze porovnat kupříkladu s vývojem států východní Evropy, kde v letech 1989–1990 proběhly sametové revoluce. Celá řada otázek (zlepšení životní úrovně, institucionální a ekonomické reformy, otázka Kosova, evropská integrace), jejichž řešení nová politická moc srbským občanům slibovala po pádu Miloševiče, doposud neztratila na aktuálnosti a zaujala centrální místo v agendě dnešních vládnoucích stran –Srbské pokrokové strany (SNS) Aleksandara

Vučiče a jeho mladšího koaličního partnera Srbské socialistické strany (SPS) pod vedením Ivici Dačiće –, které vedou Srbsko v rámci různých vládních koalic posledních osm let.

Paradox a ironii situace ještě posiluje skutečnost, že zmínění politici patřili k čelným osobnostem Miloševićovy koalice v letech 1997–2000 (Vučić jakožto ministr informací za Srbskou radikální stranu (SRS), Dačić jakožto tiskový mluvčí SPS), jejíž vládnutí ukončila právě revoluce 5. října. Oba rovněž patřili ke konzistentním protivníkům nové vlády koalice Demokratické opozice Srbska (DOS) do jejího pádu v r. 2003. Každá z těchto dvou sil – SRS a SPS – později prošla ideovou nebo také organizační transformací, která jim umožnila nejdřív politické přežití a později opětovný nástup k moci. V případě SPS byl tento posun mnohem pozvolnější, takže se dá mluvit o jejich postupné „rehabilitaci“ pro někdejší protivníky z řad DOS.

V případě Aleksandra Vučiće došlo k mnohem razantnější proměně části Srbské radikální strany, když v r. 2008 reformně naladěné křídlo pod vedením Tomislava Nikoliće opustilo stranu a založilo vlastní poslanecký klub a později Srbskou pokrokovou stranu. Tomuto předcházely čtyři roky Pyrrhových vítězství, kdy ani jeden významný volební úspěch SRS počínaje rokem 2003 strana neproměnila ve skutečné politické vítězství, a to z důvodu svého nulového koaličního potenciálu.

Nově založená Srbská pokroková strana (SNS) se v r. 2012 stává koaličním partnerem SPS a její lídr Tomislav Nikolić vyhrává prezidentské volby. V r. 2014 je SNS starším partnerem SPS a sama sestavuje vládu. Zvolení Aleksandra Vučiće prezidentem země v r. 2017 ještě víc posílilo mocenský monopol SNS. Aleksandar Vučić totiž na rozdíl od svého předchůdce a bývalého spolustraníka Nikoliće neopustil stranu a zůstal jejím lídrem i coby prezident republiky. Počínaje rokem 2012 a zvláště po zvolení Vučiće prezidentem se srbská veřejnost zaobírá otázkou reflexe proměn své země po revoluci 5. října.

Tomuto vzestupu SNS předcházelo desetiletí přizpůsobování se novým podmínkám post-miloševićovského Srbska. Nicméně první náznaky takového vývoje se začaly objevovat už v prvních letech demokratického tranzitu. Už v druhých porevolučních volbách r. 2003 Srbská radikální strana překvapivě vítězí a získává 1.056.256 hlasů (27,61 %, 82 poslanecké mandáty). Tomu ale předcházely rovněž pro SRS úspěšné prezidentské volby v letech 2002–2003. Tyto úspěchy však dlouhodobě zůstávají opomíjené ze strany západních a domácích badatelů a zpravidla se zmiňují jen jako vedlejší důsledky prvních let

demokratického přerodu. Bez odpovědi zůstává rovněž otázka, zda revoluce 5. října skutečně nastolila v zemi tzv. „Republiku pátého října“ a co se pod tímto označením rozumí.

Tato práce zkoumá činnost a komunikaci SRS během jejího působení v opozici za vlády koalice DOS v letech 2000–2003. Líčí ale také aktuální kontext politického dění v zemi, bez něhož by bylo jen obtížně možné porozumět záměrům radikálů a jejich jednotlivým krokům.

První kapitola mapuje aktivity radikálů v přechodovém období od října do prosince r. 2000, kdy pád Miloševiče neznamenal okamžitou změnu na všech úrovních moci. V následujících kapitolách práce popisuje počínání SRS v otázkách udržení Jugoslávie, zachování suverenity Srbska nad Kosovem, rozšíření autonomie Vojvodiny a vztah k plánům reformy teritoriálního uspořádání státu, spolupráci Srbska s Haagským tribunálem a pokusy radikálů nastolit vlastní „negativní“ komunikační agendu vůči koalici DOS a jednotlivým stranám. Poslední, nejrozsáhlejší kapitola prezentuje vývoj radikální strany v r. 2003, kdy se ocitla bez lídra a krátce poté Srbskem otrásl atentát na premiéra Đinđiće. Tato kapitola rovněž představuje hodnocení jejich úspěchů očima srbských expertů.

Při psaní textu jsem se opíral o monografie srbských autorů, monitoring neziskových organizací a také o dostupný dobový tisk, především o tituly *Politika*, *Vreme*, *Glas Javnosti* a stranický tisk radikální strany. Významným zdrojem se staly rovněž stenogramy zasedání skupštiny. Vzhledem k neuvěřitelně rychlému politickému vývoji ve zkoumaném období jsem upřednostnil periodika jako zdroj poskytující vhled do širšího dobového kontextu. Jednotlivé kroky a prohlášení aktérů a stran totiž lze jen stěží pochopit bez znalosti předcházejících nebo souběžných procesů.

Volba samotných periodik, nehledě na velké množství titulů vydávaných ve zkoumaném období, byla podmíněna jejich relevantností a také jejich dostupností při psaní. Zpracování všech dobových periodik by rovněž bylo obtížně realizovatelné kvůli omezeným časovým možnostem i limitům fondů Slovanské knihovny. Z tohoto hlediska deník *Politika*, jehož jednostranná redakční politika se po událostech 5. října razantně změnila, představuje jeden z primárních zdrojů informací, jelikož na svých stránkách pečlivě registroval každodenní aktuální vývoj. O tento titul se rovněž vždy ve svých monitorinzích a analýzách opírali srbsští odborníci (CESID, Vladimir Goati apod.). Týdeník *Vreme* na druhou stranu nabízí vhled do dobových diskuzí a reflexi problematiky v prostředí srbských liberálních intelektuálů, nakloněných koalici DOS.

Memoárová literatura o porevolučních událostech v Srbsku momentálně nabízí řadu titulů, jako například knihy Čedomira Jovanoviće (Moj sukob sa prošlošć) nebo Miry Marković (Bilo je to ovako). Ovšem vzhledem k tomu, že se o SRS zmiňuje jen okrajově, byla využita jen epizodicky (Mira Marković). V textech Čedomira Jovanoviće nebo dalšího aktivisty DOS Srđe Popoviće (sbírka publicistiky One gorke suze posle) je největší pozornost věnovaná reflexi vztahů uvnitř koalice DOS a kritice aktivit Koštunici a DSS. Počinání SRS proto nahlíží zpravidla v kontextu kritiky Koštunicova legalizmu. Proto nehledě na jejich přínosnost pro zkoumání prvního porevolučního desetiletí Srbska, nebyly tyto texty zahrnuty do základních zdrojů své práce.

Při psaní tohoto textu rovněž byla zpracována řada textů autorů západní provenience, jež se zabývali vývojem srbské společnosti po pádu Miloševice: „Guilt, responsibility, and denial : the past at stake in post-Milošević Serbia“ (Eric Gordy), „After the Revolution: Youth, Democracy, and the Politics of Disappointment in Serbia“ (Jessica Greenberg), „Civic and Uncivic Values: Serbia in the Post-Milošević Era“ (Ola Listhaug, Sabrina P. Ramet, Dragana Dulić). Zmínění autoři však zmiňují SRS jen okrajově a pojednávají zpravidla o její činnosti v období po r. 2004.

1. Politický potenciál a role SRS při stabilizaci republiky 5. října

Ve volbách 24. 9. 2000 občané Jugoslávie měli volit celou řadu svých zastupitelů na všech úrovních správy země: prezidenta svazové republiky Jugoslávie, poslance obou komor svazové skupštiny, zastupitele měst a obcí. Poslanci obou komor svazové skupštiny se volili proporčně (s 5procentní hranicí, mandáty se rozdělovaly v každém regionu), místní zastupitelé a svazový prezident naopak většinovým systémem. Přímé volby prezidenta SRJ se přitom konaly vůbec poprvé, a jak se později ukázalo, také naposledy v dějinách tohoto státu. Pro legislativní zajištění této změny svazová skupština těsně před volbami změnila ústavu SRJ, navíc se nevyhnula ani zásahu do statusu Černé Hory, která se stala jen jedním z 26 volebních okresů federace.

Celá tato proměna proběhla ad hoc v souladu s novou strategií prezidenta Slobodana Miloševiče, který se rozhodl zbavit se koalice s SRS a plánoval získat přímý mandát od voličů.¹ Tato přímá voličská podpora byla nepostradatelná i z toho důvodu, že přímých voleb se samotný Milošević naposledy účastnil v r. 1992. Stranická mašinerie SPS se sice mohla pochlubit vysokou výkonností v parlamentárních a místních volbách, avšak jen stěží mohla zaručit vítězství svému kandidátovi, jehož příjmení nebylo Milošević, ve volbách prezidentských.

Kupříkladu první pokus zvolit prezidenta Srbska v září a říjnu 1997 ve dvou kolech voleb skončil totální porážkou kandidáta SPS a ohromujícím výsledkem lídra radikálů Vojislava Šešelje. Ten získal 1 733 859 hlasů, kdežto kandidát SPS Zoran Lilić jen 1 691 354. Přičemž ve srovnání s prvním kolem (1 126 960 hlasů) Šešelj dokázal přitáhnout třikrát víc nových voličů než Lilić, a jen prohlášení voleb za neplatné kvůli nedostatečné účasti voličů zachránilo SPS před plnou porážkou.² V opakovaných volbách v prosinci 1997 SPS nahradila neúspěšného Liliće ministrem zahraničí Milanem Milutinovičem. I v tomto případě bylo vytouženého výsledku dosaženo ve dvou kolech, přičemž ve druhém kole účast voličů jen těsně přesáhla potřebnou hranici 50 procent. Vůdce radikálů sice ani vzdáleně

---

¹Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju. Svedok Zoran Lilić. Utorak, 17. jun 2003. Otvorena sednica. Str. 17 [online] ICTY.org [cit. 11.7.2020]. Dostupné z:

https://www.icty.org/x/file/About/OTP/Milosevic%20Feature/High%20level%20witnesses/Lilic_fulltestimony1_bcs.pdf

²Izbori za predsednika Republike Srbije, 1997. Konačni rezultati.str.4 [online] Republika Srbija. Republički zavod za statistiku [cit. 19.6.2019]. Dostupné z:

<http://www.rik.parlament.gov.rs/doc/arhiva/predsednik/1997%20I/3.%20-%201997%20I%20izvestaj%20o%20ukupnim%20rezultatima%20pr.pdf>

neopakoval svůj říjnový úspěch, avšak zase vykazoval rostoucí tendenci ve srovnání s prvním kolem v září 1997: nejdřív získal 1 227 076, později 1 383 868 hlasů.³

Kromě toho byla po těchto prezidentských volbách v roce 1998 vytvořena široká koalice SPS s JUL a SRS (tzv. vláda národního sjednocení), která začala SPS výrazně komplikovat výkon moci. Socialisti se nejen museli smířit s vyloženě nacionalistickým partnerem jakým byla SRS, ale navíc v podstatě museli poskytovat skoro dárcovskou pomoc JUL, straně manželky svého lídra, která dle jejích názorů neměla žádnou přímou volební podporu.⁴

Politoložka Dijana Vukomanović, známá tehdy jako odbornice na SPS (a sama členka stany, byť se to nezdůrazňovalo) už tři měsíce před volbami předvíдалa, že by se socialisti měli zřeknout aspoň jednoho z těchto dvou partnerů: „*Njima su potrebni novi partneri jer ultralevičari poput JUL-a, ili balkanski nacionalisti poput radikala, nisu moderni partneri sa kojima se može biti na vlasti i na početku XXI veka. Neuspeh politike SPS-a mora biti pripisan u krivicu ili JUL-u ili radikalima. Možda i jednima i drugima*“⁵.

Tato strategie Miloševiće zbavit se koaličního partnera SRS se neomezila na ústavní změny, ale vyústila i v mediální kampaň vůči radikálům.⁶ Docházelo dokonce k otevřeným konfliktům na lokální úrovni, jako například v Niši, kde radikální strana nebyla uvedena na volebních lístcích,⁷ nebo v Bělehradě, kde probíhala negativní kampaň zacílená na pád SRS v Zemuně.⁸ Navíc sjednocená demokratická opozice v rámci široké koalice DOS dokázala jmenovat jediného vlastního kandidáta. SRS se takto ocitla v situaci, kdy se sice nacházela ve vládě, ve skutečnosti ale musela čelit jak útokům opozice, tak svých koaličních partnerů.

Nicméně veřejnost až do 5. října stále vnímala SRS jako pevnou součást koalice. Tak tomu bylo například i tehdy, když návrh kontroverzního zákona o boji s terorismem, určený k posílení represi vůči mládežnickému hnutí OTPOR, neuspěl ve skupštině, protože ho SRS

---

³ Izbori za predsednika Republike Srbije, 1997. Konačni rezultati.str.3 [online] Republika Srbija. Republički zavod za statistiku [cit. 19.6.2019]. Dostupné z:

[http://www.rik.parlament.gov.rs/doc/arhiva/predsednik/1997%20II/3.%20-%201997%20\(II\)%20izvestaj%20o%20ukupnim%20rezultatima%20pr.pdf](http://www.rik.parlament.gov.rs/doc/arhiva/predsednik/1997%20II/3.%20-%201997%20(II)%20izvestaj%20o%20ukupnim%20rezultatima%20pr.pdf)

⁴ Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju.Svedok Zoran Lilić. Utorak, 17. jun 2003. Otvorena sednica. Str. 114 [online] ICTY.org [cit. 11.7.2020]. Dostupné z:

https://www.icty.org/x/file/About/OTP/Milosevic%20Feature/High%20level%20witnesses/Lilic_fulltestimony1_bcs.pdf

⁵ Porazi kao uspesi. Deset godina Socijalističke partije Srbije. Vreme. 496. 8.7.2000

⁶ Izbori u saveznoj republici jugoslaviji. 24 septembar 2000. Izveštaj o preliminarim nalazima i zakljuccima. Str.5. [online] OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. [cit. 20.6.2019] Dostupné z:

<https://www.osce.org/sr/odihr/elections/15185?download=true>

⁷ Početak štampanja listica za lokalne izbore bez radikala. Politika. 14.9.2000

⁸ Baškot: čelnici SRS upropastili Zemun. Politika. 16.9.2000

odmítla podpořit a vrátila ho svazové vládě, jejíž byla sama součástí. Nicméně politici ani politologové se neshodovali, zda se to dá považovat za rozkol černo-rudé koalice (jak to vnímal Vladan Batić, lídr křesťanských demokratů, DOS), nebo zda se jedná jen o taktické „kšeftování“. Podle Dušana Pavloviće zde totiž především chyběla hlubší ideová koncepce rozkolu. A ani sám Šešelj zřejmě neviděl příležitost, jak z tohoto konfliktu těžit.⁹ Většina se však klonila k názoru, že celá situace je jen inscenovaná.

Myslel si to například bývalý funkcionář SPS a v roce 2000 člen vedení DOS Nebojša Čović nebo sám opoziční předák Vojislav Koštunica: *„Kada je reč o toj naprslini, tu čovek nikada nije do kraja načisto jer stvari nisu baš potpuno jasne. Jednim delom se može raditi o sukobima izazvanim teškim položajem koalicionih partnera. Zašto svako ne bi svoju glavu spasavao obaška. A s druge strane, može se reći i da je reč o fingiranom sukobu. Čak sam bliži tom razmišljanju.“*¹⁰ Nicméně Zoran Đinđić v tom spatřoval hlubší, a tedy skutečný rozkol: *„Zato što više nije siguran u koalicione partnere, nije siguran da će opet moći da se dogovori sa Šešeljem. Iz nužde je došao do rešenja da jednokratno napravi gužvu, odradi izbore, manipuliše, ali je onda naredne četiri godine miran i ne mora svakog dana da razmišlja hoće li ga ovaj uceniti.“*¹¹

Za těchto okolností předseda strany Vojislav Šešelj rozhodl, že jako kandidáta na prezidenta strana nominuje jeho zástupce Tomislava Nikoliće. (Psalo se, že SRS nezvykle protahuje svoje rozhodnutí, ovšem přinejmenším z formálního hlediska s tím nelze souhlasit: jen SPS veřejně oznámila jméno kandidáta 28. 7. 2000, SPO tak učinila 6. 8. 2000, SRS a DOS jmenovaly své kandidáty 7. 8. 2000.)

Prezidentská kampaň Nikoliće nebyla nikým vnímaná jako skutečný boj o prezidentský úřad. Novináři liberálního tisku spekulovali, zda Nikolić vůbec zůstane kandidátem do konce voleb, nebo odvolá svou kandidaturu těsně před volbami a vyzve voliče SRS, aby podpořili Miloševiče. Mnozí se shodovali v tom, že jeho úloha je spíš nenechat elektorát SRS bez kandidáta: *„Vojislav Šešelj igra u rezervnom sastavu.“*¹² Ještě neviditelnější byl Nikolić v tisku vlastní strany: předvolební výtisky stranického časopisu Velika Srbija preferovaly dál Šešelje a jen zřídka umísťovaly podobiznu Nikoliće na první stránku, zpravidla jen vedle Šešelje. Stranická agitace se soustředila na svazových a

---

⁹ Sumnjivo lice—Srbija. Vreme 496. 8.07.2000

¹⁰ Branićemo pobedu. Vreme 507. 21.09.2001

¹¹ Jugoslavija – Miloševičeva lična igračka. Vreme 497, 15.07.2000.

¹² Podizanje praga. Vreme. 502. 19.08.2000

komunálních volbách se slogany „*Mudrost, Hrabrost, Poverenje, Pamet, Znanje, Poštenje*“, „*Mi dolazimo-SRS*“, „*Radikali – snaga naroda*“, atd.

Volby však pro SRS dopadly mnohem hůř, než se očekávalo. Stranický kandidát na prezidenta Tomislav Nikolić získal jen 188 334 hlasů (6,58 %), což bylo naprosto katastrofální ve srovnání s předchozími výsledky jeho šéfa Šešelje. Volby do komor svazové skupštiny sice daly SRS mnohem víc hlasů, avšak celkový počet mandátů byl také skromný (do komory Sněmovna občanů – 406 196 hlasů, 8,34 %, tedy 5 míst, do komory Sněmovna republik – 478 406 hlasů, 9,79 %, 2 místa). Do skupštiny Vojvodiny, kde SRS dříve disponovala 6 místy, se nedostal žádný radikál. V lokálních volbách SRS dokonce přišlo o svou vzornou obec Zemun, kde monopolně vládli v předchozích letech, což se odráželo i ve volebních heslech: „Dnes Zemun, zítra Srbsko.“

Hned po porážce předseda strany Vojislav Šešelj a jeho místopředseda Tomislav Nikolić anoncovali svou rezignaci z vedení strany.¹³ Část analytiků to vnímala jako spíše rituální záležitost.¹⁴ Nicméně v této situaci na konci září r. 2000, kdy ještě nebyl zřejmý další vývoj situace, na základě tohoto prohlášení novinář Žarković očekával, že kromě vítězného DOS, to budou právě radikálové, kdo bude trvat na konání předčasných voleb do srbské republikové skupštiny. Pochyboval však, že všech 75 poslanců SRS jednomyslně podpoří případné rozhodnutí stranického vedení opustit republikový parlament, a tím ho rozpustit. Vzhledem k tomu, že po volbách 24. 9. 2000 zůstala ze všech mocenských orgánů pouze srbská republiková skupština ve starém složení, které už vůbec nereflektovalo skutečné poměry moci a voličské podpory, bylo vyhlášení nových voleb do tohoto orgánu jen otázkou času.¹⁵

Tato změna byla nevyhnutelná i proto, že už v té době svazová vláda a prezident v mnoha ohledech kontrolovali jen srbské území bez Kosova. Černohorská vláda totiž trvala na tom, že ústavní změny v SRJ, provedené 6. 7. 2000, jsou nelegitimní. Proto Đukanovićova strana bojkotovala svazové volby 24. 9. 2000, odmítala se podílet na formování nové vlády, ještě v listopadu r. 2000 v podstatě bojkotovala Koštunicu a zpochybňovala jeho legitimitu, jelikož nový prezident SRJ jednal v rámci ústavy novelizované 6. 7. 2000.¹⁶

---

¹³ Šešelj i Nikolić ponudili ostavke. Politika. 26. 9. 2000.

¹⁴ Stanje stvari. Pobednici i gubitnici. Vreme.508. 28. 9. 2001.

¹⁵ GOATI, Vladimir. Izbori u SRJ od 1990 do 1998. II dopunjeno izdanije. Beograd, CESID, 2001, str. 251.

¹⁶ Nećemo pregovarati sa Koštunicom i Žižićem. [online] Blic.rs [cit. 23.06.2020] Dostupné z: <https://www.blic.rs/vesti/politika/necemo-pregovarati-sa-kostunicom-i-zizicem/rtqtpew>

Úloha SRS v událostech, jež se do srbských dějin zapsaly jako revoluce 5. října, nicméně byla mnohem větší než jako pouhého statisty v souboji Miloševiče a DOS.

Právě SRS jako jedna z prvních uznalala vítězství Vojislava Koštunice ve volbách, což sice nebylo ze strany DOS veřejně oceněné (SPO Vuka Draškoviće sice také Koštunicovi gratulovala, jednalo se však jen o další opoziční stranu, byť ne o člena DOS), ale způsobila tím komplikace centrální volební komisi a také to mělo nemalý demoralizující účinek na celý vládní systém (jednalo se přece o režimu lojální stranu).¹⁷ Prakticky hned po tomto prohlášení SRS byli vyloučeni dva členové centrální volební komise SRJ, zastupující SRS – Jelica Baković a Nikola Dinić.

Jedinou vládou, jejíž právní legitimita nebyla zpochybňovaná v Bělehradě v období od 25. 9. do 5. 10. 2000, byla ta republiková. (Svazová se měla brzy změnit podle výsledku voleb do obou komor skupštin.) V situaci, kdy se centrální volební komise kontrolovaná SPS snažila prosadit druhé kolo voleb a DOS chystala velké demonstrace na Trgu Republike, SPO vyzvalo Šešelje, aby svolal zasedání republikové skupštiny a rozpustil vládu Srbska.¹⁸ Zasedání bylo svolané, avšak bez splnění hlavního požadavku SPO: SRS představila jen své vlastní návrhy zákonů, požadavek na demisi ministra vnitra Vlajka Stojiljkoviće, iniciativu o zrušení zákona o informování a řadu dalších.

Zasedání skupštiny se uskutečnilo až 9. 10. 2000 a už tehdy se ukázalo, že na rozdíl od SPS radikálové nechtějí pasivně předávat formální moc v republice do rukou DOS. Návrhy poslance Marijana Rističeviče z NSS (Narodna seljačka stranka) vypsát předčasné parlamentní volby neuspěly. Avšak největší pozornost zde zasluhuje obratnost SRS v nakládání s jednacím řádem skupštiny, a to například při projednávání návrhu zákona o zrušení dosavadního, v demokratickém prostředí velice neoblíbeného zákona o veřejném informování. Už na začátku při schvalování programu zasedání patřilo 10 z 12 návrhů SRS, zbývající 2 podal již zmíněný Marijan Rističevič. Návrhy zákonů SRS, kromě toho o veřejném informování, také zahrnovaly zákony o RTS (státní rozhlas a televize), o nacionalizaci novin „Politika“, o privatizaci, transportním clu, o místní samosprávě, o vládě, zákon o volbách poslanců do skupštiny a řadu dalších. Marijan Rističevič se marně snažil přesvědčit skupštinu, že v otázce zrušení zákona o veřejném informování by se mělo hlasovat pro jeho už rok odmítaný návrh, nikoliv pro návrh radikálů. Byli to totiž právě oni,

---

¹⁷ Vodi predsednik Milošević, levici većina u Veću građana i Veću republika Savezne skupstine. Politika. 26.9.2000

¹⁸ 5. Oktobar kroz naslovnice Blica. Kako je Milošević hteo da pokrade izbore, kako je reagovao narod i šta je tada radio Putin[online] Blic.rs [cit. 23.06.2020] Dostupné z: <https://www.blic.rs/vesti/politika/5-oktobar-kroz-naslovnice-blica-kako-je-milosevic-hteo-da-pokrade-izbore-kako-je/2c5sx1m>

kdo zákon prosadili: „*Onaj ko je tu štetu naneo, sada je ne može ukloniti time što će reći – e pa, ja to nisam mislio ozbiljno, ja ću sad da povratim taj zakon. Radikali su skloni tome i meni je muka od toga da ću povratiti, kao i Šešelj Krajinu.*“¹⁹

V odpovědi poslanci SPO Milanu Mikovićovi na jeho návrh rozpustit republikovou vládu se Vojislav Šešelj, jakožto místopředseda této vlády, odvolal na probíhající rokování SRS, SPS, SPO a DOS a dohody z nich vyplývající, které se týkaly přijetí řady nových zákonů (především o volbách), vyhlášení nových voleb a případné rekonstrukce vlády. Šešelj zdůrazňoval, že sice nezpochybňuje širokou podporu Koštunici, avšak považuje události následující po jeho zvolení za puč, který nehodlá legalizovat.²⁰ V další interpelaci místopředseda SRS a republikové vlády Nikolić rozvinul myšlenku o puči: opozice se měla zastavit po vítězství Koštunici a nepřenášet revoluci do Srbska (tedy spokojit se s obsazením úřadu svazového prezidenta a většinou ve svazové skupštině).²¹ Po této diskuzi Miković odvolal svůj návrh sám.

Další návrh zákona ze strany radikálů – o volbách poslance skupštiny – se později ukázal jako významný pro celý institucionální vývoj republiky 5. října. Návrh nabízel proporční volby při proměně Srbska v jeden volební okres – všichni občané republiky měli volit z jedné listiny kandidátů. Návrh počítal s počítačovou registrací voliče a omezoval voliče při nominování stran: jeden občan mohl udělit jeden podpis jedné straně. Kromě toho SRS prosadila princip primátu strany nad poslancem – mandát patřil straně, nikoliv poslancům. Tento článek, jímž se Vojislav Šešelj snažil zabránit případnému přechodu svých poslanců do jiných poslaneckých klubů, poskytl později v r. 2002 premiérovi Zoranu Đinđićovi možnost zbavit část poslanců Demokratické strany Srbska (DSS) jejich mandátů. Ústavní soud později rozhodl, že mandáty patří poslancům, nikoliv stranám, avšak celá situace měla velice negativní dopad na institucionální vývoj státu.

Následující zasedání republikové skupštiny proběhlo až 23. 10. 2000, DOS se mezitím dohodla s SPS a SPO na provedení předčasných parlamentních voleb. SRS opustila mezistranické jednání již 10. 10. 2000 na protest proti organizovanému útoku na své členy. Jednalo se především o konflikt Šešeljových osobních strážců s davy protestujících kolem Skupštiny po zasedání 9. 10. 2000.²² Premiér Mirko Marjanović mezitím rezignoval a SRS

---

¹⁹ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna skupština. Prva sednica, drugog redovnog zasedanja 09.10.2000 [online] Otvoreni parlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreni.parlament.rs/transkript/5820?page=2>

²⁰ Prevremenosti republički izbori 17. decembra? Politika. 10.10.2000

²¹ Tamtéž

²² Radikali više neće učestvovati ni u kakvim pregovorima sa DOS-om. Politika. 11.10.2000

tím pádem už nemohla s novými volbami otálet donekonečna. Avšak i zde se lídři SRS snažili hrát s předstihem a oznámili svou rezignaci na členství v srbské vládě ještě před zasedáním skupštiny, jež měla přijmout Marjanovićovu demisi.²³

V celé této přechodové situaci zaslouží pozornost několik faktů:

1. V situaci, kdy JUL rezignovala bez boje a SPS vyjednávala ústupky, se SRS snažila prezentovat jako jediná skutečná opozice nové moci.

Očekávalo se, že SPO Vuka Draškoviće přesvědčí SRS, aby co nejdřív rezignovala, a tím dojde k vypsání nových voleb.²⁴ Překvapivě to však byla SPS, která první vyšla vstříc DOS. Kdežto radikálové velmi rychle opustili proces vyjednávání s DOS kolem kulatého stolu a během všech tří říjnových zasedání republikové skupštiny obstruovali novou moc.²⁵ Navíc se teď jejich terčem stala nejen DOS, ale i poslanci SPS, kteří byli obviněni z kolaborace (na zasedání Skupštiny 23. 10. 2000). V tomtéž projevu poslanec SRS a ministr informací Aleksandr Vučić anoncoval nárok SRS na roli lídra opozice.²⁶ Jak ironicky poznamenal politický komentátor časopisu Vreme Milan Milošević: „*radikali su delovali patetično, kao neka predstraža režima koji su zaboravili da obaveste o povlačenju.*“²⁷ Autor ovšem také podotknul, že se opozicí nelze stát „přes noc“.

2. Do jisté míry radikálům prospíval umírněný přístup nového prezidenta Koštunici k procesu převzetí moci.

Snaha Koštunici maximálně se řídit zákony při transferu moci po pádu Miloševiče (tzv. „legalizam“) umožňovala SPS a SRS nejen dál formálně zastávat ministerské úřady v republikové vládě (svazová vláda, jejíž byli radikálové také součástí, rezignovala mnohem rychleji), ale i pokračovat v jejich přístupu k DOS jako k legitimní vládě. Například premiér Mirko Marjanović ještě 9. 10. 2000 prohlašoval, že jejich vláda je legitimní, a není tedy důvod pro její pád.²⁸ Dne 12. 10. 2000 Šešelj prohlásil, že o předčasných volbách bude možné mluvit až po vytvoření svazové vlády.²⁹ Uskutečnění nových voleb do republikové skupštiny bylo dohodnuto 16. 10. 2000, samotné volby měly proběhnout 24. 12. 2000.

---

²³ Potpredsednici i ministri iz redova radikala podneli ostavke. Politika. 21.10.2000

²⁴ Pobjeda. Vreme. 508. 28.9.2000

²⁵ Tesnaci privremene vlade. Vreme. 512, 26.10.2000

²⁶ Sporo do prelazne vlade. Vreme. 24.10.2000

²⁷ Tesnaci privremene vlade. Vreme. 512, 26.10.2000

²⁸ Kuloarski razgovori bitnije od govornice. Politika. 10.10.2000

²⁹ Šešelj: Put izlaska iz krize hitno konstituisanje Savezne vlade. Politika 13.10.2000

Avšak i toto rozhodnutí bylo přijaté ve skupštině až 23. 10. 2000 po vícehodinové rozpravě. Dle některých funkcionářů DOS právě tento právní dualismus (většinu moci ve státu už de facto kontrolovala DOS přes své „krizové výbory“, kdežto dosavadní vláda odmítala oficiálně rezignovat) už na samém začátku zabrzdil skutečné reformování státu.³⁰ Největší problém byl ovšem spíš v tom, že na rozdíl od svých soupeřů, radikálové znali dosavadní právní rámec mnohem líp a mohli procesy donekonečna protahovat. SPS byla také obviňována z obstrukce formování přechodné vlády,³¹ avšak hlavní úlohu si v tisku a televizi nárokovala SRS.

3. Politické proměny zlepšily podmínky pro vystupování radikálů v médiích.

Pravděpodobně ani během své účasti ve vládě neměla SRS tolik pozornosti novinářů jako v prvním měsíci po pádu Miloševiče. Například deník Politika, jenž dříve citoval tiskové konference SRS jen okrajově, věnoval pokusu radikálů o znárodnění jejich podniku hned několik článků v několika číslech, všechny byly umístěné na nejsledovanějších politických stránkách (15 článků během jediného týdne před zasedáním skupštiny). Ve všech těchto textech se psalo o SRS.

Radikálové dokázali vytvářet tolik zpráv, že mohli „obsadit“ celé stránky novin: Politika psala 10. 10. 2000 na jedné stránce zároveň o úspěšném přijetí návrhu zákona SRS o volbách poslanců, o jejich pokusu znárodnit tyto noviny a také o novináři agentury Tanjug, kterého den předtím zmlátil Šešeljuv osobní strážce. Ani časopis Vreme, jenž se celý předchozí rok spolu s dalšími nerezimními médii snažil bojkotovat aktivity SRS, se při komentování tranzitu nemohl vyhnout zmínce o SRS. V nejisté situaci kolem změny režimu SRS dokázala těžit z každé potenciální mediální příležitosti, ať už šlo o kritiku DOS, návrh na zrušení solidární daně na podporu nezaměstnaných po bombardování 1999, nebo trvání na nepřetržitém televizním vysílání ze skupštiny. Do jisté míry prospívala SRS také snaha části novinářů nedopouštět se revanšismu vůči předchozímu režimu.³²

4. Sociální a ekonomická hesla se začala postupně nahrazovat nacionalistickou rétorikou.

Kromě čistě „politických“ otázek (jako byl zákon o volbách poslanců atd.) SRS vnášela do skupštiny i témata ekonomická, která byla pro běžné občany srozumitelnější. Šlo

---

³⁰ Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji—deset godina posle. Priredio Dušan Pavlović. Fondacija Henrich Boll. Beograd, 2010, s. 27

³¹ Opstrukcija SPS neće uspeti. Politika 24.10.2000

³² Radio emisija 25.10.2000, govore: Desimir Tošić, Vojin Dimitrijević, Mileta Prodanović, Beograđani. [online] Pescanik.net [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <http://pescanik.net/27-emisija/>

například o požadavek zrušení tzv. „dnevnici solidarnosti“ (dnevnica – denní mzda), zvláštní daň zavedené na pomoc dočasně nezaměstnaným osobám, jejichž pracovní místa byla zničena nebo poškozena při bombardování silami NATO v r. 1999. Daň se ovšem neomezovala na jednu denní mzdu, ale stoupala proporčně s výší výdělků (až na úroveň šestidenní mzdy), a museli ji platit také důchodci.³³ Za rok a půl získala vláda pomocí této daně 1,8 miliard dinárů, což nebylo málo, vezmeme-li v úvahu, že celkový příjem republikového rozpočtu v r. 2000 činil 31,55 miliard dinárů.³⁴ (Pro představu: kurz dináru k americkému dolaru se dle národní banky Srbska v roce 2000 zpravidla pohyboval mezi 20 až 30 dináry, kromě 5. a 6. října, kdy 1 dolar stál 41 dinárů.)³⁵

Vzhledem k úspěšnému obnovení poškozených podniků, považovala SRS další existenci této daně za zbytečnou. To se pochopitelně mohlo setkat s odezvou mezi voliči. Tento návrh SRS ale nebyl přijat. Nicméně už měsíc poté toto rozhodnutí pod silicím tlakem ze strany odborů musela přijmout nová přechodná vláda.³⁶ Podobně neúspěšně SRS usilovala o zrušení tzv. daně na financování RTS. Daň ale byla prozatímně zrušena o několik měsíců později vládou DOS.

Náhlý růst cen u základních potravin SRS vysvětlovala také uzurpací moci revolučními výbory DOS, které nechaly srbskou vládu bez reálné kontroly nad situací.³⁷ V tomto směru se jejich rétorika často vracela ke starým klišé o cílené řízení krizi pod vedením amerických agentů CIA. Opakovaně kritizovali DOS za neschopnost získat zahraniční finanční pomoc, kterou slibovala před volbami: „*od najavljenih šest milijardi dolara pomoći, kaže Šešelj, nema ništa*“.³⁸

Celý podzim r. 2000 Srbsko trápily plánované odstávky dodávek elektřiny, což nebylo ojedinělým problémem, ale součástí hluboké krize energetického systému země. Výpadky elektřiny, které na začátku trvaly jen pár hodin, pokračovaly a těsně před prosincovými volbami vážně zostřily sociální neklid. Prozatímní vláda se odvolávala na

---

³³Zakon o sredstvima solidarnosti za zaposlene koji su privremeno ostali bez posla usled ratnih dejstava[online] Paragraf Lex [cit. 21.6.2019] Dostupné z:

http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/o/rub04/04r01z02_010.htm

³⁴ Zakon o završnom računu budžeta republike Srbije za 2000. godinu. Str.1 [online] Ministarstvo finansija Republike Srbija [cit. 21.6.2019] Dostupné z:

https://www.mfin.gov.rs/download/pdf/zakoni/sektor_budzeta/Zakon%20o%20završnom%20računu%20budžeta%20za%202000.godinu%2018.12.2002..pdf

³⁵ Narodna banka Srbije. Zvanični i tržišni kursevi u periodu 1990-2001. [online] Narodna banka Srbije [cit. 21.6.2019] Dostupné z: https://www.nbs.rs/internet/latinica/80/kursevi/trzis_kurs_99.pdf

³⁶Republička vlada ukinula dnevnice solidarnosti [online] B92 [cit. 21.6.2019] Dostupné z:

https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2000&mm=11&dd=16&nav_category=1&nav_id=16156

³⁷ Radikali optužuju DOS što ne funkcioniše republička vlada. Politika. 14.10.2000

³⁸ DOS krši predizborna obećanja. Politika. 3.11.2000

předchozí suché počasí, kvůli kterému byly rezervy hydroelektráren praktické vyčerpané, a také na zhoubné následky politiky Miloševićové vlády. Ta uměle regulovala cenu elektřiny a v podstatě z nich vytvořila nástroj sociální pomoci. Docházelo k paradoxní situaci, kdy se byty nevytápěly plynem, ale elektrickými spotřebiči. Navíc se Srbsko muselo vypořádat s dluhy vůči Rusku za dodávky zemního plynu, což byl také výsledek sociálně orientované politiky Slobodana Miloševiće. (Zvláštní podnik ProgresGazTrejđ, na němž se podílel i přechodzí premiér Mirko Marjanović, prodával plyn na vnitřním trhu levněji, než jej nakupoval.)³⁹

Následky této politiky bylo vidět i o více než desetiletí později – Srbsko dlouhou dobu mělo platit jednu z nejvyšších cen za ruský plyn v celé Evropě.⁴⁰ Pochopitelně toto téma hned využili radikálové ve svých projevech ve skupštině (Aleksandar Vučić: *„sa nama ćete struje imati uvek, kao što ste imali, za razliku od ovih novih koji su je preuzeli. Neće vam biti lako, ali ćemo zajednički umeti da pronađemo izlaz iz teške ekonomske krize i socijalne bede.“*⁴¹) a v pozdějších prohlášeních strany.⁴² Dvojnásobné zvýšení ceny ropy a ropných produktů hned po zrušení mezinárodních ropných sankcí vůči SRJ poskytlo radikálům možnost dál kritizovat DOS.⁴³

Parlamentní volby 23. 12. 2000 ukončily tranzit moci, jenž začal 5. 10. 2000. Předcházela jim republiková volební kampaň, proto spíš byla logickým (a obsahovým také) pokračováním revoluce. Tomislav Nikolić už 24. 10. 2000, hned po zformování nové přechodné vlády, prohlásil, že SRS obstruovala zasedání skupštiny a nepodpořila formování nové vlády, protože celý proces vnímala jako součást budoucí volební kampaně.⁴⁴ Proto už 22. 10. 2000 začali svou agitaci, ve které sázeli především na již zmíněnou sociálně-ekonomickou rétoriku – zlepšit životní podmínky, obnovit stabilitu a řád.⁴⁵

Radikálové trvali na větším mediální zastoupení a pečlivě sledovali každý krok nové vlády během konání voleb.⁴⁶ SRS potřebovala dohodu o rovném zastoupení stran, nicméně

---

³⁹ Srbija u kolapsu. Vreme 528, 28.12.2000

⁴⁰ Why Does Serbia pay the highest price for Russian gas? [online] Radio Free Europe / Radio Liberty [cit. 21.6.2019] Dostupné z: <https://www.slobodnaevropa.org/a/why-does-serbia-pay-the-highest-price-for-russian-gas/26553217.html>

⁴¹ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna skupština. Druga sednica, drugog redovnog zasedanja, 23.10.2000. [online] Otvoreni parlament.rs [cit. 20.6.2019] dostupné z: <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5821?page=5>

⁴² Radikali optužuju DOS. Politika. 8.11.2000

⁴³ „Pogubnost DOS-ovog režima“. Politika 18.11.2000

⁴⁴ Sprovode svoju kampanju. Politika 25.10.2000

⁴⁵ Radikali očekuju pobedu. Politika 22.10.2000

⁴⁶ Zašto nema sporazuma o predstavljanju stranaka u medijima. Politika. 1.11.2000

pro DOS tato otázka zůstávala druhořadnou. Jednání o ní začala až 8. 11. 2000.⁴⁷ Výsledná dohoda se týkala jen částí pořadů státní televize, a proto se nedalo očekávat, že bude aplikována i v dalších médiích. SRS si však nenechala ujít příležitost a poukazovala na základě vlastních výpočtů na nepoměr v mediálním zastoupení. Aleksandar Vučić si stěžoval, že od 5. října byla DOS na TV Politika zastoupena 458krát víc než SRS, v TV BK 172krát a v Studiu B 30krát víc.⁴⁸

Narůstající energetická krize také zůstávala vážným věcným argumentem ve prospěch radikálů.⁴⁹ Navíc Vojislav Šešelj prohloubil toto téma obviněním Miroljuba Labusa z cílené přípravy státního energetického podniku Elektroprivreda Srbije k privatizaci za záměrně nevýhodných podmínek.⁵⁰ Kritika přístupu nové vlády k privatizaci se později stane jedním z pilířů rétoriky SRS během celého období před parlamentními volbami v r. 2003.

Nemalou úlohu ve volbách hrálo pro SRS tradiční téma teritoriální celistvosti SRJ. Prezident Koštunica se sice snažil napravit komunikaci s Podgoricou, zároveň se ale vymykala kontrole situace na jihu užšího Srbska. Jednalo se o takzvanou tampon-zonu, 5 kilometrů širokém demilitarizovaném území podél administrativní hranice Srbska a Kosova. Tento pás byl vytvořený na základě Kumanovských dohod jakožto překážka přímého kontaktu srbských bezpečnostních složek a UCK. Na srbské straně se pásmo nacházelo v tzv. Preševském údolí – území, osídleném převážně Albánci. Už od svého vzniku bylo bezpečnostní pásmo místem neklidu, kde docházelo k přestřelkám mezi patrolami SRJ a příslušníky odnoží UCK—UCKPMB, tzv. Kosovské osvobozené armády Preševa, Medveđe a Bujanovce, která usilovala o připojení tohoto území ke Kosovu.

Dne 22. 11. 2000 napětí eskalovalo útokem několika stovek bojovníků UCKPMB, jejichž cílem bylo dosáhnout Bujanovac. Situaci se podařilo stabilizovat až po několika dnech, a to především pomocí tzv. JSO (srb. „jedinica za specijalne operacije“), zvláštní jednotky státní bezpečnosti, vytvořené především z bývalých dobrovolníků srbských paramilitárních jednotek, působících za občanských válek na území Chorvatska a Bosny a Hercegoviny.⁵¹ V této situaci se rétorika lídrů DOS jen málo lišila od slovníku předchozí

---

⁴⁷ Za ravnopravnu zastupljenost stranaka. Politika. 9.11.2000

⁴⁸ Optužbe radikala. Politika 19.11.2000

⁴⁹ Radikali optužuju DOS. Politika 8.11.2000

⁵⁰ Bitka oko uticaja na prodaju EPS-a. Politika. 17.11.2000

⁵¹ Zona visokog rizika. Vreme. 517.

vlády – „*upad šiptarskih terorista*“, „*teroristički upad*“ (Vladan Batić)⁵², obvinění amerických sil a UNMIK z faktické podpory této akce (Demokraticka stranka Srbije)⁵³.

SRS se neomezila na odsouzení UCK a neschopnosti nové vlády, ale začala předpovídat podobný vývoj ve Vojvodině a Sandžaku. Dle informací SRS, připravil lídr vojvodinských Maďarů Jožef Kasa plán vytvoření svazu sedmi obcí na severu Vojvodiny (tzv. Panonija) s většinovým maďarským obyvatelstvem. Dalším krokem po volbách měla být proměna SRJ v konfederaci čtyř jednotek – Srbska, Černé Hory, Vojvodiny a Kosova a Metochie – s tím, že by si stejný status mohl nárokovat i Sandžak.⁵⁴ Vojvodina sice nebyla vnímaná širokou veřejností jako potenciální Kosovo, avšak právě v této době se předsedou vojvodinské skupštiny stal energický politik Nenad Čanak, jehož počínání mohlo působit jako potvrzení takových obav. Tuto otázku SRS nastolovala až do konání voleb.

Volby nakonec skončily pro SRS ještě větší porážkou než ty předchozí. Strana získala 8 %, což sice bylo jen o 1,5 % méně, avšak v absolutním přepočtu přišla o třetinu svých voličů.⁵⁵ Přitom SRS měla předpoklady k lepšímu výsledku. Na jednu stranu tu byl velký rozkol v koalici DOS, na základě kterého Vladimiru Goati předpokládal návrat SPS a SRS už v prosinci 2000: „*SPS zajedno sa radikalima, mogao dobiti skoro polovinu mesta u republičkoj skupštini „ako DOS nastavi ovu svoju predstavu.*“⁵⁶ V této době se ze všech poražených stran, kam patřili nejen SPS, SRS, JUL, ale i SPO, mohla jen SRS pochlubit klidem a soustředěním na volby.⁵⁷ Mnozí komentátoři také upozorňovali, že několik milionů voličů Miloševiče, SPS a SRS nikam nezmizelo. Ekonomické potíže, výpadky elektřiny, diskurz v médiích kolem konfliktu v Preševském údolí, to všechno mělo SRS také prospívat.

Objevila se však další ultranacionalistická Strana srbské jednoty (SSJ), které se podařilo získat nemalou část voličů SRS. Hlavní příčinu odlivu voličů Goati spatřoval v účasti SRS v koalici se SPS a JUL, během jejíž vlády Srbsko přišlo o kontrolu nad Kosovem.⁵⁸ Navíc v médiích pokračovala negativní kampaň proti SRS zaměřená na korupční kauzy v Zemuně.

Hlavním důvodem však bylo, že DOS ještě nepromarnila nashromážděný kapitál důvěry svého elektorátu a dokázala ještě jednou mobilizovat všechny své (byť i jen situační)

---

⁵² Situacija u Bujanovcu normalizovana. Politika 1.12.2000

⁵³ Poseta čelnika NATO ne uljiva nadu. Politika 1.12.2000

⁵⁴ Upad terorista organizuje SAD. Politika 1.12.2000

⁵⁵ GOATI, Vladimir. Partijske borbe u Srbiji u postoktobrskom razdoblju. Beograd, 2006. Str. 85

⁵⁶ Svađa u DOS. Bitka za ovlašćenja. Vreme. 518. 7.12.2000

⁵⁷ Najburnije u SPO, na levici traže smene. Politika 31.10.2000

⁵⁸ GOATI, Vladimir. Partijske borbe u Srbiji u postoktobrskom razdoblju. Beograd, 2006. Str. 85

příznivce. Část starých voličů SRS si zde našla nové reprezentanty svých nacionalistických názorů (především DSS).

Pro další výzkum aktivit SRS je právě toto období nepostradatelné, jelikož právě tehdy se formují základy jejího dalšího působení – parlamentní taktika a stěžejní body pro komunikaci.

2. **Otázka zachování územní celistvosti Srbska: Vojvodina a Sandžak**

Jak již bylo zmíněno výše, veřejně-politický diskurz Srbska byl hned po revoluci 5. října kromě jiných otázek významně ovlivňován stále rostoucím napětím a často i přímými ozbrojenými incidenty na jihu užšího Srbska v tzv. tampon-zóně. Proto během celého období protahovaného tranzitu moci (5. 10. 2000 – 23. 12. 2000) SRS neustále používala rétoriku tvrdé obhajoby územní celistvosti Srbska, respektive kritizovala neschopnost nové moci řešit tento problém. Postoje politiků z DOS se v této otázce od SRS v podstatě lišily jen málo. Kromě obviňování Miloševiče a celé předchozí vládnoucí garnitury v realizaci katastrofické národnostní politiky a vyvolání krize, začínali lídři DOS, také postupně, byť opatrně kritizovat západní partnery kvůli nedodržování Kumanovské dohody. Fakticky je obviňovali z nadržování ozbrojeným jednotkám kosovských Albánců, které bez problémů operovaly v tampon-zóně. Přičemž tato kritika zaznívala i od jednoho z maximálně „prozápádního“ členu DOS – Demokratické strany.⁵⁹

Politici SRS zvolili velmi radikální komunikační strategii založenou na jedné straně na prokazování neschopnosti DOS ochránit Srby žijící v Kosovu a zachovat alespoň status quo v oblasti, na druhou stranu na maximalizaci rizika dalšího roztříštění a dezintegrace Srbska. Jako další kandidáti na oddělení byly radikály uváděny autonomní oblast Vojvodina (jejíž ústavní pravomoci a zvláštní status Milošević omezil 12 lety předtím) a Sandžak, rozdělený mezi Srbskem a Černou Horou. Šlo o region s většinovým zastoupením Bosňáků (60 % dle sčítání v r. 2002⁶⁰), kteří během 90. let trvali na větší míře autonomie, později dokonce i na nezávislosti.⁶¹

V případě obou regionů patřili četní lídři jejich národnostně založených stran a autonomistických hnutí mezi zakladatele a aktivní účastníky DOS. Mnozí z nich jako Nenad Čanak, předseda Ligy sociálních demokratů Vojvodiny, a Rasim Ljajić, předseda Koalice Sandžak, hned po příchodu DOS k moci začali požadovat zrychlenou realizaci svých programových bodů a hesel. Vzhledem k tomu, že teď tito lídři zastávali vysoké státní pozice (Čanak jako předseda vojvodinské skupštiny, Ljajić jako svazový ministr), už nebylo možné tato prohlášení podceňovat, nebo dokonce ignorovat. Část těchto požadavků byla pro vedení DOS přijatelná, a to dokonce i pro její konzervativnější křídlo reprezentované DSS.

---

⁵⁹ Kumanovski sporazum je nepotreban. Politika. 9.12.2000

⁶⁰ Radikali izlaze samostalno. Politika. 24.2.2001

⁶¹ Neoficiální a neuznané Srbskem referendum o široké autonomii Sandžaku z možnosti připojení jiné republiky SFRJ proběhl v říjnu 1991. Referendu se zúčastnilo kolem 70 % obyvatelů regionu, ze kterých 98 % podpořilo návrh autonomie.

Kupříkladu sandžačtí politici, jako už zmíněný Ljajić nebo Sulejman Ugljanin, trvali na oficiálním pojmenování svého národa coby Bošnjaků (česky – Bosňáci). Třeba dodat, že sami tito politici a jiní zástupci sandžackých Muslimů-Bosňáků ještě během 90. let preferovali etnonym Musljimani, nejednalo se tedy o dlouhodobý konsolidovaný požadavek. Nicméně už v únoru r. 2001 prezident SRJ Vojislav Koštunica poprvé použil termín „*Bošnjaci*“, i když se o nich ještě během volební kampaně vyjadřoval jako o „*Muslimanech*“.⁶² Stejně se vyslovil i srbský vicepremiér Nebojša Čović, předseda Koordinačního orgánu Vlády Srbska pro Preševo, Bujanovac i Medveđu, zvláštního vládního útvaru, jenž se staral o vyřešení krize na jihu státu a také se snažil prosadit image nové vlády jako přátelské ke všem národům a národnostem Srbska.

Nejaktivněji a nejúspěšněji radikálové používali vojvodinskou otázku, zpočátku v přímé souvislosti s Kosovem, později i jako samostatný bod. Ještě během přechodného období, 8. 12. 2000, po dvoudenních jednáních ve Sněmovně občanů, dolní komoře svazové skupštiny, kolem stále zhoršující se situace v tampon-zóně, navrhl předseda komory Dragoljub Mićunović připravit kompromisní deklaraci o obhajování národních zájmů, teritoriální celistvosti a suverenity Jugoslávie, jež by měla mít status zákona.⁶³ Avšak během tohoto zasedání se poslankyně za SRS Maja Gojković neomezila na kosovskou otázku a začala obviňovat vojvodinskou oblastní skupštinu (pod vedením DOS) z pokusu rozšířit autonomii regionu. Odvolávala se na nedávné založení výboru pro ústavní záležitosti ve vojvodinské skupštině, což podle ní znamenalo právě připravování změn ústavy.⁶⁴ Samotná deklarace o Kosovu byla přijatá později na společném zasedání svazové a srbské republikové vlády v Bujanovci 16. 12. 2000. Svazová skupština tedy už měla pouze schválit dokument.

Při projednávání deklarace v druhé komoře svazového parlamentu – ve Sněmovně republik – poslanec za SRS Aleksandar Vučić kritizoval přístup vlády, a především samotný text deklarace, a spolu s albánskými teroristy obviňoval i americké jednotky Kosovo Force (KFOR).⁶⁵ Dle Vučiće nová vláda přišla i o minimální kontrolu území, kterou měla předtím. Při následujícím projednávání deklarace ve Sněmovně republik se stranický lídr Šešelj, stejně jako Gojković několik týdnů předtím, vrátil k otázce postavení Vojvodiny a obvinil

---

⁶² Termin Bošnjaci za muslimane u SRJ. Politika 3.2.2001

⁶³ Vlada piše deklaraciju o rešavanju krize na jugu Srbije. Politika. 9.12.2000

⁶⁴ Rezolucija o minimumu nacionalnih interesa. Politika. 9.12.2000

⁶⁵ Pravo je svake države da brani svoju teritoriju. Politika 28.12.2000

DOS z podporování separatismu ve Vojvodině: „*Ko sprema proglašenje suverene Vojvodine? To radi nova vrsta terorista iz DOS-a, a ne albanski teroristi.*“⁶⁶

Ovšem vzhledem k tomu, jaké argumenty používali jejich protivníci v této debatě a na co kladli důraz, byla rétorika SRS spíš vykalkulovanou než typickou. Například předseda svazové vlády Zoran Žižić spojil otázku Kosova a udržení existence svazového státu do jednoho celku: „*Otcepljenje Crne Gore znači nestanak Kosova i Metohije i onaj ko bude otcepio Crnu Goru, biće osuđen da kroz istoriju nosi žig novog Brankovića, da ne kažem da će ga stići kletva Lazareva.*“⁶⁷ Pochopitelně, že pro Černohorce Žižiće byla právě kvůli neustálým rokováním Bělehradu a Podgorice o podobě dalšího společného soužití tato otázka principiální. Vzhledem k tomu, že SRS byla jediná srbská strana, jež se snažila operovat na všech Srby osídlených územích, a měla své aktivní pobočky v Černé Hoře a Republice Srbské, dalo by se očekávat, že ani ona si nenechá ujít příležitost bránit existenci společného státu. Avšak SRS skoro ignorovala černohorskou otázku a soustředila se na vnitřní srbské záležitosti: Kosovo, Vojvodinu a Sandžak.

Pozice SRS se omezila na konstatování nevyhnutelnosti budoucího oddělení Černé Hory jako ještě jednoho důkazu nekompetentností DOS, jejíž lídři před volbami slibovali zachovat společný stát.⁶⁸ Také později SRS odmítla nabídku Žižićovy Socialistické lidové strany (SNP) o koalici při černohorských volbách. Šešelj to odůvodnil programovými neshodami: SNP, kromě toho, že byla v koalici s DOS, vystupovala pro upevnění republikových funkcí, kdežto SRS vystupovala pro unitární stát. Šešelj prohlašoval, že jeho cílem je získat podporu všech v Černé Hoře žijících stoupenců unitárního státu, kterých dle něho bylo kolem 7 až 10 %. Je možné, že právě tento nízký počet členů zmíněné cílové skupiny v samotné Černé Hoře (o jejichž příjezdu bylo navíc potřeba soutěžit s dalšími stranami) je vysvětlením, proč SRS neshledávala v této otázce potenciál. Dá se říci, že i pro srbské voliče byla Vojvodina mnohem zajímavější bod k diskuzi než udržení zbytkové federace.

Výzkum CPA (Centar za proučavanje alternativa) v červnu r. 2001 ukázal snížení počtu stoupenců společného státu z 59 % v prosinci r. 2000 na 55 %, a hlavně poukázal na pokračující růst akceptování existence dvou samostatných států. Naproti tomu otázka Vojvodiny vyvolávala pestrou reakci: 31 % dotázaných bylo pro zachování jejího stávajícího statutu, 17 % se vyjadřovalo pro autonomii menší než dle ústavy z r. 1974, autonomii ve

---

⁶⁶ Snagom države rešavati probleme u zoni bezbednosti. Politika 29.12.2000

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Najavljuje se otcepljenje Crne Gore. Politika.13.1.2001

stejném rozsahu jak dle ústavy z r. 1974 preferovalo 12 % respondentů, 12 % jich bylo pro likvidování autonomie a jen 8 % pro získání statusu republiky v rámci SRJ. Samotný abstraktní princip regionalizace Srbska nepodporovalo 39 % dotázaných a 36 % nemělo na tento problém názor.⁶⁹ Dá se tedy říci, že SRS mohla úspěšně hledat nové voliče právě mezi těmito obyvateli.

Hned na povolební tiskové konferenci se Vojislav Šešelj kromě očekávaného obvinění DOS z neregulérnosti prosincových voleb soustředil na ekonomické problémy a na Vojvodinu. Poukázal na existenci dvou expertních skupin, jež připravovaly pro tzv. budoucí stát Vojvodina všechny potřebné právní regulativy včetně ústavy. První byla oficiální skupina zformovaná autonomní vládou oblasti, kdežto druhá seskupovala staré funkcionáře a byla skutečným centrem moci.⁷⁰ SRS také plánovala vypracovat elaborát o dalších separatistických tendencích.

Jména bývalých stranických (SKJ) funkcionářů (především právníka Aleksandra Firi, v době existence vojvodinské autonomie předsedy oblastního Nejvyššího soudu, a Boška Kruniće, posledního komunistické stranické hlavy Vojvodiny před likvidací její široké autonomie Miloševićem v r. 1988) se skutečně začala o rok později objevovat v tisku v kontroverzních souvislostech. Rozhovor s Aleksandrem Firou, teď předsedou oblastní konstitutivní pracovní skupiny (*Komisija za izradu prednacrtu novog konstitutivnog akta Vojvodine*) o podobě budoucí autonomie zanechal i v samotném novináři jednoznačný dojem, že se ve skutečnosti jedná o pokus o obnovení Ústavy z r. 1974, i když sám Fira to popíral.⁷¹

Deník Politika zase před očekávaným projednáním omnibus zákona⁷² zveřejnil šestidílný rozhovor s dalším bývalým stranickým lídrem Vojvodiny Mirkem Čanadanovićem, jenž vzpomínal na podrobnosti svého odstranění ze stranického vedení v autonomní oblasti v rámci potlačování tzv. liberálů ve Svazu komunistů Srbska v r. 1972. Čanadanović se přitom velice kriticky vyjádřil o podílu, který na tom měli tři vojvodinští funkcionáři – už zmíněný Alexandr Fira, Boško Krunić a také Živan Berisavljević, bývalý diplomat a dlouhodobě vysoce postavený stranický funkcionář v oblasti. U každého z nich

---

⁶⁹ Bez euforie i šok-terapije. Vreme 547, 28.6.2001

⁷⁰ Sve očigledniji separatizam u Vojvodini. Politika. 29.12.2000

⁷¹ Autonomija nepoznatih obrisa. Vreme, c.538. 31.1.2002

⁷² *Zakon o utvrđivanju određenih nadležnosti autonomne pokrajine* (2002), podle kterého se Vojvodině vracela část původních prav, o nichž region přišel v rámci srbské ústavní reformy z r. 1990. Především se jednalo o oblast kultury, školnictví, pojištění, energetiky apod. Všechna práva byla taxativně vyjmenovaná, kvůli čemuž se zákonu říkalo omnibus.

se pečlivě připomínalo jejich aktuální vysoké postavení v strukturách prosazujících větší autonomii Vojvodiny.⁷³ Kromě podílu na potlačování srbských liberálů v r. 1972 Čanadanović také explicitně obvinil vojvodinské funkcionáře, že svým pasivním přístupem k politickému vývoji v užším Srbsku umožnili vzestup Miloševiče.⁷⁴

Na běžného voliče mohlo ještě víc zapůsobit další tvrzení SRS o začátku údajného vyhnání srbského obyvatelstva Vojvodiny ze strany místních Chorvatů a Maďarů. Rétorika SRS v této rovině v podstatě vracela diskurz mezinárodního strachu z doby válek na začátku 90. let: „*Zastrašivanje i maltretiranje Srba iz sremskih naselja je u ovom kraju naše zemlje izgledao postao manir, a nije redak slučaj da Hrvati i prete srpskom stanovništvu i prisiljavaju ih da napuštaju svoja ognjišta kako bi se umesto njih naselile hrvatske porodice, a sve uz podršku lokalne DOS-ove vlasti.*”⁷⁵ Vládnoucí DOS se zde zkruslovala jakožto reinkarnace Svazu komunistů Jugoslávie (SKJ), který pomáhal emancipaci dalších národů na úkor Srbů: „*Rušenje spomenika caru Dušanu u Subotici, skrnavljenja srpskih grobalja, kao i druge manifestacije jačanja mađarskog i hrvatskog šovinizma, od strane DOS-ovog režima prihvataju se kao nešto normalno i poželjno. Dok svako ko kaže nešto u odbranu srpskog naroda biva osuđivan i dolazi pod udar DOS-ovih medija koja ga žigošu kao najvećeg neprijatelja takve, DOS-ove, demokratije.*”⁷⁶

Dne 25. 1. 2001 během představení Đinđićeva kabinetu ve skupštině SRS pokračovala v obviňování DOS z podpory separatismu ve Vojvodině. Vojislav Šešelj zmiňoval existenci dvou konceptů decentralizace: První – Vojvodinskou republiku – přisuzoval Nenadu Čankovi. Druhý – třístupňovou autonomii pro sedm severních obcí s většinou maďarského obyvatelstva – dle něho zastupovali maďarští lídři v čele s Kasou. Maďarská autonomie by navíc předpokládala vyčlenění svého zvláštního elektorátu, což bylo dle Šešelja naprosto v rozporu se zákonem: „*To znači da samo Mađar može da glasa za mađarsku stranku, a ne može za neku drugu, a Srbija je definisana kao država građana.*“⁷⁷ O otázce Vojvodiny hovořili také další poslanci SRS. Milorad Mirčić, sám původem z tohoto regionu, kritizoval Jožefa Kasu mimo jiné za uzurpaci práva vystupovat jménem

---

⁷³ Ko se plaši belih rukavica. Politika. 4.1.2002

⁷⁴ SFRJ pala u komu zajedno sa Titom. Politika 6. i 7.1.2002

⁷⁵ Prema tvrdnji radikala: Srbsko stanovništvo se proteruje iz nekih vovođanskih mesta. Politika. 23.1.2001

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna skupština. Drugo vanredno zasedanje, 25.01.2001. [online] Otvoreni parlament.rs [cit. 20.6.2019] dostupné z: <https://otvoreni.parlament.rs/transkript/5825?page=3#govor-853083>

všech vojvodinských Maďarů. Podobně vystupovali i další poslanci SRS Branislav Blazić, Vitomir Plužarević nebo Božidar Vujić.

To všechno se dělo na pozadí prudkého vývoje, kdy zprávy s Vojvodiny mohly opravdu vytvářet dojem nového rozpadu státu. Na jedné stránce Politiky se například vedle zmíněných obav radikálů psalo o možném poskytnutí statusu národnostní menšiny vojvodinským Němcům, kteří přitom podle lídra místních Němců Rudolfa Vajsa očekávali vracení majetku zabaveného za válečnou kolaboraci z nacisty.⁷⁸ O dva týdny později skupština Vojvodiny žádala od republikové skupštiny změny zákona o veřejných příjmech a výdajích, které by umožnily Vojvodině vytvářet ze svých příjmů samostatně oblastní rozpočet.⁷⁹ Brzy se k tomu přidaly požadavky přesunout do jurisdikce regionu složení soudní zkoušky, soudního odvolání při vyvlastnění a také provedení výměn všech policejních velitelů oblasti (více než 40 osob) kvůli neuspokojivé bezpečnostní situaci ve svěřeném regionu.⁸⁰ Vojvodinská skupština následně 2. 3. 2001 vydala programové prohlášení, tzv. „*Platforma o ostvarivanju ustavne nadležnosti i autonomije Vojvodine, sa načelima za buduće ustavno uređenje pokrajine*“, která požadovala na republikové skupštině změny a doplnění kolem stovky zákonů.

Největší konflikt se ale vyvinul přímo v táboře DOS, když se Nenad Čanak začal postupně dostávat do střetu se všemi koaličními partnery. Nejdřív s prezidentem Koštunicou, kterého Čanak obvinil z pokračování politiky Slobodana Miloševića a zkritizoval jeho politiku tzv. legalizmu⁸¹, a později dokonce i se svými vlastními partnery z koalice Vojvodina (například s Draganem Veselinovem, lídrem NSS a republikovým ministrem zemědělství). Chování a metody Nenada Čanka hodnotila část analytiků jako cílený mediální tlak na premiéra Đinđiće, který dosáhl svého cíle, jelikož premiér záhy nechal vytvořit zvláštní komisi pro přezkoumání pravomoci Vojvodiny.⁸²

Reakce SRS na takový vývoj uvnitř DOS byla jízlivá. Dle už zmíněného poslance SRS z Vojvodiny Milorada Mirčiće schválení Platformy oblastní skupštinou se stalo možným jen kvůli vydírání ze strany Čankovy Ligy sociálních demokratů Vojvodiny. Ta hrozila vystoupit z koalice, čímž by byla ohrožena budoucnost všech lokálních samospráv v regionu pod vedením DOS. V podstatě stejně vypadala otázka přežití vlády DOS i na

---

⁷⁸ Prema pisanju nemačkog nedeljnika: i vojvođanskim Nemcima status manjine. Politika 23.1.2001

⁷⁹ Bez novca nema ni autonomie. Politika 7.2.2001

⁸⁰ Vojvodina traži nova ovlašćenja. Politika. 21.2.2001

⁸¹ „Ligaši“ i „demokrate“ na različitim kolosecima, Politika. 17.2.2001

⁸² Pregled meseca. Prizma. Maj 2001. CLDS

republikové úrovni.⁸³ Jako východisko ze situace Mirčić volal po nových oblastních volbách.⁸⁴ Během následujícího projednávání Platformy v republikové skupštině Šešelj ponechal stranou Čanka a začal kritizovat přímo Koštunicu: „*Za vojvođansku platformu kriv je dr Vojislav Koštunica. Da nije ušao u koaliciju sa Čankom, ne bi Čanak bio predsednik skupštine Vojvodine.*“⁸⁵

Kritický názor na velké zastoupení autonomistických stran ve frakci DOS ve vojvodinské skupštině, jež absolutně nekorespondovalo se skutečnou voličskou podporou v oblasti, sdíleli i analytici z think-tanku Centar za liberalno-demokratske studije, ideologicky blízkého Koštunicovi a DSS: „*Pred skupštinske izbore 2000. godine male „vojvođanske“ stranke, na čelu sa Čankom, lukavo su tražile i dobile čak polovinu svojih kandidata na DOS-ovim listama za pokrajinske izbore kako bi popustile kod republičkih... Političko cenjkanje je, dakle, donelo sastav skupštine Vojvodine koji ni iz bliza ne odgovara raspoloženju biračkog tela.*“⁸⁶

Největší výhodu ve vojvodinské otázce poskytovaly SRS právě tyto konflikty v DOS, jelikož stejně jako v otázce kosovské, lídři DOS – dokonce i takoví jako Đinđić – jednali reaktivně a snažili se omezit ambici Čanka, a to skoro za každou cenu. Přitom se ocitali na tenkém ledě, protože se hned stávali terčem liberálního tisku, který jim byl jinak nakloněný. Autoři jako Dimitrije Boarov, prominentní ekonomický novinář a sám dlouhodobý propagátor autonomie, si nebral servítky a přirovnával Zorana Đinđiće k Miloševićovi. (Premiéroví se připisovala „jogurtaška“ rétorika, aluze na tzv. jogurt-revoluci 1988–89, kdy Milošević stabilizoval kontrolu nad regionem a zrušil dosavadní míru autonomie.) Boarov výstižně, byť také emotivně varoval Đinđiće, že v této politice „*ponižavanja Vojvodine*“ je premiér nováčkem a bude čelit konkurenci dalších patriotských stran.⁸⁷

Za kompromisní řešení v otázce rozdělení ekonomické a politické moci mezi Novým Sadem a Bělehradem se považoval omnibus zákon, jenž i když neuspokojoval požadavky autonomistů, naznačoval začátek skutečného transferu především ekonomických pravomocí. Ještě na konci r. 2001 při prezentaci hrubého návrhu příštího ročního rozpočtu ministr financí Božidar Đelić očekával, že Vojvodina z rozpočtu republiky převezme 25–30

---

⁸³ Ili omnibus zákon, ili uskraćivanje podrške vladi Srbije. Politika. 5.1.2002

⁸⁴ Vanredni parlamentárni izbori u Pokrajini. Politika 13.3.2001

⁸⁵ Sada važniji jug Srbije. Politika 31.3.2001

⁸⁶ MIJATOVIĆ, Boško, Vojvođansko pitanje: ima li ozbiljnog temelja. Polemika o Vojvodini. Radni dokumenti, br. 4. Centar za liberalno-demokratske studije. Beograd, 2003

⁸⁷ Tuširanje jogurtom. Dimitrije Bojarov. Vreme. 564. 25.10.2001

miliard dinárů.⁸⁸ Pro porovnání, výdajová část vojvodinského rozpočtu v předchozím roce 2001 obnášela 395 milionů dinárů,⁸⁹ výdajová část pro rok 2002 se ale plánovala už na 632 milionů dinárů.⁹⁰ Zvýšení se mělo uskutečnit mimo jiné i přes to, že oblastní vládě zůstalo 5 % z daní z příjmu fyzických osob a 10 % z daní pro právnické osoby, jež byly vybrány na vojvodinském území.

Při projednávání osnovy státního rozpočtu v republikové skupštině nebyla tato otázka pro SRS centrálním bodem, avšak na závěr prvního dne rozpravy se Tomislav Nikolić vyjádřil i proti tomuto navrhovanému zvýšení vojvodinského rozpočtu. Nikolić navrhnul nechat oblasti jen 3 % z příjmových daní fyzických osob a 5 % z osob právnických, a to s jízlivým odůvodněním, že pokud se ekonomice i příští rok bude dařit stejně jako v roce 2001, jak skupštinu ujišťuje DOS, lze očekávat další růst příjmů a stačí tedy nechat Vojvodině pouze tento zlomek z daní.⁹¹

Ještě předtím, než skupština začala diskuzi o zákonu, obvinil Šešelj DOS z přípravy nového uspořádání SRJ, tentokrát s 3–4 jednotkami. Tento možný scénář byl tradičně pojmenován jako titoisticko-kardeljevský.⁹² Vzhledem k tomu, že otázka vypracování nové svazové a republikové ustavy zůstávala otevřenou, a jak vágně o případné ústavní změně uvažoval například už zmíněný Aleksandar Fira („*Vojvodina proba da ode korak dalje pa će to valjda uticati i na formiranje ustavnih rešenja Srbije.*“⁹³), nelze říci, že by rétorika lídra SRS byla úplně neopodstatněná. Navíc Demokratická strana Srbska prezidenta Koštunici, která nyní představovala opozici vůči DOS, ve svém tehdy zveřejněném návrhu Ústavy také počítala s rozdělením Srbska do pěti regionů s tím, že by o statusu Kosova coby šestého regionu bylo rozhodnuto později a Sandžak by získal status jednoho z regionů.⁹⁴

Už na začátku projednávání samotného omnibus zákona ve skupštině 22. 1. 2002 radikálové očekávaně vystoupili proti navrhovaným změnám. Vojislav Šešelj se soustředil na několik rovin kritiky:

---

⁸⁸ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna skupština. Treća sednica drugog redovnog zasedanja. 21.12.2001 [online] Otvoreni parlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: www.otvoreniparlament.rs/transkript/5914?page=10#govor-868915

⁸⁹ Zakon o budžetu Republike Srbije za 2001. godinu. Član 2 [online] Paragraf Lex [cit. 21.6.2019] Dostupné z: <http://demo.paragraf.rs/WebParagrafDemo/ZAKON-O-BUDZETU-REPUBLIKE-SRBIJE-ZA-2001.-GODINU-SI.-glasnik-RS,-br.-21-2001-i-27-2001-ispr..htm>

⁹⁰ Novac opština. Politika. 27.12.2001

⁹¹ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna skupština. Treća sednica drugog redovnog zasedanja. 26.12.2001 [online] Otvoreni parlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5915?page=15>

⁹² Protiv omnibus zákona. Politika 18.1.2002

⁹³ Autonomija nepoznatih obrisa. Vreme, 538. 31.1.2002

⁹⁴ Podela Srbije na regione. Politika. 22.1.2002

1. Na absenci legitimního voličského mandátu pro navrhované změny. Voliči, když hlasovali pro DOS, podpořili primárně stranické programy DSS a DS, nikoliv struktury jako Svaz vojvodinských Maďarů, které by samostatně nepřekročily cenzus.
2. Nabízela se kritika z historického hlediska. Šešelj opakoval už známou argumentaci zpochybňující samotnou existenci Vojvodiny jako historického celistvého regionu. V těchto věcech byla Šešeljova pozice naprosto stejná jako již citovaný think-tank CLDS: autonomisti nemají dostatečnou vlastní podporu, odůvodnění jejich požadavků historickou tradicí není opodstatněné. Šešelj také nesouhlasil s Čankem, že platná Ústava z r. 1990 není demokratická, na rozdíl od ústavy SFRJ r. 1974. Dle Šešelje bylo nesmyslné uvažovat o komunistických ústavách jako o demokratických. Na druhou stranu se celý tehdejší model uspořádání Srbska také uvádí jako neudržitelný: „*Vojvodina je učestvovala u upravljanju nad Srbijom, a Srbija nije nikako mogla nad Vojvodinom*“⁹⁵. Kromě rozšiřování autonomie Vojvodiny se kritizoval zákon o místní samosprávě, zaměřený na zvýšení její pravomoci, který byl navržen k projednání spolu s omnibus zákonem, což by podle SRS v praxi znamenalo refeudalizaci státu.
3. Celý návrh zákona byl označen jako protiústavní, jelikož se jím měnila podstata státního uspořádání Srbska.⁹⁶

Už zmíněná nejednotnost DOS a samostatně jednajících DSS v této debatě výhodně prospívaly SRS. Jak premiéra Đinđiće jízlivě upozorňoval Tomislav Nikolić, předseda vojvodinské skupštiny Čanak už teď nerespektuje premiérovu svrchovanost uvnitř koalice a lze si snadno představit, jak tomu bude po rozšíření pravomoci regionu. Navíc ani sami politici z Vojvodiny (Čanak, Veselinov, Šandor Pal) nebyli spokojeni s návrhem zákona ještě před jeho představením skupštině.⁹⁷ Tato nespokojenost se ještě zvětšila, když Đinđićova vláda sama podala 30 návrhů na omnibus zákon.⁹⁸ Docházelo k tomu, že kritika ze strany poslance DOS a jednoho z lídrů Maďarů Šandora Pala, jenž patřil k protivníkům vedoucího maďarského politika Vojvodiny Kasy, v mnoha detailech souzněla se

---

⁹⁵ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). republika srbija. narodna skupština. Prvo vanredno zasedanje, 22.01.2002. [online] otvoreni parlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreni.parlament.rs/transkript/5917?page=5#govor-869274>

⁹⁶ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). republika srbija. narodna skupština. Prvo vanredno zasedanje, 22.01.2002. [online] otvoreni parlament.rs [cit. 20.6.2019] dostupné z: <https://otvoreni.parlament.rs/transkript/5917?page=4>

⁹⁷ Canak: Omnibus zakon—prevara. Politika.17.1.2002

⁹⁸ Rešenje kojim niko nije zadovoljen. Politika 26.1.2002

Šešeljevými slovy – nabídnutý model regionalizace nepomáhal moc národnostním menšinám a neměnil jejich postavení.⁹⁹ V situaci, kdy se mnozí řečníci lišili mírou akceptace regionalizace státu, Aleksandar Vučić demonstrativně vymezil postoj SRS, která je jako jediná zcela pro unitární stát, bez jakékoliv federalizace či autonomie.¹⁰⁰

Při pokračování projednávání 23. 1. 2002 Aleksandar Vučić představil pozici SRS z jiného uhlu pohledu. Zaprvé o Vojvodině nemohou mluvit jen vojvodinští poslanci z vojvodinských frakcí (Savez za Vojvodinu, maďarští poslanci atd.). Třetina poslanců SRS je zvolena právě ve Vojvodině, ze všech 7 okresů. Koneckonců zrovna ve Vojvodině má SRS nejlepší výsledky v celém státě.¹⁰¹ a má tedy naprosto plné právo diskutovat o této otázce. Tentýž argument později uváděl i vojvodinský poslanec SRS Milorad Mirčić: „*Vi ste u Vojvodini na pokrajinskim izborima imali 800.000 glasova. Podelite 800.000 glasova sa brojem članova u koaliciji DOS, to je 18, pa ćete videti koliko koja stranka pojedinačno nosi, koliko ima glasova. Mi, srpski radikali, smo imali 110.000 glasova pojedinačno. Kao stranka najviše glasova smo imali.*“¹⁰² Zadruhé SRS prezentovala navrhované preference pro národnostní menšiny skoro jako diskriminaci Srbů: „*Nemojte da govorite našem narodu kako će se razlikovati zbog nekih naročitih posebnosti, specifičnosti, kada nikakve razlike između pripadnika srpskog naroda nema, osim želje da se dalje čini šteta našem nacionalnom tkivu, da se dalje čini šteta našoj državi i da se ide na dalje rasparčavanje, na dalje uništavanje Srbije.*“¹⁰³

Vučić mimo jiné zmínil nejen vojvodinský původ své matky, ale také prečanský původ¹⁰⁴ otce. Další poslanec SRS Branislav Blažić kromě podobného odkazování ke svým

---

⁹⁹ Porovnejte slovy Šandora: „*Ovo što je predviđeno ovim zakonom ne rešava otvorena i nerešena pitanja nacionalnih manjina. Rešava pitanja onog političkog establišmenta, onih pripadnika manjina, koji ovaj koncept podržavaju zbog toga da bi politički ostali u životu, i zbog para i ličnih interesa*“, a Šešelje: „*Šta pripadnici nacionalnih manjina dobijaju ovim zakonskim projektom? Ništa. Šta briga pripadnika nacionalnih manjina hoće li ove nadležnosti imati Đinđić u Beogradu ili Čanak u Vojvodini.*“ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Prvo vanredno zasedanje, 22.01.2002. [online] otvoreni parlament.rs [cit. 20.6.2019] dostupné z:

<https://otvoreni.parlament.rs/transkript/5917>.

¹⁰⁰ Tamtéž

¹⁰¹ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Prvo vanredno zasedanje, 23.01.2002. [online] otvoreni parlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z:

<https://otvoreni.parlament.rs/transkript/5918?page=4>

¹⁰² Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Prvo vanredno zasedanje, 04.02.2002. [online] otvoreni parlament.rs [cit. 20.6.2019] dostupné z:

<https://otvoreni.parlament.rs/transkript/5924?page=7>

¹⁰³ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Prvo vanredno zasedanje, 23.01.2002. [online] otvoreni parlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z:

<https://otvoreni.parlament.rs/transkript/5918>

¹⁰⁴ Prečané (srbsky—Prečani) je označeni pro srbské obyvatelstvo na území západně od řeky Driny. Jedná se o Srby, žijící především v Bosně a Hercegovině a v Chorvatsku.

předkům připomínal i nedávné události z 90. let: „Dosta mi je više tih lažnih pacifista koji su nosili sveće po Vojvodini, kada su srpske kuće gorele u Krajini i Republici Srpskoj, pozivali na defetizam i dezertstvo, a sada pričaju da će graditi barikade i obećavaju raznorazne vrste borbe za njihove političke ciljeve. A na tim barikadama, gospodo, nekada se i ostaje“¹⁰⁵. Tato rétorika poslanců SRS nejen apelovala na ještě čerstvé vzpomínky na 90. léta, avšak v případě samotné Vojvodiny měla spíš cílenou úlohu. Srbští běženci z Krajiny a Bosny se totiž ve velkém usídlili kromě Bělehradu právě ve Vojvodině. Proces jejich usídlení se táhl od začátku rozpadu SFRJ, takže mnozí z nich mezitím stihli získat občanství Srbska, a tím i volební právo. Jejich tendence podporovat většinou nacionalistické strany (byť s kolísáním mezi DSS a RSS) se stala předmětem řady výzkumů už po volbách r. 2003.¹⁰⁶

Další poslanci SRS pokračovali v podobném duchu: naznačování podobného separatistického vývoje v Sandžaku, fašizace Čanka – „*crnokošuljaš*“ (poslanec Božidar Vujić); rozšíření autonomie je cesta k opakování kosovského scénáře (poslanec Ljubomir Kragović); připomínka dřívějších komplikací vojvodinských maturantů kvůli školskému systému, který byl odlišný od to srbského, a také setkání slovinských a chorvatských aktivistů s tehdejšími autonomisty ve Vojvodině na Fruške Gore (poslanec Petar Jojić).¹⁰⁷

Pokud by tyto argumenty nezněli přesvědčivě pro už zmíněné voliče-uprchlíky, srovnal Vojislav Šešelj vládnutí Boška Kruniće i Živana Berisavljeviće, komunistických funkcionářů SKJ ve Vojvodině, s „režimem“ Dizdareviće, Mikuliće a Pozderaca v Socialistické republice Bosně a Hercegovině.¹⁰⁸ Srbům z Vojvodiny, kteří si pamatovali staré časy, Aleksandar Vučić ukazoval, že mezi aktivisty DOS patří i někdejší vysoký funkcionář SKJ Dragoslav Marković, jenž v r. 1977 nařídil sepsání tzv. Plave Knjige¹⁰⁹ a

---

¹⁰⁵ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Prvo vanredno zasedanje, 23.01.2002. [online] otvoreni.parlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreni.parlament.rs/transkript/5918?page=2>

¹⁰⁶ GRUJIĆ, Jelena. The Refugee Electorate: Past, Present and Future. In: Migrationonline.cz [online] May 2006 [cit. 22.3.2019]. Dostupné z: https://aa.ecn.cz/img_upload/f76c21488a048c95bc0a5f12dece153/The_Refugee_Electorate_final_version.pdf

¹⁰⁷ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Prvo vanredno zasedanje, 24.01.2002. [online] otvoreni.parlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreni.parlament.rs/transkript/5919?page=5>

¹⁰⁸ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Prvo vanredno zasedanje, 24.01.2002. [online] otvoreni.parlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreni.parlament.rs/transkript/5919?page=13>

¹⁰⁹ *Plava knjiga* („Modrá kniha“, pojmenovaná dle barvy obalu)—elaborát expertní skupiny, zřízené vedením Socialistické republiky Srbsko, jenž měl za cíl shrnout a ohodnotit dopady ústavní reformy 1974 na poměry v Srbsku mezi užším Srbskem a autonomními oblastmi Vojvodina a Kosovo. Zvláštní pozornost byla věnovaná

vystupoval proti dalšího růstu plnoprávnosti tohoto regionu. Potom ale zůstal věrný ústavě r. 1974 a sám odstranil ty, kteří mu knihu připravili: „*Danas je Draža Marković najveći DOS-ovac. To je suština. Protiv toga se mi borimo i zato je Ustav iz 1990. godine bio neuporedivo bolji nego Ustav iz 1974, nego i prethodna ustavna rešenja.*“¹¹⁰ Marković skutečně patřil mezi dávné kritiky Miloševiče, avšak nikdy nezastával žádnou pozici v strukturách DOS.

Tomislav Nikolić také apeloval na hlubokou averzi, kterou Srbové měli vůči vnitřnímu uspořádání SFRJ a socialistického Srbska dle ústavy r. 1974. Tehdy právě kvůli zvláštnímu postavení Kosova a Vojvodiny vznikl samotný pojem „užší Srbsko“: „*Vi želite da se Vojvodina faktički odvoji od užeg dela, od ,užasa‘¹¹¹, od užasne Srbije.*“¹¹² V řadě případů pak Šešelj coby mnohem obratnější řečník komentoval a podporoval návrhy nebo připomínky vlastních poslanců hned poté, co s nimi vystoupili.

Poslanci SRS a DOS se nevyhýbali ani vzájemnému nálepkování jako nacistů. Na repliku Živice Predojeva o nutnosti mediální denacifikace RTS po vládě SRS Aleksandr Vučić (republikový ministr informací před pádem Miloševiče) zkritikoval politiky DOS za omluvu Chorvatům za občanskou válku (pravděpodobně měl na mysli především omluvu ze strany Nenada Čanka, ale také měsíc předtím návštěvu svazového ministra zahraničních věcí Gorana Svilanoviće v Záhřebu) a za ztotožňování srbských povstalců v Chorvatsku s nacisty.¹¹³

Podobně zastrašujícím hlasem zněli i opoziční kolegové SRS ze Strany srbské jednoty. Borislav Pelević v diskuzi se sandžackým poslancem Zeldžom Hurićem líčil exodus Srbů ze Sandžaku, za který podle Peleviče mohl Sulejman Ugljanin. Pelević také opakoval už dříve pronesené argumenty SRS, že zákon způsobí jen mezietnické napětí a že jeho přijetí je jen předeheurou pro další separatismus, jelikož se už chystá nová oblastní ústava.

---

problematice sofistikovaného rozdělení kompetencí orgánů státní moci na třech rovinách: federální, republikové a oblastní. Ukončený v r. 1977 a předaný jen nejužšímu státnímu vedení, elaborát byl kritický přijatý Titem, čímž byl utlumen i sám pokus revize vztahů ve federaci.

¹¹⁰ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Prvo vanredno zasedanje, 29.01.2002. [online] [Otvoreniparlament.rs](https://otvoreniparlament.rs) [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5921?page=2>

¹¹¹ Slovo „Užas“ je zde žargon, znamená užší Srbsko (dle slovníku „Rečnik žargona“ Dragoslava Andriće: „*uža Srbija – Užas*“)

¹¹² Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Prvo vanredno zasedanje, 04.02.2002. [online] [Otvoreniparlament.rs](https://otvoreniparlament.rs) [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5924?page=3>

¹¹³ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Prvo vanredno zasedanje, 28.01.2002. [online] [Otvoreniparlament.rs](https://otvoreniparlament.rs) [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5920?page=12>

Celkově poslanci SRS podali několik desítek pozměňovacích návrhů na omnibus zákon, zacílených na maximální omezení oblastní jurisdikce na základní a střední školství (vládní návrh předpokládal přesun kontroly nad univerzitami do Nového Sadu), bránění oblastní vládě v převzetí kontroly nad místním studiem RTS a rozhodování o úředních jazycích v obcích, rozdělení zemědělského státního plánu mezi Srbsko a Vojvodinu, a dokonce i proti právu místní samosprávy samostatně určovat vzhled razítek.

Nehledě na explicitně obstrukční charakter všech těchto návrhů, lze SRS těžko odepřít populistickou obratnost při používání těchto argumentů. Například při vystupování proti již zmíněnému právu určovat razítko poslanec Dragoljub Stamenković začal zesměšňovat rétoriku DOS ve prospěch rozšíření autonomie Vojvodiny jakožto něco, co by prospělo rychlejšímu přiblížování Evropě: „*Srpski radikali su smatrali da se u Evropu ide boljim standardom, boljim platama, boljim obrazovanjem, boljom zdravstvenom zaštitom.*“¹¹⁴ K tomu se zároveň přidávalo další bolestivé téma Srbů, kteří zmizeli v Kosovu: „*Mislili smo da se u Evropu ide tako što ćemo rešiti i slučajeve nestalih lica, ubijenih ljudi, otetih Srba sa Kosova. Ali, evo, vidimo da u Evropu idemo tako što oslobađamo šiptarske teroriste iz naših zatvora, a oni nam za uzvrat daju spiskove ubijenih Srba, koji su do juče vođeni kao nestali.*“¹¹⁵

Při následujícím projednání zákona o místní samosprávě SRS pokračovala v předkládání pozměňovacích návrhů všemožných paragrafů. Návrh Aleksandra Vučiće proti možnosti zavedení vlastních policejních jednotek v obcích byl kupodivu (a k překvapení předsedy skupštiny) vládou akceptován s tím, že se rozdělením pravomocí a funkcí v resortu ministerstva vnitra budou zabývat ve zvláštním zákoně.¹¹⁶

SRS také ráda využívala neshod a kontradikcí mezi samotnými autonomisty. Frakce DOS se dlouho nemohla dohodnout a podpořit zákon s vládními návrhy, především kvůli nesouhlasu poslanců z Vojvodiny. Když však po jedné z mnoha přestávek místopředseda vojvodinské skupštiny Predrag Filipov přítomný v zasedací síni jménem skupštiny autonomie zmíněné návrhy přijal, Tomislav Nikolić zpochybnil jeho pravomoc a vyžádal si potvrzení vojvodinské skupštiny, že je Filipov k takovému jednání oprávněn. Nikolić se

---

¹¹⁴ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Prvo vanredno zasedanje, 28.01.2002. [online] [Otvoreniiparlament.rs](https://otvoreniiparlament.rs) [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreniiparlament.rs/transkript/5924?page=3#govor-870118>

¹¹⁵ Tamtéž

¹¹⁶ Ograničavanje vlasti gradonačelniku. Politika 12.2.2002

přítom odvolával na slova Čanka. Předseda skupštiny Nataša Mičić to sice nepovažovala za nutné, ale přislíbila, že vojvodinská skupština doloží svůj souhlas co nejdřív.¹¹⁷

Asi nejlépe pozici radikálů ohledně Vojvodiny a během projednávání omnibus zákona ohodnotil sám Nenad Čanak. V rozhovoru pro deník Politika stručně shrnul jejich rétoriku jako šíření strachu z oddělení od Srbska, připojení Vojvodiny k Chorvatsku, Baranji k Maďarsku a předání Banátu místní německé menšině. Právě takové názory podle něho převažovaly mezi jeho oponenty, například ve Sremu.¹¹⁸

Ve svazové skupštině, která se scházela mnohem méně často a kde byla SRS zastoupena minimálně, se další poslanec SRS a vojvodinský oblastní stranický lídr Igor Mirović domáhal svazové kontroly nad situací kolem Vojvodiny a připravovanou změnou jejího statusu.¹¹⁹ Vojvodinští politici si nárokovali zvláštní postavení i během jednání Bělehradu a Podgorice o novém státním uspořádání. Svědčily o tom jejich komentáře. Lídr vojvodinských Maďarů Jožef Kasa explicitně litoval, že při přípravě nové dohody nikdo nekonzultoval Vojvodinu, i když oblast měla v SFRJ status federální jednotky.¹²⁰ Podobně se opakovaně vyjadřoval i Nenad Čanak.¹²¹

SRS také odsoudila vytvoření nového soustátí s tím, že to ve skutečnosti není ani federace, ani konfederace.¹²² Radikální strana, jak víme, dlouhodobě zastávala koncept maximálně unitaristického státu.

O úspěchu SRS v instrumentalizaci vojvodinské otázky ve zkoumaném období může svědčit i fakt, že během zvláštního kulatého stolu o tomto tématu, organizovaného časopisem „Nova srpska politička misao“ v říjnu 2004 (tedy bezprostředně po volbách do Vojvodinské skupštiny v září a říjnu 2004, které skončily vítězstvím radikálů), význam a další potenciál růstu SRS akcentovala drtivá většina odborníků. Mnozí se shodovali, že jeden z kořenů vzestupu radikální pravice a konkrétně SRS ve Vojvodině je nutné hledat právě v politice nereprezentativního zastoupení autonomistů v oblastním zastupitelství v rámci listiny DOS.

Sociolog Jovo Bakić dokonce nacházel analogie mezi úspěchem jogurt-revoluce (konkrétně měl na mysli širokou odezvu Miloševićových tezí mezi vojvodinskými Srby, že Vojvodina je de facto samostatným státem v SFRJ) a vzestupem radikálů v r. 2003. Dle

---

¹¹⁷ Očekuje se saglasnost Skupštine Vojvodine. Politika. 30.1.2002

¹¹⁸ Nisam autonomas, ja sam republikanac. Politika.3.2.2002

¹¹⁹ Vojni rok devet meseci. Politika. 21.12.2001

¹²⁰ Jožef Kasa: odmah krenuti u izradu novog ustava. Politika.15.3.2002

¹²¹ Nema ravnodušnih. Politika. 15.3.2002

¹²² Tamtéž.

Bakiće se jednalo o přirozenou reakci, kdy se na vnučování jednoho extrému reaguje přichylováním k extrému opačnému. Bakić přitom podotkl, že se při jakýchkoliv dalších rozhovorech o budoucnosti Vojvodiny nelze vyhnout jednáním s radikály, jelikož SRS je bezesporu nejsilnější politickou stranou v oblasti.¹²³ Zároveň ale nesouhlasil s tím, že by v tom hráli velkou roli běženci, jelikož srbský nacionalismus byl ve Vojvodině vždy silný, a to dokonce i před r. 1918, kdy bylo Srbů na tomto území maximálně 30 %.¹²⁴

S tím, že za růst podpory radikálů mohou autonomisté („*Autonomaška priča je izazvala radikalsku*“) a že stav SRS je nutné brát v potaz, se s Bakićem shodoval i Branko Radun.¹²⁵ Ten zdůrazňoval, že jistou atmosféru strachu šířili sami autonomisté, když zneklidňovali voliče strašákem radikálů: „*Rezulati su pokazali da su radikali najjača vojvođanska stranka, koja podršku dobija iz straha. Ali ovi drugi, opet, plaše manjine radikalima.*“¹²⁶

Na druhou stranu sociolog Jovo Komšić upozorňoval na zajímavý paradox, že rozšiřování vojvodinské autonomie podporovalo skoro 70 % místních Srbů. Přičemž dokonce i mezi stoupenci SRS nepanovala absolutní shoda na žádoucím statusu regionu: 35 % voličů SRS podporovalo status quo, avšak vyskytovali se i podporovatelé rozšíření autonomie. Podobná byla situace mezi voliče DSS. To všechno nutilo tyto strany aspoň na lokální úrovni přizpůsobovat svou rétoriku místním specifickým podmínkám.¹²⁷ Komšić přitom viděl politické pokrytectví v tom, že se SRS účastnila voleb do oblastní skupštiny pod programovým cílem likvidace autonomie. S tím však nelze souhlasit, jelikož ignorovat oblastní skupštinu by bylo pro nejsilnější stranu v regionu politickou sebevraždou.

Dimitrije Boarov hledal důvody trvalého úspěchu starých sil (tedy SRS a SPS) v regionu v chybné centralistické politice Bělehradu vůči Vojvodině, v následcích expanzivního stěhování běženců z Chorvatska, Bosny a Hercegoviny a Kosova a také v neschopnosti autonomistů shodnout se na programu tranzice. Největší překvapení podle Boarova bylo, že právě ve Vojvodině měla tranzice nejmenší negativní dopad. Přitom právě tomu se zpravidla připisoval celorepublikový úspěch SRS v r. 2003. Na rozdíl od Komšiće Boarov naopak uznával, že vojvodinští voliči se chtě nechtě přizpůsobovali

---

¹²³ BAKIĆ, Jovo. Lažna dilema: nacionalna ili građanska država, in NSPM Posebno izdanje 1 (2005) Vojvodjansko pitanje, s.34. Beograd, 2005

¹²⁴ NSPM Posebno izdanje 1 (2005) Vojvodjansko pitanje, str. 74. Beograd, 2005

¹²⁵ RADUN, Branko. Neophodan je dijalog svih relevantnih političkih činilaca in NSPM Posebno izdanje 1 (2005) Vojvodjansko pitanje, s.37, Beograd, 2005

¹²⁶ NSPM Posebno izdanje 1 (2005) Vojvodjansko pitanje, s.100

¹²⁷ KOMSIC, Jovo, Opšti politički okvir in NSPM Posebno izdanje 1 (2005) Vojvodjansko pitanje, s.45

antiautonomistickým pozicím celorepublikových stran a opouštěli požadavky autonomie. Nesouhlasil s připisováním osudové úlohy v regionu běženeckému faktoru a akcentoval v tomto ohledu selhání a zkorumpovanost i těch několika málo autonomistických politiků, kteří se dostali k moci po 5. říjnu.¹²⁸ Na druhou stranu Boarov upozorňoval, že po vítězných volbách do oblastní skupštiny líder kandidátky SRS Maja Gojković označila autonomii za akceptovatelnou. To mohlo znamenat další přeliv utilitárně smýšlejících voličů na stranu SRS na úkor demokratických stran.

Sociolog Vladimir Ilić zpochybňoval spolehlivost a důvěryhodnost sociologických anket, jelikož kladná nebo pozitivní odpověď na otázku podpory autonomie zaleží především na její formulaci. O labilitě postojů respondentů podle něho vypovídají i spolehlivější zdroje – výsledky voleb, které svědčí o tom, že celá města mohou postupně střídat stanoviska a volit nejdřív demokraty, potom radikály a pak zase autonomisty. Dalším důležitým faktorem je disciplinovaná účast ve volbách – antiautonomisti vždy měli větší účast.¹²⁹ Vnitřní proměny radikálů se podle Iliće také projevovaly v tom, že hlavním nepřítelem už nebyli tzv. špatní Srbové, a také v posunu doleva v rámci extrémní pravice („*etnokratski liberalizam*“). Ilić srovnával transformaci SRS a nizozemských fašistů, pokud jde o jejich schopnost zachytit proměnu společenských nálad a standardů.

---

¹²⁸ BOAROV, Dimitrije. Društvena i privredna tranzicija u Vojvodini in NSPM Posebno izdanje 1 (2005) Vojvodjansko pitanje s. 54-55

¹²⁹ ILIĆ, Vladimir, Kolizija demokratije i autonomie in NSPM Posebno izdanje 1 (2005), str. 60-61. Beograd, 2005

3. „Kriminalizace“ veřejného obrazu vlády DOS

Vláda Zorana Đinđiće už od začátku svého mandátu musela čelit obviněním z neúspěšného boje proti organizovanému zločinu: počínaje nedostatečnými kompetencemi a konče explicitním poukazováním na její vlastní propojenost s kriminálním světem.

Ještě během působení přechodné vlády na podzim r. 2000 republikový ministr¹³⁰ vnitra Božo Prelević založil v rámci svého ministerstva zvláštní jednotku POSKOK, jež měla za úkol kromě jiného boj proti organizovanému zločinu a také vyšetřování politických vražd z doby Miloševićovy vlády. Boj s kriminalitou, vyšetřování politických vražd a nulovou tolerancí vůči korupci na všech úrovních moci anoncoval i sám premiér Đinđić v programovém prohlášení své vlády. Nicméně v únoru r. 2001, právě v době, kdy nová vláda DOS opakovaně slibovala výjimečná opatření proti kriminálním uskupením, došlo nejen k dalšímu nárůstu zločinnosti, včetně vražd, ale i k přímým atakům na vedení bezpečnostních rezortů a DOS.

Během několika týdnů byl ve svém služebním autě zavražděn řidič nového náčelníka Státní bezpečnosti Gorana Petroviće, bylo podpáleno vozidlo lídra parlamentního klubu DOS Čedomira Jovanoviće a střelilo se i na auto republikového ministra vnitra Dušana Mihajloviće. Řidič Gorana Petroviće byl zavražděn ve chvíli, kdy čekal na svého šéfa, který byl na schůzce s Đinđićem a Mihajlovićem. To všechno doprovázela řada atentátů na osoby, jež měly přímé vazby na srbské podsvětí. Docházelo opravdu k bizarním zločinům, třeba když bylo v Kragujevci vykradeno auto ministra spravedlnosti Batiće, a to přímo vedle místní radnice v době, kdy byl na služební cestě.¹³¹ Na tomto pozadí došlo bez velkého povšimnutí k tiché likvidaci POSKOK tým, že byla antikriminalní jednotka rozdělena do dalších útvarů ministerstva vnitra.

Pokud liberální tisk traktoval tyto události jako výsledek nedostatečně razantní politiky legalizmu, kvůli níž zůstávala ve vedení ministerstva vnitra, armády a dalších bezpečnostních složek celá předchozí kádrová garnitura, která takto zastráňovala novou vládu, nová opozice, a především SRS vysvětlovala tyto excesy jako vnitřní tlak na vládu ze strany kriminálních partnerů DOS.¹³²

---

¹³⁰ Koministr—ad hoc vytvořená funkce v přechodné vládě Srbska Milomira Miniće (25.10.2000 - 25.1.2001), kde v rámci dohody SPS, SPO a DOS vykonávali funkce ministra (spolu-ministra) v každém rezortu zároveň tři zástupci těchto stran.

¹³¹ Obijen službeni auto Vladana Batića. Politika.10.5.2001

¹³² Miris baruta. Vreme. 529, 22. februar 2001.

Iniciování a široká podpora mediální kampaně, která Đinđiće líčila jako mafiána nebo politika s mafií úzce spjatého, se právem přisuzuje jeho bývalým koaličním partnerům z DSS, jež jako jedni z prvních začali premiéra a jeho okolí obviňovat. Došlo k tomu už záhy po předání Slobodana Miloševića Haagu, kdy jeden z lídrů DSS Dušan Proroković obvinil vládu Đinđiće z korupce.¹³³ Později to bylo kvůli vraždě bývalého spolupracovníka Služby státní bezpečnosti (SDB) Momira Gavriloviće, ke které došlo 3. 7. 2001, záhy po jeho setkání s prezidentem Koštunicou. Tomu měl údajně sdělit důkazy o propojení Đinđićovy vlády a organizovaného zločinu.¹³⁴ Na to navázala obvinění a rozsáhlá mediální kampaň zaměřená na odkrytí těsných vazeb Đinđiće a tzv. Surčinského klanu.

Nelze však říct, že kriminální kartu proti Đinđićovi a DS používala jen DSS. Například hned po vraždě premiéra vystoupil proti jeho nejbližším spolupracovníkům s obviněními z korupce další koaliční partner z G17, guvernér Národní banky Mlađan Dinkić. Nicméně sám Đinđić a později mu ideově blízká liberální elita jako Latinka Perović právě DSS považovali za prvotního viníka kriminalizace premiéra. Její tažení proti němu umožnilo a legalizovalo ještě mnohem větší a tvrdší kampaň ze strany SRS.¹³⁵

DSS se skutečně aktivně podílela na vytváření kriminálního obrazu premiéra Đinđiće. Opomíjí se však role SRS, jež ve své snaze prezentovat se jako nejtvrďší opozice nové vlády začala kampaň kriminalizace celé DOS bez rozlišení na DSS a DOS jako první, a to mnohem radikálněji. Až na malou výjimku byli v podstatě všichni lídři DOS obviňováni radikály z korupce a napojení na organizovaný zločin už v prvním pololetí vlády, tedy ještě do aféry Gavrilović. Většinou se jednalo o jednotlivé případy a obvinění, které ovšem vytvořily příznivé podmínky pro další, už mnohem strukturovanější kampaň.

Ještě během první prezentace Đinđićeva kabinetu ve skupštině, 25. 1. 2001 poslanec SRS Božidar Vujić obvinil lídra vojvodinských Mađarů a budoucího vicepremiéra Jožefa Kasu ze získání úvěru ve výši 100 tisíc marek ve Vojvodinské bance, a to za velmi příznivých podmínek, a také z nezákonného přidělení pozemku vlastní dceři během Kasova působení v komunální politice.¹³⁶

---

¹³³ Ko je slupao državni „audi“. Politika 26.7.2001

¹³⁴ Saznjanja i smrt. Vreme. 556.16.8.2001

¹³⁵ PEROVIĆ, Latinka. Zoran Đinđić i srpsko društvo, str. 69 in Zoran Đinđić: etika odgovornosti. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Beograd, 2006.

¹³⁶ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Drugo vanredno zasjedanje, 25.01.2001. [online] Otvoreniparlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5825?page=13#govor-853179>

Při projednávání zákona o amnestii 12. 2. 2001 poslanec SRS Milorad Mirčić během jednoho projevu dokázal obvinít najednou vícero lidí: vojvodinského politika a ministra zemědělství Veselinova z padělaní dokumentů své koalice v předchozí skupštině, kvůli čemuž řada poslanců včetně Nenada Čanka přišla o své mandáty (tuto jízlivou poznámku vůči Veselinovovi rád opakoval Šešelj během svých častých replik na adresu ministra), guvernéra Národní banky Dinkiće z maskované ozbrojené invaze do budovy této banky, a také všech protestujících 5. 10. 2000 z loupeží.¹³⁷

Také poslankyně Gordana Pop-Lazić vyčítala ministru spravedlnosti Vladanu Batićovi jeho údajnou přímou účast na pokusu vracení podniku Galenika bývalému vlastníkovi Milanu Panićovi.¹³⁸ V tentýž den při projednávání vládních změn v zákoně o majetkové transformaci poslanec SRS Goran Cvetanović vyjádřil obavu, že poradce premiéra Đinđiće, podnikatel Branimir Dragaš, sám vlastní firmu, která provádí ocenění hodnot podniků určených k privatizaci, a může tedy dojít k urychlenému netransparentnímu prodeji těchto firem, jako se to už dříve stalo v jiných státech východní Evropy.¹³⁹

V tomto bodě nekritizovala vládu DOS pouze SRS. Také SPS ji obviňovala z potenciálního střetu zájmů (neuvezená firma ministra hospodářství a privatizace Vlahoviće údajně měla provádět ocenění hodnoty beočinské cementárny, ministři se také vyčítala jeho blízkost k francouzské společnosti Lafarge, jež se později skutečně stala vlastníkem podniku).¹⁴⁰ Avšak ve srovnání s radikály, byla SPS v obviněních mnohem zdrženlivější, pokud jde o slovník.¹⁴¹ Celkově přitom radikálové nebyli proti privatizaci, jak by se mohlo zdát. Naopak, hlásili se k její urychlené a průhledné realizaci (kromě strategických firem jako Elektroprivreda Srbije apod.) a obviňovali Đinđiće z blokování tohoto kroku.

---

¹³⁷ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Treće vanredno zasedanje, 12.02.2001. [online] [OtvoreniParlament.rs](https://otvoreni-parlament.rs) [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreni-parlament.rs/transkript/5826?page=5>

¹³⁸ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Treće vanredno zasedanje, 12.02.2001. [online] [OtvoreniParlament.rs](https://otvoreni-parlament.rs) [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreni-parlament.rs/transkript/5826?page=9>

¹³⁹ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Treće vanredno zasedanje, 12.02.2001. [online] [OtvoreniParlament.rs](https://otvoreni-parlament.rs) [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreni-parlament.rs/transkript/5826?page=20#govor-853419>

¹⁴⁰ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Treće vanredno zasedanje, 12.02.2001. [online] [OtvoreniParlament.rs](https://otvoreni-parlament.rs) [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreni-parlament.rs/transkript/5826?page=19#govor-853413>

¹⁴¹ Tomislav Nikolić přímo zdůrazňoval zájem ministra Vlahoviće maximálně rychle provést privatizace. <https://otvoreni-parlament.rs/transkript/5826?page=12> Dragan Todorović zmiňoval účast Vlahoviće v privatizaci v Rusku jakožto poradce Anatolije Čubajsa, jehož jméno se stalo synonymem kontroverzní privatizace ve Východní Evropě <https://otvoreni-parlament.rs/transkript/5826?page=15>.

Premiéroví se také vyčítal jeho tehdy ještě opoziční podíl jakožto poslance na zastavení chystané Miloševićem privatizace během 90. let.

Dne 28. 3. 2001, měsíc po zmíněných ozbrojených útocích na nové bezpečnostní a politické vedení státu, Vojislav Šešelj začal ve skupštině obviňovat novou vládu z neschopnosti řešit nejen tyto zločiny, ale také politické vraždy, které DOS slíbila vyšetřit ještě před příchodem k moci. Šešelj přitom naznačil, že DOS má i přímé vazby s podsvětí: „*Znate, kriminal u Srbiji se nije ni malo smanjio, samo su se kriminalci preorijentisali. Ranije su se usmeravali prema levičarskim strankama, jer su tako dolazili do određenih privilegija, a sada je ta reka kriminalaca preusmerena i ide prema DOS-u. Sad su se kod vas sjatili. Još ništa niste razrešili.*“¹⁴² Lídři radikálů přitom mnohokrát zmiňovali také vraždu novináře Slavka Ćuruviji, i když se přitom sami stávali terčem kritiky DOS a médií kvůli opovržlivým výrokům vůči němu.

Je třeba říci, že vzájemnému nálepkování jakožto kriminálů hodně přispívali i poslanci a ministři DOS, když paušálně označovali celou předchozí garnituru za zrádce a zloděje (především ministr Batić a lídr skupštinské frakce DOS Ćedomir Jovanović, ale dokonce i premiér Đinđić). To na základě jednacího řádu poskytovalo poslancům SRS touženou příležitost pronášet projevy v živém televizním přenosu. V takových chvílích se SRS většinou chaoticky odvolávala na staré „prohřešky“ politiků DOS (například podíl vicepremiéra Nebojši Ćoviće na zrušení privatizace media B92 během jeho primátorství v Bělehradě za SPS nebo obrovský daňový dluh podnikatele a finančního ředitele premiérovy strany Miodraga Kostiće, jenž byl uvalen na jeho firmu ještě za Miloševićova vládnutí, a podobně).

V květnu r. 2001 vedením DOS otřásla obvinění Vuka Obradoviće, jenž měl jakožto vicepremiér na starosti boj s korupcí, ze sexuálního obtěžování spolupracovnic ve straně a vládě. Celý případ začal jako vnitrostranický (Obradović byl obviněn stranickými kolegy a vyloučen se Socialdemokratické strany.), ale brzy se přenesl také do skupštiny, když Đinđić začal tlačit Obradoviće k rezignaci. SRS dokázala interpretovat celou situaci v souvislosti s tlakem DOS na Obradoviće a jeho pozdější demisi jako důkaz zkorumpovanosti vlády, především ministrů vnitra a spravedlnosti.

---

¹⁴² Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Prva sednica, prvog redovnog zasedanja, 28.03.2001 [online] Otvoreniparlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5832?page=24#govor-855123>

Reakce SRS se na začátku moc nelišila od jejich obvyklé sarkastické ironie namířené vůči DOS. Brzy se však proměnila ve vykalkulovanou obranu Obradoviće coby oběti ve válce se zločinci ve vládě. Dle Šešelje se jednalo o koordinovaný kolektivní útok Đinđiće, Batiće a ministra vnitra Mihajloviće proti Obradovićovi, který zřejmě získal velmi citlivé informace, a proto ho SRS bude bránit, i když je to stále její politický soupeř.¹⁴³ Už 10. 5. 2001 během projednání zákonů o rodině a platech ve státním sektoru, tedy otázek, které s Obradovićem vůbec nesouvisely), poslanci SRS osmkrát komentovali Obradovićův případ jako pomstu Đinđiće, Batiće, Mihajloviće a celou situaci označovali za mediální hon.¹⁴⁴ A podobně pokračovali i během následujících zasedání skupštiny.

Hlavní bod obvinění se na začátku soustředil proti ministrovi vnitra Mihajlovićovi. Podle SRS jeho firma Lutra dostala 30 milionů dinárů státní pomoci od vládní nadace pro vývoj, i když jen stěží splňovala podmínky dotace. (Státní pomoc byla určena průmyslovým podnikům, Lutra se dle Šešelje zabývala jen obchodem.)¹⁴⁵ Druhý bod se týkal role ministra Batiće v pokusu o vrácení farmaceutického giganta „Galenika“ Milanu Panićovi. Sám Vuk Obradović v podstatě souhlasil s důvody SRS o přítomnosti antikorupčního lobby ve vládě, které podle něj inscenovalo celý případ proti němu jakožto hlavnímu bojovníkovi s korupcí.¹⁴⁶ Při projednávání došlo ještě k dalším obviněním proti Đinđićovi ze strany SRS, tentokrát kvůli tzv. tabákové aféře, což vyústilo v přímou přestřelku mezi premiérem a Tomislavem Nikolićem ohledně jejich majetku.

Nikolić, Šešelj a další poslanci SRS plně využili velké mediální pozornosti a začali obviňovat premiéra z pašování tabáku (spolu s podnikatelem Stankem Subotićem Stane) a také z korupce při regulování ropného trhu, ze kterého měli dle SRS nejvíc těžit premiér a jeho poradce Vladimir Beba Popović.¹⁴⁷ Další opoziční strany SPS a SSJ ještě na začátku zasedání vyloučily svou přímou účast v diskuzi o této otázce, a tím plně ponechaly prostor SRS. (SPS se později vrátila k diskuzi v otázce mandátů poslanců Obradovićových sociálních demokratů.) Navíc už několik týdnů předtím se SRS podařilo domoci se ve

---

¹⁴³ Nećemo hajku protiv Obradovića. Politika. 11.5.2001

¹⁴⁴ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Druga sednica, prvog redovnog zasedanja, 10.05.2001. [online] Otvoreniparlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5850?page=1>

¹⁴⁵ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Druga sednica, prvog redovnog zasedanja, 17.05.2001. [online] Otvoreniparlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5855?page=1>

¹⁴⁶ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Sedmo vanredno zasedanje, 11.06.2001. [online] Otvoreniparlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5864?page=1>

¹⁴⁷ Vláda Đinđiće zakázala import nafty a derivátů jiným způsobem než ropovodem s Chorvatska, čímž významně ohrozila šedý trh, avšak tím proměnila státní podnik NIS v monopolistu.

skupštině hlasování o důvěře ministrovi spravedlnosti Batićovi, které se v podstatě proměnilo v debatu o důvěře DOS.

Obvinění premiéra a jeho okolí z korupce a těsných vazeb se Stankem Subotićem Stanem (a samého podnikatele z pašování tabáku) se stalo pro SRS jedním z klíčových bodů její veřejné agendy v příštích několika měsících – a dá se říct, že velice úspěšným z mediálního hlediska. Vyvolalo totiž velkou kontrakampaň ze strany premiérovy DS, což zase SRS umožňovalo bránit se. SRS byla především obviňovaná z nezákonného zbohatnutí během své účasti ve vládě. Konkrétně se mluvilo o velkých bytech, jež za zvýhodněných podmínek obdrželi od státu a později privatizovali poslanci SRS Tomislav Nikolić a Aleksandar Vučić. Nikolić byl obviněn také ze zneužití úhrad cestovních nákladů, na něž po získání bytu v Bělehradě přestal mít nárok.

V případě bytů politici později vrátili státu až 70 % jejich tržní ceny podle zákona o mimořádné dani. Lídr strany Šešelj byl obviňován ze získání nemovitosti v Batajnici a Bělehradě, které byly zapsány na členy jeho rodiny.¹⁴⁸ Podobně byla obviněna poslankyně Gordana Pop-Lazić, jejíž otec získal pozemek v Zemunu, kde politička působila jako tajemnice obce.¹⁴⁹ Na oplátku SRS připisovala premiérovi nedeklarovaný soukromý dům. Když Đinđić žertem přislíbil, že ho daruje prvnímu, kdo ho objeví, začal si Vojisav Šešelj nárokovat odměnu přímo ve skupštině. Podobně tomu bylo i se skutečným slibem ministra vnitra odměnit toho, kdo poskytne informace o politických vraždách – lídr SRS opakovaně požadoval, aby mu byla příslušná částka vyplacena. Celkově tento komunikační terén víc prospíval SRS než vládě a DSS.

1) Podle závěru analytiků o sebe prezentaci strany jakožto antikorupční síly ve zkoumaném období usilovaly všechny vedoucí síly DOS – DS i DSS. Nicméně tyto plány většinou zůstávaly deklarativní a vyvolávaly dokonce ostrou reakci někdejších neaktivnějších spojenců z mládežnického hnutí „Otpor“, jež zahájilo akci „Srbsko bez kriminality“ s mottem „*Sve je isto, samo njega nema*“. „Otpor“ upozorňoval na to, že nehledě na předchozí sliby, nebyly během jara r. 2001 přijaté nejdůležitější zákony pro boj s korupcí jako antikorupční zákon, zákon o armádě a policii, zákon o soudech a soudcích, trestní zákoník apod.¹⁵⁰ Nesplnění těchto plánů lze jen částečně připsat obstrukcím v parlamentu ze strany SRS a SPS, jelikož samotná frakce DOS čím dál víc trpěla nedisciplinovanou docházkou poslanců.

---

¹⁴⁸ DS proziva radikale za ratno profiterstvo i zlocine. Politika. 21.6.2001

¹⁴⁹ Plac za oca mimo zakon. Politika. 22.6.2001

¹⁵⁰ Ubistvo, korupcija i političke igre. Vreme. 554. 16.8.2001

- 2) Ukázalo se, že široce propagovaný zákon o mimořádné dani, zaměřený na nezákonné bohatství získané během 90. let, se vztahuje nejen na byty poslanců SRS, ale například i na mnohokrát radikály zmíněnou firmu ministra vnitra Mihajloviće. V tom začínal spatřovat nesrovnalost dokonce i liberální tisk.¹⁵¹
- 3) Obvinění vůči radikálům (nemovitosti poslanců, obrněné auto Šešelje, jež patřilo ministerstvu vnitra a dlouhodobé neoprávněné obsazení budovy Zemunské radnice) nebyly v kampani pro čtenáře tak přitažlivé, jako stále nová jména a senzace, se kterými přicházela SRS. V situaci, kdy místní novináři ochotně nekrtkicky přebírali jakékoliv vyjádření politiků (dokonce i v přesvědčení, že takový způsob odpovídá novinářským standardům), bylo jen na čtenářích, aby posoudili důvěryhodnost těchto informací.¹⁵² Navíc jen málo z takových obvinění dostalo v médiích další prostor k dovysvětlení. Bez většího povšimnutí zůstala demolice ilegálně postaveného domu radikála Jovana Domjanoviće v Zemunu, bývalého ministra a předsedy romského sdružení.¹⁵³
- 4) Pozdější rozkol v DOS a obvinění Đinđiće ze strany DSS, jak už bylo zmíněno, vážně posilovalo a legitimizovalo obvinění premiéra z korupce. Hlavní výtky ze strany DSS naprosto souzněly se SRS (především vazba premiéra a Stanka Subotiće Stane, včetně premiérových cest soukromým letadlem tohoto podnikatele). Avšak svým podílem na kriminalizaci image premiéra DSS jen investovala do posílení SRS. Navíc vnějškové kooperační jednání SRS (apel na DSS k společnému svržení vlády¹⁵⁴) působilo navenek mnohem lépe než nedůsledné a váhavé jednání DSS po Gavrilovićově případu a po předání Miloševića Haagu (vystoupení z vlády, ale setrvání v DOS). Navíc DSS musela čelit kritice dalších partnerů z DOS z napomáhání socialistům a radikálům. Paralelně s tím se i v rámci samotné, tehdy ještě jednotné DOS objevovali další soupeři na poli boje proti zločinu. Lídr Nove Srbije Velimir Ilić mnohokrát podotýkal, že nevstoupí do jedné vlády s ministrem Dušanem Mihajlovićem.

Ve výsledku dokázala být SRS jako jediná opoziční strana konzistentní v prezentaci své antikorupční agendy a propagovala ji až do prezidentských voleb r. 2002. na svých mítincích (především na největším shromáždění v Novem Sadu k 1. výročí revoluce 5. října, jehož se zúčastnilo kolem 10 tisíc lidí).¹⁵⁵ Přitom dokázala využít i symbolické politické nástroje, kterými disponovala. Při minimálním absolutním zastoupení ve svazové skupštině se SRS

---

¹⁵¹ Ubistvo, korupcija i političke igre. Vreme. 554. 16.8.2001

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Buldožer preduhitrio dozvolu. Veika Srbija 1671, Decembar 2001 str 14.

¹⁵⁴ SRS: za obaranje vlade. Politika. 19.8.2001

¹⁵⁵ Šešelj: hitno raspisati izbore na svim nivoima. Politika. 6.10.2001

7. 9. 2001 podařilo prosadit návrh na vytvoření parlamentního vyšetřovacího výboru, který měl prozkoumat vraždu ministra obrany SRJ Pavla Bulatoviće z r. 2000. Sněmovna republik také schválila návrh SRS na založení vyšetřovacího výboru kvůli porušování svazových zákonů při pašování cigaret a eventuálním podílu, který na tom měl premiér Đinđić. (Sněmovna občanů návrh zamítla.) SRS se také domáhala založení svazového vyšetřovacího výboru ve věci únosu bývalého prezidenta Srbska Ivana Stamboliće v r. 2000, avšak bez úspěchu.

O tom, že práce výboru na kauze vraždy ministra Bulatoviće bude spíše politickou než odbornou, svědčila už úvodní argumentace Šešelje. Ministr obrany měl údajně zastavit ilegální obchod se zbraněmi, na kterém se podílel kontroverzní podnikatel Filip Zepter (skutečné jméno Milan Janković), jehož napojení na Đinđiće znemožnilo policii efektivní vyšetřování. Podobně zněla argumentace o zapletení premiéra do pašování cigaret spolu s už zmíněným podnikatelem Canetom, Milem Đukanovićem a Miloradem Dodikem.¹⁵⁶ DSS pravděpodobně také shledávala velký volební potenciál ve vyšetřování pašování tabáku a nehodlala to ponechat nikomu jinému, protože ještě téhož dne prohlásila, že bude v republikové skupštině nárokovat vytvoření dvou výborů – výboru pro kontrolu privatizace a pro kontrolu tabákového trhu.¹⁵⁷

SRS dokázala vytěžit maximum mediální pozornosti také z činnosti vyšetřovacího výboru zaměřeného na vraždu ministra obrany Bulatoviće. Výbor pracoval do konce února 2002 a vedl celkem 27 rozhovorů s dotyčnými osobami, včetně mnohých bývalých generálů armády, vnitra a státní bezpečnosti. Dne 26. 2. 2002 Sněmovna republik svazové skupštiny odmítla přijmout k projednání závěr výboru, a to kvůli formálním a obsahovým nedostatkům. Výboru se také vyčítalo překročení jeho kompetenci a bylo doporučeno celý závěr vyšetřování předat statním zástupcům ke kontrole.¹⁵⁸

Podobně dopadl výbor i ve Sněmovně občanů. Podle poslanců byla důvěryhodnost jeho práce zásadně zpochybněna záměrem Šešelje prokázat za každou cenu vinu podnikatele Filipa Ceptera a také zveřejněním dokumentů výboru před jejich představením skupštině.¹⁵⁹ Vzhledem k tomu, že jen týden předtím Šešelj žádal založení parlamentního výboru pro vyšetřování kriminálního napojení Đinđiće, dá se říci, že poslancům DOS docházela trpělivost. Čedomir Jovanović, také obviňovaný Šešeljem z kriminálních vazeb, na něj podal

---

¹⁵⁶ Anketni odbor za ispitivanje ubistva Pavla Bulatovica. Politika 7.9.2001

¹⁵⁷ DSS će tražiti dva odbora u skupštini. Politika. 7.9.2001

¹⁵⁸ Ispunjen još jedan uslov. Politika. 27.2.2002

¹⁵⁹ Odbijen izveštaj Anketnog odbora. Politika. 28.2.2002

trestní oznámení pro pomluvu.¹⁶⁰ Vojislav Šešelj pravděpodobně skutečně překračoval pravomoci výboru, když pobízel svědky pobízel k tomu, aby mluvili zcela otevřeně, a osvobodil je od povinnosti udržovat státní tajemství. Později vydal všechny rozhovory ve zvláštní knize, což poskytlo novinářům řadu informací o působení a odpovědnosti bezpečnostních rezortů na konci 90. let, především v Kosovu.¹⁶¹

Rétorika zdůrazňující boj proti zločinu sehrála významnou úlohu v mediální sebe prezentaci SRS během prvních dvou let jejího působení v opozici a stala se jedním z pilířů obou Šešeljevých prezidentských kampaní na podzim r. 2002. Stěžejní bod kandidáta SRS – demise vlády Đinđiće a vypsání předčasných voleb – se ve velké míře opíral právě o předchozí obvinění z korupce a z propojenosti vlády s podsvětím. Širokou voličskou poptávku v této oblasti cítili i jiní kandidáti, což toto téma zařadilo mezi hlavní body volební kampaně.¹⁶² Přitom nehledě na velká kolísání hlavních témat v různých médiích, „válka s podsvětím“ byla trvale populární. V řadě médií (v televizních pořadech, na internetu) analytici zaznamenali pokusy Koštunici odebrat Šešeljovi image bojovníka s kriminalitou. Této problematice věnoval až 31 % svého času.¹⁶³ Koštunicova strana DSS pokračovala v tomto směru i v parlamentárních volbách r. 2003, pro SRS už ale tato téma ztratilo na aktuálnosti a strana se soustředila na pozitivnější kampaň.¹⁶⁴

---

¹⁶⁰ Istražiti navode Šešeljevih optužbi. Politika 28.2.2002

¹⁶¹ Pandorina kutija. Vreme. 582 28.2.2002

¹⁶² Oko izbora 9. Izveštaj sa predsedničkih izbora u Republici Srbiji (septembar - oktobar 2002) CESID, Beograd, 2003. str. 14

¹⁶³ Tamtéž. str. 102

¹⁶⁴ Oko izbora 13. Izveštaj sa vanrednih parlamentarnih izbora u Republici Srbiji (28. decembra 2003), Beograd 2004.

4. Kosovská otázka a spolupráce s haagským tribunálem

Jak již bylo zmíněno, pozice SRS ohledně těchto citlivých záležitosti spočívala:

- v poukazování na neschopnost vlády DOS udržet si existující zbytek srbské svrchovanosti nad Kosovem;
- bránit spoluobčany, kteří zůstávali na severu regionu;
- v kritice postupu svazové a republikové vlády a svazového prezidenta při jednáních s mezinárodním společenstvím.

V rámci republikové vlády byla kritika nasměřovaná především vůči vicepremiérovi Nebojšovi Čovićovi a počínání jeho úřadu pro tzv. tampon-zónu. Čovićovi se vyčítal příliš poddajný přístup ke kosovským Albáncům, a někdy dokonce odhodlanost poskytnout autonomii etnicky většinově albánským obcím na jihu užšího Srbska.¹⁶⁵ Podobně byla radikály kritizovaná svazová vláda Zorana Žižice za údajné separátní jednání s lídrem kosovských Albánců Ibrahimem Rugovou.¹⁶⁶ Této kritice prospívalo, že mezinárodní společenství eviditelně zvětšovalo tlak na Jugoslávii v otázce širší spolupráce s haagským tribunálem (ve věci vydání válečných zločinců, kteří se dle jejich informací ukryli na území Srbska, a také vrcholných srbských funkcionářů, jako byl Milošević), a také nejednotné až protikladné postoje lídrů DOS v této věci i proaktivní počínání kosovských Albánců (jak politiků, tak ozbrojenců UCK operujícího v tampon-zóně). Jak výstižně psal liberální tisk: „*Nova vlast, na primer, ne sme autonomno da odgovori na akcije UČK-a a da time ne rizikuje novi sukob sa evro-atlantskom zajednicom. Ovu pak zajednicu ona ne može da privoli na ispunjenje rezolucije 1244 i Kumanovskog sporazuma.*“¹⁶⁷

4.1 Spolupráce s haagským tribunálem

Návštěva hlavní žalobkyně ICTY Carly del Ponteové v Bělehradu v lednu r. 2001 vyvolala očekávanou kritiku ze strany SRS, ale představovala problém i pro politiky DOS. Prezident Koštunica zpočátku možnost setkání s žalobkyní zcela odmítal a jeho strana přímo zpochybňovala autoritu instituce, kterou zastupovala.¹⁶⁸ Tato prohlášení okamžitě kritizovali jiní členové koalice. Ministr spravedlnosti Batić nepopíral, že celá otázka je velmi citlivá, avšak nové vedení státu nemůže ignorovat nebo paušalizovat tribunál zřízený OSN.¹⁶⁹ Koštunica se nakonec setkal s del Ponteovou a opakoval jí své předem známé stanovisko, že

¹⁶⁵ Ne veruju u istraživanja javnog mnjenja. Politika. 15.12.2000

¹⁶⁶ Snagom države rešavati probleme u zoni bezbednosti. Politika. 29.12.2000

¹⁶⁷ Teret srpskog ratnog paleta. Vreme. 520. 20.12.2000

¹⁶⁸ Koštunica neće primiti Karlu del Ponte. Politika. 16.1.2001

¹⁶⁹ Izjave protiv Karle del Ponte politički štetne. Politika. 16.1.2001

spolupráce s tribunálem musí být v souladu s jugoslavským právem a že část obvinění ze strany tribunálu se mohou traktovat jako přisuzování kolektivní viny Srbům.

SRS, stejně jako další opoziční strany, považovala za zbytečná jakákoliv setkání s del Ponteovou a označovala za zrádce ty politiky, kteří se s ní sešli. Podobná byla reakce radikálů na návštěvu Javiera Solany.¹⁷⁰ Požadavky tribunálu se mezitím neomezovaly na Miloševiče nebo účastníky občanských válek v chorvatské Krajině a Bosně, ale zahrnovaly například jméno Radeta Markoviće, bývalého šéfa státní bezpečnosti, nebo dosluhujícího prezidenta Srbska Milana Milutinoviće. Přitom ultimativní komunikace tribunálu s Jugoslávií vnějškově začínala připomínat Miloševičovu epochu.¹⁷¹

Léta 2001 až 2003 představují pro všechny srbské politické aktéry nejtěžší období v rovině faktické spolupráce s tribunálem a právní regulace těchto procesů. Mezinárodní tlak a hrozba, že Srbsko zůstane bez finanční pomoci, kreditů a investic, převažovaly nad odmítavou reakcí veřejného mínění a hrozbou ztráty voličské podpory. Ve výsledku se celý proces trýznivě protahoval donekonečna a místo jednoznačného řešení se stal neustále se opakujícím bodem politické agendy.

Svazový zákon o spolupráci SRJ s Mezinárodním tribunálem v Haagu ještě před prvním projednáním ve skupštině v červnu r. 2001 očekávaně vyvolal rozpory uvnitř DOS a svazové koalice DOS s černohorskou SNP. Přitom se viditelně projevovala jak váhavá pozice DSS, tak plně opačný a rázný záměr Đinđiće a Batiće prosadit zákon za každou cenu. Zvláště když Batić naznačil samostatnou regulaci republikové spolupráce s Haagem, pokud návrh zákona neuspěje ve svazové skupštině.¹⁷² Docházelo k bizarní situaci, kdy svazový ministr spravedlnosti hrozil demisí v případě, že zákon nebude přijat, zatímco jeho náměstek brzy poté zákon stáhl kvůli absenci shody ve vládě. Stažený zákon brzy nahradila zvláštní ad hoc opatření svazové vlády (tzv. Uredba), jež měla po právní stránce umožnit vydání Miloševiče Haagu.

Hned po přijetí Uredby černohorští členové svazové vlády v čele s premiérem Žižićem oznámili svůj záměr rezignovat. Svazový ústavní soud, jenž měl posoudit odvolání Miloševičových advokátů, suspendoval Uredbu. Za takových okolností se republiková vláda rozhodla samostatně provést extradici na základě svého usnesení, které shodou okolností připadlo na 28. června, což je pro Srby symbolické datum spojené se svátkem svatého Vida

---

¹⁷⁰ Tragedija za srpski narod. Politika. 9.2.2001

¹⁷¹ Karla del Ponte: rok do kraja marta. Politika. 1.3.2001

¹⁷² Osamostaljivanje kao moguća posledica. Politika 20.6.2001

– Vidovdan –, se kterým jsou v srbských dějinách spojené tragické události. Celý proces od stáhnutí návrhu zákona ze svazové skupštiny do vydání Miloševiče proběhl za méně než týden.

Extradice Miloševiče se stala pro SRS takřka přelomovým bodem v její následující strategii ohledně haagské otázky. Kritický postoj strany vůči ICTY byl jejím voličům dobře znám i před vydáním Miloševiče. Jakákoliv spolupráce s tribunálem, natož přijetí zvláštního zákona, se považovala za ránu srbské důstojnosti.¹⁷³ Přitom dle SRS neexistoval velký rozdíl mezi postupy Đinđiće („*da Srbe prodajemo na kilo u Hag*“) a Koštinuci („*da ih prodajemo na komad, jer ćemo postići veću cenu*“).¹⁷⁴ Avšak během předcházejících událostí (obrana vily Miloševiče na Dedinje a zatýkání bývalého prezidenta) byla role SRS spíše pasivně-pozorovatelská. Šešelj nezpochybňoval obvinění Miloševiče z korupce nebo z politických vražd, ale vzhledem k tomu, že se jednalo o bývalého prezidenta, považoval za nutné udělení ad hoc amnestie: „*Milošević je za mnogo toga odgovoran, ali za Miloševića nema teže kazne od poraza na septembarskim izborima*“¹⁷⁵. Přitom SRS nevyklučovalo kriminální pronásledování osob, jež zbohatly za Miloševiče kvůli blízkosti k moci: „*To što bi Milošević dobio aboliciju ne znači da bi svi funkcioneri iz njegova vremena dobili aboliciju*.“¹⁷⁶

SRS stejně jako v diskuzích o jiných otázkách odmítala argumenty DOS o nevyhnutelnosti vydání Miloševiče kvůli získání další mezinárodní pomoci. Slibovaná pomoc byla podle ní jen návnadou, za kterou nestála seriózní nabídka. Také pro komunikační styl SRS bylo už od podzimu r. 2000 charakteristické snižování a zlehčování úspěchů vlády DOS, pokud jde o získání mezinárodní pomoci. Nicméně v případě donátorské konference, plánované na konec června r. 2001, kvůli které se srbská vláda odvážila riskovat samotnou existenci svazové koalice s černohorskou SNP a přežití DOS, měli radikálové částečně pravdu, a především vyhrávali informační válku. Už dva měsíce po vydání Miloševiče informovala SRS Srbsko, že větší část slibované pomoci je určena na splacení předchozích dluhů a nemůže být tedy použita pro rozvoj hospodářství. Liberální tisk nakloněný DOS nejvíc rozzuřilo, že se o tom veřejnost dozvěděla od radikálů, nikoliv od samotné DOS.¹⁷⁷

---

¹⁷³ SRS: udarac dostojanstvu SRJ. Politika.21.5.2001

¹⁷⁴Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Druga sednica prvog redovnog zasedanja, 16.05.2001. [online] Otvoreniparlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5854?page=3#govor-859663>

¹⁷⁵ Nagovorićete Miloševića da umre. Srpska reč. 272. str. 15

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ I okolo salata. Vreme. 556.30.8.2001

Činnost SRS v této sféře v r. 2001 se dá rozdělit do aktivit „terénních“ (mítinky, demonstrace, pouliční akce a protesty apod.) a aktivit na půdě parlamentu. První pouliční akce, stejně jako už zmíněná obrana vily na Dedinju, probíhaly bez účasti a podpory SRS. Podobně tomu bylo i v obou skupštinách: SRS se sice vyjadřovala proti vydání kohokoliv haagskému tribunálu, avšak mnohem víc se věnovala antikorupční a protikriminální rétorice a reakcím na odvetná obvinění ze strany DS.

Poprvé se jejich účast v akci SPS zmiňuje až 26. 6. 2001 na bělehradském Trgu republike, avšak bez účasti stranických lídrů.¹⁷⁸ První společná akce, na které vedle vedení SPS s projevy vystoupili i Šešelj, Nikolić a Vučić, proběhla v den vydání Miloševiče. Během akce SRS anoncovala první samostatný mítink před svazovou skupštinou na následující den.¹⁷⁹ Celkově v té době SRS spolu s SPS dokázala zorganizovat dvě protestní akce v Bělehradě, každé se zúčastnilo 15 až 20 tisíc lidí.¹⁸⁰ Mnozí pozorovatelé se shodovali, že vedoucí úlohu na těchto mítincích převzali právě radikálové.¹⁸¹ Nicméně nikdo z analytiků neshledával v této otázce pro SRS jakýkoliv volební potenciál. Naopak, odhadovalo se situační posílení SPS (Dijany Vukomanović) a také další přeliv voličů SRS k SSJ (Ljiljana Baćević).

Vukomanović přitom prognózovala další eskalaci konfliktu mezi DOS a radikály, především kvůli strachu SRS z toho, že by mohli být Haagu vydáni i její lídři, a také vyjádřila obavu z možného násilného charakteru tohoto konfliktu.¹⁸² Veřejná shromáždění SRS v této době skutečně charakterizovala nemalá míra konfliktnosti. Kromě už zmíněných dvou akcí se aktivisté SRS zúčastnili napadení bělehradského pochodu gay-pride; během mítinku 13. 7. 2001 protestující davy SRS rozbily okna republikové skupštiny a zmlátily několik novinářů. Vyloučení poslanců SRS ze skupštiny bylo také zpravidla doprovázeno intervencí bezpečnostní služby, jelikož poslanci odmítali dobrovolně opustit jednací sál.

Situačně a bez koherentní strategie se vyvíjela práce SRS v obou skupštinách. Den před vydáním Miloševiče (27. 6. 2001) podepsal Šešelj spolu s lidry SPS (Ivković) a SSJ (Pelević) dohodu o společném vyvolání předčasných voleb. Lídr SRS dokonce vyzval skupštinu k okamžitému zastavení práce a oznámil, že se poslanci opozice připojí k protestujícím davům.¹⁸³ Sám Šešelj pravděpodobně skutečně opustil sál, ale dle

---

¹⁷⁸ „Sloboda za Slobodana“. Politika. 27.7.2001

¹⁷⁹ Danas protestni miting radikala. Politika 29.6.2001

¹⁸⁰ Ostavka, pa raspisivanje izbora. Politika. 3.7.2001

¹⁸¹ Politički siročići. Vreme. 548

¹⁸² Zemljotres manje razorne moći. Vreme 548

¹⁸³ Vanredni izbori na svim nivoima. Politika. 28.6.2001

stenogramu skupštiny frakce SRS včetně Nikoliće, Vučiće a Todoroviće v sále zůstala, aktivně projednávala vládní návrh zákona o privatizaci a jen několikrát se objevila na chystaném mítinku opozice, který předtím anoncoval Šešelj.

Nicméně ve svazové skupštině, nad kterou DOS neměla absolutní kontrolu a musela spolupracovat s černohorskou SNP, jež právě nedávno znemožnila přijetí Uredby a po vydání Miloševiče okamžitě oznámila odchod z vlády, se pro SRS a její spojence otevíral určitý prostor pro manévrování. Dne 28. 6. 2001 Šešelj a Živadin Jovanović (SPS) vyzvali všechny strany svazového parlamentu k zformování vlády národní spásy.¹⁸⁴ Pochopitelně přitom mohli počítat kromě zástupců JUL také s poslanci černohorské SNP.

Když den poté premiér Žižić oznámil, že SNP nevstoupí do koalice se SRS a SPS, ale nebude ani podporovat menšinovou vládu DOS, přiměly opoziční strany předsedu Sněmovny občanů Mićunoviće svolat mimořádné zasedání Sněmovny s cílem zrušit Uredbu. Vzhledem k tomu, že ve 130členné Sněmovně měly SRS, SPS a JUL dohromady 49 poslanců a SNP 29, očekávalo se, že Uredba bude zrušena. Paralelně s tím DSS oznámila vystoupení z jednotné frakce DOS ve všech skupštinách.¹⁸⁵ SRS prospívalo, že se mnozí poslanci SNP připojili k požadavku konání nových voleb. Nicméně zasedání skupštiny bylo po dlouhém hledání kompromisu mezi DOS a SNP nakonec zrušeno pod záminkou, že Uredba jakožto regulace není zákon, nebyla přijatá skupštinou, a skupština ji tedy nemůže zrušit. Poslanci DSS zůstali součástí svazové frakce DOS.

Posledním pokusem zapojit svazovou skupštinu se stal projekt Deklarace o obraně ústavního pořádku. Poslanci SRS a SPS ovšem sami opustili zasedání, jelikož RTS nezajistila přímý přenos.¹⁸⁶ Tímto byl politický potenciál protestu proti vydání Miloševiče ve skupštině vyčerpán, a k pokusu SPS zrušit Uredbu Đinđićevy vlády v republikové skupštině se SRS nepřidala.

Začátek aktivní spolupráce Srbska s tribunálem také doprovázelo znovuotevření a medializace zločinů, jichž se dopustily JNA a policejní jednotky vůči kosovským Albáncům před rokem 1999. Především se jednalo o znovu otevřený případ mrazícího vozu s těly kosovských Albánců, který byl objeven v Dunaji poblíž Bělehradu ještě v r. 1999. Kauza, původně namířená proti nejvyššímu vojenskému a policejnímu vedení, se dotkla i SRS. DS a republikový ministr vnitra Mihajlović poukazovali na to, že SRS se coby součást

---

¹⁸⁴ Šešelj i Jovanović traže vladu nacionalnog spasa. Politika. 29.6.2001

¹⁸⁵ Poslanici DSS samostalno u skupštinama. Politika. 30.6.2001

¹⁸⁶ Rasprava čeka kamere, Politika. 13.7.2001

tehdejší vládnoucí koalice na zločinu podílela, a snažili se budovat obraz radikální strany jako spolupachatele válečných zločinů.¹⁸⁷ SRS ale traktovalo nové vyšetřovárny jako pokus odklonit pozornost od korupce ministra Mihajloviće a také jako způsob, jak legitimizovat předání Srbů haagskému tribunálu.¹⁸⁸ Podobně tomu bylo s vysíláním filmu o Srebrenici na RTS. Dle SRS se jednalo o hanebnost očerňující celý srbský národ.¹⁸⁹

Průzkumy veřejného mínění v této otázce trvale poukazovaly na přetrvávající citlivost a nesouhlas Srbů s nabízenými způsoby spolupráce s tribunálem a s mediálním narativem celkově. Výzkum novin Politika a agentury Faktor plus z července r. 2001 napovídal, že 50,5 % Srbů sice akceptovalo fakt, že se srbská strana dopustila zločinů, ale 44,7 % z nich zároveň zdůrazňovalo, že chorvatské, muslimské a albánské zločiny vůči Srbům byly větší. Jenom 18 % považovalo za správné znovuotevření hrobů, kdežto zbytek takový postup rozhodně kritizoval. 27,8 % považovalo celou věc za medializaci zločinu a za ostudu pro celý národ, která by měla být okamžitě ukončená. 38 % mínilo, že se Srbsko mělo zabývat cizími zločiny nad Srby, a 12,2 % to považovalo za zradu vlády spáchanou vůči národu.¹⁹⁰

Vedle výsledků průzkumu Politika umístila přehledový text o válečných zločinech z 90. let, kde se autor Marko R. Pavlović soustředil především na nejznámější zločiny na Srbech (10 oproti 2 prokázaným zločinům spáchaným Srby ve Srebrenici a Prijedoru), a také zmínku o mši SPC věnované ustašovským obětem z r. 1941. Dá se říct, že redakce deníku v podstatě sdílela názory většiny. A SRS se prezentovala jako strana, která tyto postoje vyjadřovala politicky.

Instrumentalizace otázky haagského tribunálu ze strany radikálů úspěšně pokračovala i v letech 2002 a 2003. Po dlouhých jednáních DOS a SNP svazová skupština 11. 4. 2002 schválila zákon o spolupráci s tribunálem, jenž stanovoval způsob a podmínky pro vydání srbských občanů. Kompromisní koncepce zákona, jež umožňovala vydání jen těch podezřelých, na které už existovaly zatykače, neuspokojila ani tribunál, ani opozici. V tentýž večer bývalý ministr vnitra a funkcionář SPS Vlajko Stojiljković spáchal sebevraždu přímo vedle svazové skupštiny. Stojiljković byl právě jedním z dalších čtyř Srbů, jejichž vydání se tehdy tribunál domáhal. Podobně jako v den vydání Miloševiče, uspořádaly

---

¹⁸⁷ Radikali nameravaju da parlament pretvore u cirkus. Politika 12.6.2001

¹⁸⁸ U slučaju „hladnjača“ nije ispoštovana procedura. Politika 15.6.2001

¹⁸⁹ Sporna emisija o Srebrenici. Politika 13.7.2001

¹⁹⁰ Od priznanja do izdaja. Politika. 30.7.2001

SRS a SPS vedle parlamentu okamžité protestní akce. V rovině legálního protestu radikálů tradičně spoléhali na svazový ústavní soud.

Přelomovým bodem pro ukotvení haagské otázky v agendě radikálů se stal listopad r. 2002, kdy se během prezidentské kampaně objevily zprávy o existenci zatykače na samotného Šešelje. Na rozdíl od části generálů nebo Miloševiče dal předseda radikálů najevo své odhodlání přijet do Haagu z vlastní vůle a bránit srbskou věc.¹⁹¹ Načasování vydání zatykače (bezprostředně poté, co strana získala víc než milion hlasů ve volbách), rovněž jako vyhýbavé odpovědi srbské vlády v období, kdy celá věc nebyla jasná, zanechávaly dojem, že tribunál je politicky angažovaný. Na druhou stranu část analytiků shledávala v odhodlanosti Šešelje stanout před soudem záměr použít tribunál jako odrazový můstek pro vítězství strany v nadcházejících parlamentárních volbách. (Víc o tom v kapitole věnované volbám r. 2003.)

4.2 Kosovo a jih Srbska

Načasování jednotlivých kroků svazové a republikové vlády se také často dostávalo do rozporu s realitou na jihu Srbska. Například projednání svazového zákona o amnestii připadlo na jeden z mnoha útoků na konvoj srbských civilistů v Kosovu. Zákon měl amnestovat především rekruty, kteří se během 90. let vyhýbali narukování, a to včetně těch, kdo utekli do zahraničí (podle odhadů šlo o 28 tisíc lidí, což dle předkladatele zákona znamenalo pro stát ekonomické ztráty), a také odsouzených za zločin proti ústavnímu uspořádání Jugoslávie.

Většina kosovských Albánců byla obviňovaná z terorizmu, a nespadala tedy pod chystanou amnestii.¹⁹² Nicméně poslanci SRS si přesto nenechali ujít příležitost zkritizovat zákon jakožto ústupek Albáncům.¹⁹³ Podobně zněla argumentace SRS i v srbské skupštině při projednávání republikové amnestie. DOSu, především prezidentovi Koštunicovi, se vyčítala milost udělená v listopadu r. 2000 pod mezinárodním tlakem kosovské aktivistce Fljore Brovině. Problémy s načasováním a konsensem uvnitř DOS měly i iniciativy vicepremiéra Nebojši Čoviće. Jeho plán pro regulaci krize, představený v únoru r. 2001, předpokládal v první řadě větší integraci Albánců z jihu užšího Srbska do státního a veřejného sektoru a dodržování jejich lidských práv. S tímto plánem teoreticky

---

¹⁹¹ Šešelj: „Životna želja mi je da odem u Hag“. Politika. 22.11.2002

¹⁹² Zakon o amnestiji ne doprinosi istini i pomirenju sa zaraćenim Kosovom. [online] Humanitarian Law Center/Fond za humanitarno pravo [cit. 4.4.2020]. Dostupné z: <http://www.hlc-rdc.org/?p=12835>

¹⁹³ MUSLIU, Fahri. Montirani procesi protiv kosovskih albanaca (1999-2001). Helsinski odbor za ljudska prava u Srbiji. Beograd, 2007

korespondovala i iniciativa svazového ministra Rasima Ljajiće, který se vyslovoval pro to, aby byla Albáncům přidělena tři místa na ministerstvech.

Problém ale začínal už na lokální úrovni, když se v uvedených obcích do policejních služeb přihlásilo jen šest Albánců, jejichž jména musela být kvůli obavě z pomsty navíc utajována. Čovićova iniciativa na jednu stranu narážela na návrh silového řešení ze strany svazového ministra vnitra Zorana Živkoviće, na druhou stranu na stále pokračující útoky na srbské jednotky a civily v tampon-zóně.¹⁹⁴ Tato absence koordinovaného vládního přístupu byla pochopitelně dalším bodem kritiky SRS: „*Jedni bi ovako, drugi onako, a Šiptari nastavljaju da obavljaju svoj prljavi posao.*“¹⁹⁵

Čovićův plán v první fázi předpokládal, kromě už zmíněného většího zapojení Albánců do politických institucí státu, taky postupné získání důvěry místního obyvatelstva prostřednictvím zavedení národnostně smíšených policejních hlídek (1 Srb: 1 Albánc), ekonomickou revitalizaci regionu, efektivní protiteroristickou činnost policie a armády, ale také vzorovou demilitarizaci obcí Lučan a Veliki Trnovac. Garancí úspěchů těchto kroků měl být rozhodný antiteroristický postoj mezinárodního společenství, jehož vliv na srbskou vládu byl ale minimalní.¹⁹⁶

Ve výkladu SRS by to v praxi znamenalo úplné stažení srbských ozbrojených jednotek, „převlékání“ teroristů UČK do srbských policejních uniforem a následně další vyhánění Srbů z tohoto území.¹⁹⁷ Plán Čoviće navíc narážel na ještě větší překážky mezi samotnými srbskými Albánci (požadavek zapojit do jednání představitele UČKMBL, uskutečnění jednání na neutrálním území), kosovskými Albánci (rozšířit tampon-zónu) a na požadavek NATO stáhnout z jihu Srbska Prištinský pluk. Jestliže kritika SRS většinou souzněla s postoji DSS, pokud jde o nepřijetí albánských požadavků, v případě Prištinského pluku ostrá kritika vůči NATO zazněla dokonce i od premiérovy DS.¹⁹⁸ SRS nejen nehodlala připustit jakékoliv stažení srbských jednotek z jižních obcí, ale prosazovala jejich návrat do tampon-zóny.

Konečnému rozuzlení situace paradoxně přispěl další růst napětí na makedonsko-kosovském pohraničí, což přimělo NATO povolit postupný návrat jednotek VJ a srbské policie do neutrálního pásu.

---

¹⁹⁴ Hrabrost za normalnost. Vreme.527. 8.2.2001

¹⁹⁵ DOS ne može da reši probleme na jugu Srbije. Politika 2.2.2001

¹⁹⁶ Hrabrost za normalnost. Vreme.527. 8.2.2001

¹⁹⁷ DOS vodi pogrešnu nacionalnu politiku. Politika. 3.3.2001

¹⁹⁸ Neosnovan zahtev za povlačenje vojske. Politika. 24.2.2001

V Kosovu, jež se od r. 1999 dle Kumanovských dohod nacházelo pod správou UNMIK, pokračoval samostatný politický vývoj, jehož cílem bylo vytvoření akceschopných a funkčních orgánů zákonodárné a výkonné moci, uznávaných oběma většinovými národy regionu. První volby do místních zastupitelstev v r. 2000 byly bojkotované ve většině srbských obcí. Administrativa UNMIK pod vedením bývalého dánského ministra obrany Hansa Haekkerupa připravovala na 17. 11. 2001 první celooblastní parlamentní volby a aktivně pracovala na maximální účasti místních Srbů. Jako první krok tohoto plánu měli zástupci kosovských elit akceptovat tzv. „*Ustavni okvir za samoupravu na Kosovu*“ (tedy ústavní rámec pro samosprávu na Kosovu), který měl sloužit jako základ dalšího demokratického vývoje v oblasti.

Srbská vláda už v březnu akceptovala účast tamních Srbů ve volbách jako nevyhnutelnou kvůli systémové obraně jejich zájmů, avšak zdůrazňovala důležitost jejich účasti i při vypracování tohoto ústavního rámce.¹⁹⁹ Absolutní většina srbských pozměňovacích návrhů byla ale odmítnuta albánskou stranou (především zmínka o svrchovanosti Jugoslávie nad Kosovem v souladu s rezolucí 1244 OSN).²⁰⁰ Navíc byla na administrativní hranici Kosova a užšího Srbska zavedena celní kontrola UNMIC. V této situaci kosovští Srbové opakovaně bojkotovali práci skupiny a skupština Srbska přijala Rezoluci o situaci v Kosovu (*Rezolucija o stanju na Kosovu i Metohije i položaju srpskog naroda i pripadnika drugih nealbanskih zajednica*). Poslanci SRS také podpořili přijetí dokumentu, ale s výhradou, že se jedná o deklarativní rezoluci. Mnohem efektivnějším tlakem na Haekkerupa by byla demise Đinđiće. Mezitím Šešelj jízlivě poznamenával, že pozice DOS ohledně celních postů v Kosovu není konzistentní: „*Savezni ministar finansija Pešić je dao izjavu da su dali saglasnost iz Savezne vlade da se uvedu takse i akcize, a nisu za carine. Nije šija, nego vrat.*“²⁰¹

„Okvir“ však Haekkerup podepsal nehledě na protesty Bělehradu už 14. 5. 2001. V reakci na tento jednostraní krok kosovští Srbové opětovně vyhlásili bojkot chystaných voleb. Na druhou stranu hlavní vyjednávač srbské vlády v kosovské věci vicepremiér Nebojša Čović v tentýž čas nabídl pro Kosovo model rozdělení oblasti do etnických entit, který se mezinárodnímu společenství osvědčil už v Bosně a Hercegovině. O této možnosti

---

¹⁹⁹ Đinđić i Ivanović saglasni o izlasku Srba na izbore. Politika.16.3.2001

²⁰⁰ U „kosmetskom ustvau“ nema ni Srbije, ni Jugoslavije. Politika.5.5.2001

²⁰¹ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Treća sednica prvog, redovnog zasedanja, 04.05.2001. [online] Otvoreniparlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreniparlament.rs/transkript/5847>

se v předchozích letech uvažovalo také v Srbsku, ale poprvé s takovým návrhem vystoupil vládní zmocněnec.²⁰²

SRS sice jako obvykle kritizovala počínání DOS, ale samotnou myšlenku rozdělení Kosova dle etnického principu podpořila, i když jen v rámci srbského státu. (Šešelj tomu říkal „kantonizace“.) Radikální strana přitom však zpochybňovala odhodlanost a schopnost vlády skutečně prosadit takové rozdělení oblasti.²⁰³ Projekt nakonec nezískal větší podporu ani mezi politiky DOS, ani mezi kosovsko-albánskými lídry a byl stažen z agendy. (Něméně variace této myšlenky rozčlenění Kosova na různé entity, byť s rozdělením mezi Srbskem a Kosovem, se mezi srbskými politiky stále objevují.)

Dalším logickým krokem administrativy Hanse Haekkerupa bylo vytvoření jednotného voličského registru (od 1. 7.2001), do kterého se mohli zapsat všichni dospělí Srbové, kteří měli v oblasti trvalé bydliště v r. 1998. Srbské vedení po dlouhém váhání opětovně změnilo přístup, jmenovalo Nebojšu Čoviće ředitelem Koordinačního centra obou (svazové a republikové) vlád pro Kosovo (tedy hlavním vyjednavatelem s UNMIK) a zdůraznilo nutnost registrace všech místních Srbů (nikoliv jejich účasti ve volbách). SRS se naopak rozhodla propagovat bojkot těchto voleb.²⁰⁴ Nevylučovala ale ani opačnou možnost, ovšem pouze v případě, že dojde ke zrušení „okviru“ a že bude vyhnáným Srbům umožněn návrat do Kosova. (Konkrétně požadovala obnovení srbské etnické přítomnosti alespoň na úrovni r. 1997.) Tomislav Nikolić shledával širokou srbskou volební účast za možnou.²⁰⁵

Těsně před volbami svazové a republikové vedení podpořilo účast Srbů, čímž očekávané a – podobně jako v přístupu k haagskému tribunálu – vyvolalo kritiku ze strany SRS a vysloužilo si nálepku vlastizrádce.²⁰⁶ Frakce SRS v republikové skupštině podala návrh rezoluce o bojkotu voleb a na zasedání Skupštiny 5. 11. 2001 během projednávání balíku zákonů o soudnictví se bezúspěšně snažila otevřít diskusi o volbách. Poslanci radikálů se mimo jiné odvolávali na již zmíněnou Deklaraci o stavu nealbánských národů, kterou v květnu navrhla DOS a kterou podpořila i SRS.²⁰⁷

---

²⁰² Pomirenje prava Srba i Albanaca. Vreme. 542. 24.5.2001

²⁰³ Zaključak—sramota skupštine. Velika Srbija 1612.

²⁰⁴ Bojkotovati izbore na Kosmetu. Politika. 28.7.2001

²⁰⁵ Akt poniženja. Velika Srbija 1612

²⁰⁶ SRS: akt izdaje. 4.11.2001

²⁰⁷ „SRS traži da Skupština donese rezoluciju: Poziv Srbima da bojkotuju izbore“ [online] Internet-izdanje „Glas javnosti“ 2.11.2001 [cit. 4.4.2020]. Dostupné z: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/srpski/arhiva-index.html>

Radikálové přitom opakovaně zdůrazňovali absenci shody uvnitř samotné DOS, nicméně se jim nepodařilo získat podporu SPS ani SSJ při hlasování o zařazení otázky do programu zasedání. Na jiné schůzi skupštiny 8. 11. 2001 Tomislav Nikolić zkritizoval rovněž patriarchu SPC Pavla za propagaci účasti v kosovských volbách. Další zasedání skupštiny se uskutečnilo až po volbách v Kosovu, v nichž koalice „Povratak“ získala maximum křesel, která mohli Srbové obsadit. Avšak vzhledem k novým vnitřním problémům Srbska (prohloubení parlamentního konfliktu DSS a DOS, vzpoura Červených baretů) ztratila na aktuálnosti, přestože kvůli tajné podpoře bojkotu přišel jeden z lídrů kosovských Srbů a hlavní vládní oponent plánům Čoviće Momčilo Trajković o své místo předsedy svazového výboru pro Kosovo a Metohiju.²⁰⁸ Navíc skupštinu čekala dlouhá jednání o vojvodinském omnibus-zákonu, který se stal v této době centrálním bodem skupštinské agendy radikálů.

Pozice SRS zde stejně jako v otázce zodpovědnosti za válečné zločiny korespondovala s většinovými názory veřejnosti. Průzkum veřejného mínění ukazoval, že 41,5 % obyvatel připouštělo účast ve volbách, ale jen při splnění podmínek, a 33,6 % vystupovalo proti srbské účasti.²⁰⁹ Pozdější překvapivě vysoká účast kosovských Srbů přitom výsledky průzkumu nijak nerelativizuje, jelikož ten probíhal v celém Srbsku. Rovněž nelze opomíjet fakt, že v samotném Kosovu neproběhla koaliční kampaň (za aktivní účasti SRS) bojkotu voleb bez povšimnutí ze strany srbských i mezinárodních organizací (především na jihu Kosova, v obci Štrpce²¹⁰, kde radikálové jednali spolu s SPO a SPS) a místní Srbové už v následujících letech ukázali rekordní podporu kandidátům SRS ve všech republikových volbách v letech 2002 až 2003²¹¹.

---

²⁰⁸ Vlade SRJ i Srbije naplatile ceħ za antikampanju. Smenjeni Trajković i Jakšić, Komitet ostao. [online] Internet-izdanje „Glas javnosti“ 23.11.2001 [cit. 4.4.2020]. Dostupné z: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/srpski/arhiva-index.html>

²⁰⁹ Narod će tek odlučiti. Politika. 5.11.2001

²¹⁰ Nema uslova da se izađe na izbore. [online] Internet-izdanje „Glas javnosti“ 6.11.2001 [cit. 4.4.2020]. Dostupné z: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/srpski/arhiva-index.html>

²¹¹ další politická instrumentalizace kosovské otázky – v kapitolech, věnovaných prezidentským a parlamentárním volbám 2002-2003

5. Prezidentské volby r. 2002 (září–prosinec)

Republikové prezidentské volby v Srbsku v r. 2002 na první pohled nepředstavují příliš přitažlivou epizodu v politických dějinách tohoto státu. Nepodařená a rozvrklá volební kampaň je analyticky zmiňovaná zpravidla jen okrajově a zkoumá se jako jedna z etap dvou zásadnějších, vzájemně propojených politických procesů (konflikt DSS a zbytku DOS a s tím související ústavní krize).

Rok 2002 se skutečně zapsal do srbských dějin především jako období kulminace konfliktu zbytku koalice DOS a DSS, na jehož konci byli poslanci DSS zbaveni mandátů v republikové skupštině a došlo k přelíčení před svazovým ústavním soudem. Prezidentské volby, jež se měly konat kvůli vypršení mandátu dosluhujícího prezidenta Milana Milutinoviće, v podstatě převedly konflikt bývalých koaličních partnerů z kuloárů a parlamentních lavic do celostátní roviny. Ve výsledku skoro tříměsíční volební cyklus nejen nepřinesl toužený výsledek ani jednomu z domnělých favoritů, ale naopak ukázal na jejich oboustrannou závislost na omezené voličské základně z r. 2000, navíc ideologické nesourodé a nesoudržné.

Prezidentská kampaň r. 2002 se stala v podstatě prvním celostátním volebním testováním po demokratických parlamentních volbách prosinci r. 2000, jež předaly celou politickou moc do rukou koalice DOS, a voliči v ní tedy mohli vystavit vysvědčení DOS za první polovinu jejího vládního mandátu. Kromě volebních preferencí kampaň ale také znovu odhalila hlubokou ústavní a institucionální krizi srbského státu, který kvůli ne zcela funkčnímu parlamentu i federaci často řídila DOS, tedy struktura mimo státní aparát. To se často stávalo terčem kritiky ze strany opozice, SRS především.

Takový výklad ovšem často opomíjí nebo zlehčuje význam těchto voleb jako první ukázky začínajícího přeskupení srbského politického terénu do třech primárních sil kolem DOS (především DS a nová strana G17), DSS a SRS, které pokračovalo i po parlamentních volbách v prosinci 2003.²¹² Zatím sice ještě nedošlo k přesunu politické moci mimo DOS, avšak už nebylo možné ignorovat ani paušalizovat předříjnovou politickou garnituru jakožto někoho, kdo reprezentuje marginální skupinu. SRS jakožto straně, jež se od léta r. 2001 neustále zasazovala o uskutečnění nových parlamentních voleb, tak prezidentská kampaň poprvé poskytla možnost ověřit v praxi, jak jsou voliči na celostátní úrovni nakloněni její rétorice.

---

²¹² O formování třech primárních seskupeních psali již v tomto roce Vladimír Goati, Milan Nikolić, Zoran Lučić.

Ve chvíli startu volební kampaně, kterou předsedkyně skupštiny Nataša Mičić vypsalala 18. 7. 2002, představovala SRS bezesporu neaktivnější subjekt bývalé vládnoucí koalice. Vedení SPS se bez Miloševiče nořilo do vnitrostranických konfliktů a ignorovalo direktivy svého lídra²¹³. Poltická existence JUL se prakticky neprojevovala mimo svazovou skupštinu. Rétorika strany konzistentně prosazovala vypsání nových parlamentních voleb, kriminalizaci obrazu všech hlavních aktérů DOS a do jisté míry i prezidenta Koštunici, razantně kritizovala autonomistické požadavky vojvodinských politiků a pokusy vedení DOS tyto požadavky aspoň částečně uspokojit. SRS také obviňovala vládu DOS z neschopnosti řešit problém Kosova a vystupovala proti projektům regionalizace Srbska. Současně SRS aktivně sázela na levicovou rétoriku cílenou na nemalou část obyvatelstva, pro niž tranzice rozhodně neměla pozitivní dopady.

Tato hesla SRS nehlásala jen z tribun skupštiny, i když svou práci v parlamentu úspěšně „zviditelňovala“, a to za každou cenu včetně vyloučení několika poslanců z jednání skupštiny a udělování nemalých pokut.²¹⁴ Už od r. 2001, počínaje protesty proti vydání Miloševiče haagskému tribunálu, se radikálové začali obracet k pouličním protestům a mítinkům jakožto novému nástroji k dosažení svých cílů. Zde zvláště stojí za pozornost mítink SRS k prvnímu výročí revoluce 5. října v Novém Sadu, jehož se zúčastnilo více než 10 tisíc lidí.²¹⁵

Tyto akce nebyly jedinými (paralelně se například stávkovalo v dolech Kolubary, probíhal marš lídra Nove Srbije Velimira Iliće a četné akce SPO) ani nejpočetnějšími (v Kolubare stávkovalo až na 15 tisíc lidí) projevy nespokojenosti v Srbsku. Nicméně horníci a čačkovský politik Ilić patřili k aktivním účastníkům revoluce 5. října a jejich protestní potenciál se nezpochybňoval. V případě SRS se jednalo o akci strany, jež před rokem ztratila obrovskou část voličů a uspořádala mítink v hlavním městě regionu, proti jehož větší autonomii aktivně protestovala.

Začátkem jara r. 2002 SRS, stejně jako jiné opoziční struktury, anoncovala další řadu protestních akcí napříč celým Srbském.²¹⁶ Přitom hlavní očekávání veřejnosti, nehledě na nedávné úspěšné mítinky radikálů v Bělehradě a Novém Sadu, vyvolával jiný pravicový politik – Vuk Drašković, jenž si lety vybuodoval renomé opozičního vůdce právě přes mítinky

---

²¹³ MARKOVIĆ, Mira. Bilo je to ovako. Beograd: Novosti, 2015. str.332-333

²¹⁴ Radikali najveći donatori. Politika 14.1.2002

²¹⁵ Šešelj: Hitno raspisati izbore na svim nivoima. Politika. 6.10.2001

²¹⁶ Martovsko špartanje Srbijom. 1.3.2002

a protestní pouliční akce („*kralj trgova*“). Tímto se SRS dostávala do terénu, kde čelila velké konkurenci subjektů, které jí byly ideologicky blízké.

Draškovičovo SPO si také jako SRS stanovilo za cíl demisi Đinđiće a konání nových voleb. Jestliže část plánů SPO (milion podpisů za demisi premiéra) zůstala jen na papíře, úspěšné uspořádání mítinků v Bělehradě a v regionech během jara a léta (především v Kragujevci, kde se na hlavní akci srbských pravicově smýšlejících aktivistů na počest četníků Dražy Mihajloviće na Ravne Gore sešlo minimálně 10 tisíc lidí) přinutilo novináře mluvit o opodstatněnosti Draškovičových ambicí na návrat do velké politiky.²¹⁷ Nicméně i za takových okolností SRS dokázala provést řadu početných akcí v Nišu (22. 3. 2002), Somboru (5. 4. 2002), Subotice (19. 4. 2002), Vranju (24. 5. 2002), z nichž každé se zúčastnilo několik tisíc lidí.

Všechny mítinky byly věnované hlavním bodům, které se SRS snažila hlásat: zastavení „rozvracení státu“, tedy regionalizace Srbska a rozšíření vojvodinské autonomie, provedení nových voleb a sociální rétorika. V tomto období je pro SRS charakteristické deklarované úsilí o spojenectví s SPO a jisté oteplení vzájemných vztahů se do jisté míry dalo skutečně pozorovat (rozhovory se Šešeljem ve stranickém tisku SPO, apely SRS o spojenectví). Na druhou stranu radikálové nehodlali přenechat potenciálním partnerům vedoucí úlohu a v případě vidovdanských protestů r. 2002, chystaných zvláště SPO a SPS, vyloučili lídři strany svou organizovanou účast v obou akcích²¹⁸.

Přitom apely SRS na nominování jednotného opozičního kandidáta přetrvávaly do konce léta r. 2002 a nakonec dosáhly svého cíle, když Slobodan Milošević vyzval všechny opoziční síly, aby se sjednotily v podpoře lídra radikálů. Tento krok bývalého prezidenta SRJ sice místo očekávaného sjednocení vyvolal další napětí a rozkol v řadách jeho vlastní strany, nicméně jakožto symbolické požehnaní už na začátku zaručil Šešeljovi nemalé množství podporovatelů SPS²¹⁹. Vzhledem k tomu, že v tomto období byla personální popularita klíčových politiků v Srbsku rozhodující a podpora samotné strany bez lídrů klesala, vstupoval kandidát SRS do kampaně se silnou pozicí.²²⁰ Kromě symbolických gest také volební štáb SRS posílili lidé, kteří se dříve významně podíleli na ideologické práci pro

---

²¹⁷ Ponovo na ulici. Vreme. 599, 27.6.2002

²¹⁸ Ne učestvuju u protestima za Vidovdan. Politika. 21.6.2002

²¹⁹ MARKOVIĆ, Mira. Bilo je to ovako. Beograd: Novosti, 2015. str.367

²²⁰ Nejedinstvo DOS-a priziva „francuski scenario“. Politika. 18.8.2002

SPS (například Dragoljub Milanović, bývalý ředitel RTS, a Uroš Šuvaković, bývalý předák stranické mládeže SPS a jiní).

První prezidentská kampaň r. 2002 se lišila od předcházejících voleb v r. 2000 především způsobem provedení. Demokratizace státu a společnosti přinesla demonopolizaci médií, a tak už žádná strana nemohla eliminovat protivníky díky svému monopolnímu zastoupení ve státní televizi a tisku. Proto se určitou novinkou staly početné mítinky, jež svolávali všichni kandidáti, včetně těch z vládnoucích stran: svazového prezidenta Koštunici a vicepremiéra Miroljuba Labuse. V předříjnovém Srbsku tento způsob kampaně patřil skoro výhradně opozičním stranám.²²¹ Nicméně jak už bylo zmíněno výše, počínaje demonstracemi proti vydání Miloševiče v červenci a srpnu r. 2001 SRS aktivně přebírala protestní akce do svého arsenálu.

Ještě před vysláním voleb strana na celé září anoncovala regionální mítinky napříč celým Srbskem. Závěrečné akce měly proběhnout v Novem Sadu a v Bělehradě.²²² Tento plán SRS skutečně dodržovala po celou kampaň. Jak zaznamenal po prvním kole ředitel volebního štábu SRS Dragan Todorović, od 1. 9. 2002 navštívil Šešelj všechny obce, což představuje jeden okruh za den (bez Kosova je Srbsko rozdělené do 24 okruhů, každý zahrnuje v průměru 5 až 7 obcí). V největším městě každého okruhu se konal mítink, případně se navštěvovaly větší vesnice.

Volební slogan Vojislava Šešelje – „*Moj predsednik*“ – se moc nelišil od jeho předchozího motta z r. 1997 „*Dr. Šešelj – Za predsednika*“ ani od kampaně Nikoliće v r. 2000 „*Tomislav Nikolić za predsednika Savezne Republike Jugoslavija*“. Odborník na politický marketing Zoran Slavujević shledával v přidání zájmena „*můj*“ pokus prezentovat Šešelje jako velice blízkého člověka, skoro člena rodiny.²²³ Sám Šešelj se na to díval praktičtěji: „*Ostaju naši stari, tradicionalno radikalski slogani. Mi ovoga puta odustajemo od štampanja predizbornih postera i plakata, verovatno odustajemo i od televizijskih spotova ili ćemo ih svesti na najmanju meru*“²²⁴.

Apelování na rodinné vazby se ale v kampani skutečně používalo. Například rozhlasová reklama pro jih Srbska byla koncipovaná jako vyprávění bývalého aktivisty

---

²²¹ Šetajući kandidati. Politika. 26.9.2002

²²² Bespoštedan obračun tokom kampanje. Politika. 5.8.2002

²²³ SLAVUJEVIĆ, Đ. Zoran. Izborne kampanje: Pohod na birače. Slučaj Srbije od 1990. do 2007. godine. Beograd: Institut društvenih nauka. 2007, str. 169

²²⁴ Sigurno pobeđujem. Velika Srbija. 1706. Beograd, 2002.

Otporu, jenž tehdy neuposlechl strýce, ale teď neudělá chybu a bude volit Šešelje.²²⁵ Aby působila ještě důvěryhodněji, byla reklama natočena v místním dialektu, velice blízkém bulharštině a makedonštině, často těžce srozumitelným pro zbytek Srbska. Taková předvídavost a důraz na národnostní otázky se projevovaly i v jiných Šešeljevých vystoupeních. SRS se totiž čím dál víc potýkala s obviněními ze srbského šovinismu a z podílu na etnických čistkách (především známý Šešeljev apel na odsun Chorvatů z Hrtkovců).²²⁶

V případě Hrtkovců Šešelj opakovaně popíral, že by vyzýval k odsunu Chorvatů. Podle něj se jednalo o pouhé „zprostředkování“ výměny nemovitostí mezi srbskými uprchlíky z Krajiny a těmi místními Chorvaty, kteří byli členy Tudjmanovského Zbora narodne garde.²²⁷ Na mítinku v Subotice, městě s velkým počtem etnických Maďarů, Chorvatů a Bujanovců, kandidát radikálů sliboval, že by vzal do vlády zástupce všech národů žijících v Srbsku.²²⁸ Na dalším setkání s voliči v severobanátském městě Senta, kde byla absolutní převaha Maďarů (77 % dle sčítání z r. 2011), Šešelj oznámil, že počítá s podporou Maďarů, Rumunů, Slováků, Rusínů, Bunjevců a Romů a že jakožto prezident hodlá provádět „mírumilovnou politiku“ a spolupracovat se všemi ve světě.²²⁹ Voličům z centra bulharské minority v Srbsku Bosiljegradu Šešelj také zdůrazňoval, že národnostní příslušnost je pro SRS irelevantní faktor – za koaliční vlády v letech 1997–2000 byl jeden z republikových ministrů SRS (Damjanovic) Romem a místopředsedou parlamentu byl Bulhar.

Zároveň se místním voličům nabízela i praktičtější řešení jako zavedení bezcelní zóny s Bulharskem, Rumunskem a Ukrajinou.²³⁰ Přitom Šešelj dokázal otočit antisemitismus svého konkurenta na pravicovém pole Borislava Peleviče. Dle Šešelje vůbec nebylo na místě zdůrazňovat národnostní příslušnost Miroslava Labuse, jak to udělal Pelević, jelikož Labus má úplně stejná práva jako ostatní občané Srbska. Jeho hlavní výčitka vůči Labusovi byla stejná jako celkově vůči celé DOS: „*Meni je Labus problematičan zato što nam ponovo uvodi dužničko ropstvo, što je sklon pljački i proneverama, što ima kriminalnu strukturu ličnosti.*“²³¹

---

²²⁵ Dr Vojislav Šešelj - Moj predsednik. Izborni džingl za južni deo Srbije, kampanja 2002 godine. [online] SrsOrgRs [cit. 21.5.2020] Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=sLZDNz5b-Y>

²²⁶ Kandidat sa dosijem. Politika. 18.9.2002.

²²⁷ Moj cilj je da uništím mafiju. Velika Srbija 1733 str. 22

²²⁸ Srbija je država za sve svoje građane. Politika. 14.9.2002

²²⁹ Lepeza obećanja. Politika 21.9.2002

²³⁰ DAN ne podržava Labusa. Politika 5.9.2002

²³¹ Sigurno pobeđujem. Velika Srbija 1706

Na druhou stranu Šešelj sám kritizoval Labuse jako člověka, jehož nic nespojuje se Srbskem, poukazoval na izraelské občanství jeho syna, a tak zůstával v konfliktu Koštunici a Labuse pro voliče DOS vzornou ukázkou xenofoba.²³² Když jugoslavský prezident jízlivě zmínil existenci Labusova dvojího občanství („*ovde namnožilo mnogo onih sa duplim državljanstvima*“), vedení G17 označila jeho názory za blízké Šešeljovi a Velemiru Ilićovi.²³³

Zvolený způsob vedení kampaně – bez zvláštních sloganů a konkrétně vytyčeného programu – se stal vizitkou SRS až do prosincových voleb r. 2003. Miroslav Šutić popsal způsob kampaní, v nichž se používá rétorika z předcházejících voleb, jako „kampan bez kampaně“.²³⁴ Dá se říct, že pod tuto charakteristiku spadá i Šešeljova prezidentská kampaň, jež bez větších úprav sázela na hlavní témata, která SRS opakovala od konce r. 2001: vypsání nových voleb, trestní stíhání vlády DOS, nutnost bránit důstojnost státu a občanů (především v otázce Kosova a Haagu) a také protest proti regionalizaci Srbska.²³⁵

Lídr radikálů uznával, že pravomoci prezidenta republiky jsou velice omezené, nicméně dostačující pro pokračování obstrukce vlády na nové úrovni: „*Kao predsednik Republike stalno bih pozivao ministre Vlade Srbije koji bi meni i javnosti morali da polažu račune o stanju u svakoj sferi. Tako da bi svaki od ministara morao da objasni, javno, pred kamerama, meni u lice zašto je životni standard građana sve niži, zašto je poskupela električna energija, zašto živimo sve lošije.*“²³⁶ Takové pravomoci by ale stačily na rozpuštění skupštiny a vypsání nových voleb. Pokud by Đinđić nesouhlasil s takovým požadavkem, Šešelj sliboval zavedení výjimečného stavu, i když dle postřehu liberálního tisku navrhovaný postup naprosto protiřechil platné ústavě, která zakazovala rozpuštění skupštiny během výjimečného stavu.²³⁷ V rámci obecné spolupráce se skupštinou hodlal Šešelj zavést kontrolu schvalovaných zákonů, případně vracet „nekvalitní“ legislativu zpět do skupštiny.²³⁸

Dalším leitmotivem kampaně bylo zachování cti a důstojnosti Srbska – především ve vztazích s mezinárodním společenstvím, ale také ve vnitřních záležitostech. Zvláštní důraz se přitom kladl na armádu. Jelikož republikový prezident je členem nejvyšší rady obrany

---

²³² Finiš burne kampanje 23.9.2002

²³³ Reform torta na DOS-ovom parastosu. Vreme 610. 12.9.2002

²³⁴ Otvoreni prema svima Politika. 8.12.2003

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Za predsednika Srbije 11 kandidata. Politika. 10.9.2002

²³⁷ Testiranje formule. Vreme. 609. 5.9.2002

²³⁸ Sigurno pobeđujem. Velika Srbija 1706. Beograd. 2002

státu, hodlal Šešelj využít této pravomoci pro zlepšení materiálního stavu armády a navrátit jí její otrěsenou důstojnost.²³⁹ Přitom se nejednalo jen o materiální záležitosti („*da imamo modernu, dobro opremljenu vojsku koja neće biti gladna*“)²⁴⁰, ale také o to, aby v armádě setrvali nejzkušenější důstojníci a generálové, kteří právě kvůli účasti ve válkách v Chorvatsku, Bosně a Kosovu čelili největší kritice jak ze strany západních států, tak domácích liberálů.

Navíc jen několik měsíců před volbami zahájila SRJ spolupráci s NATO v rámci projektu Partnerství pro mír. Z hlediska SRS byl tento projekt pro SRJ nepřijatelný, jelikož znamenal seškrtní počtů vojáků na 30 tisíc. Tím by vážně utrpěla obranyschopnost státu a také možnost využití jugoslavských jednotek jako pomocné síly NATO v mezinárodních konfliktech.²⁴¹ Vzhledem k tomu, že nový spojenec ještě před třemi lety Srbsko bombardoval a od r. 1999 velel mezinárodním jednotkám KFOR, jež zajišťovaly bezpečnostní podporu UNMIK v Kosovu, měla rétorika zaměřená proti NATO velké šance na odezvu.

S tím byla úzce spojena otázka spolupráce Srbska s Haagem a kosovský problém. Šešeljovi měla nové voliče přitáhnout propagace mučednické úlohy Miloševiče jakožto oběti haagského tribunálu. Televizní přenosy soudních jednání (přes stanice B92, ale také retranslace regionálními stanicemi) v předvolebním období ponechávaly v srbské veřejnosti dojem, že proces je jednoznačně zpolitizovaný. Miloševič se ukázal jako obratný řečník, jenž se důsledně a úspěšně brání bez advokátů, aspoň z hlediska řady domácích medií. Proto těsně před začátkem kampaně vydalo nakladatelství SRS zvláštní číslo časopisu Srpska slobodarska misao, sestavené výhradně z Miloševičových soudních stenogramů.²⁴²

K Šešeljovu úspěšnému využití haagské otázky hodně přispěl i samotný tribunál, když právě v předvolebním období oznámil možnost zahájit proti němu trestní řízení. To podle analytiků mohlo vyvolat jen ještě větší konsolidaci Šešeljových „anti-haagsky“ smýšlejících voličů.²⁴³ V případě Kosova však lídr SRS nebyl moc radikální. Stávající situace podle něj nenabízela pro Srbsko uspokojivé řešení. Za takových okolností mělo Srbsko zaujmout vyčkávací pozici. V případě svého zvolení prezidentem Šešelj sliboval, že nikdy neuzná samostatnost Kosova a poskytne širokou podporu Srbům v Kosovu, ale také

---

²³⁹ Narod želi da živi slobodno. [online] Internet-izdanje „Glas javnosti“ 5.9.2002 [cit. 4.4.2020]. Dostupné z: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/srpski/arhiva-index.html>

²⁴⁰ Koga će podržati DAN. Politika. 24.08.2002

²⁴¹ Sigurno pobeđujem. Velika Srbija 1706

²⁴² Testiranje formule. Vreme. 609, 5.09.2002.

²⁴³ Favoriti i autsajderi. Vreme. 611. 19.09.2002

v Republice srbské a v Chorvatsku.²⁴⁴ Zvláštní důraz kladl také na nutnost tlaku na chorvatskou vládu, aby došlo k obnovení Republiky Srbská Krajina.

Dlouhodobé úsilí SRS kriminalizovat obraz DOS se logicky transformovalo do volebního slibu tvrdého boje s kriminalitou, který lídři SRS propagovali na každém mítinku. Šešelj se prezentoval jako jediný politik schopný vypořádat se se zločinností a korupcí.²⁴⁵

Zmíněná demonopolizace médií ovšem neznamenala stejné zastoupení všech kandidátů. V případě největších novin a časopisů se Vojislav Koštunica a Miroslav Labus těšili mnohem větší pozornosti sdělovacích prostředků než všichni ostatní uchazeči o úřad. Celkem ovládli tito politici až 70 % prostoru vyhrazeného pro volby. Další překážkou byl mnohem menší objem informace o volbách než v předchozím období.²⁴⁶

Míra přímého a nepřímého zastoupení kandidátů a také hlavních témat se v různých titulech výrazně lišila. Například v deníku Politika bylo Šešeljovo sumární zastoupení 8,9 % oproti 23,4 % u Koštunici a 30 % u Labuse. Avšak 42 % všech článků věnovaných volbám bylo kritických vůči vládě Zorana Đinđiće, a tedy i vůči Labusovi, jemuž Šešelj a Koštunica pohrdavě říkali „kandidát Zorana Đinđiće“.²⁴⁷ I když vládu kritizovali Koštunica, Pelević, Drašković a jiní, vyznění těchto textů nejvíc korespondovalo s rétorikou radikálů a sám Šešelj v této rovině udával tón. Podobně tomu bylo i v bodě akcentujícím boj proti kriminalitě, kdy bylo občas jen stěží možné rétoriku kandidátů rozlišit. Její široké využití prospívalo ale víc Šešeljovi než Koštunicovi.²⁴⁸

V případě novin Danas také platila absolutní převaha textů o Koštunicovi a Labusovi. Avšak kvůli redakčnímu bojkotu SRS se zde Šešelj zmiňuje nejméně ze všech kandidátů.²⁴⁹ Ve všech ostatních titulech jako Večernje novosti, Blic či Nacional se lídr SRS stejně jako v Politice nacházel na 3. místě, ovšem daleko za Koštunicou a Labusem. Ještě hůř vypadal Šešelj v rovině televizní reklamy (jen 5 %).²⁵⁰ Státní televize a rozhlas informovaly o volbách zdrženlivěji než tisk, ovšem procentuální zastoupení kandidátů bylo mnohem

---

²⁴⁴ Počelo odbrojanje. Politika. 24.9.2002

²⁴⁵ Šešelj: Borba protiv mafije osnovni zadatak. Politika. 6.9.2002

²⁴⁶ Oko izbora 9. Izveštaj sa predsedničkih izbora u Republici Srbiji (septembar - oktobar 2002) CESID, Beograd, 2003. str. 88

²⁴⁷ Oko izbora 9. Izveštaj sa predsedničkih izbora u Republici Srbiji (septembar - oktobar 2002) CESID, Beograd, 2003. str. 39

²⁴⁸ Porovnejte „Srbija ili Kolumbija, pitanje je sad“ (Šešelj) a „boriću se se protiv kolumbizacije Srbije“ Koštunica, v Oko izbora 9. Izveštaj sa predsedničkih izbora u Republici Srbiji (septembar - oktobar 2002) CESID, Beograd, 2003. str. 97

²⁴⁹ Oko izbora 9. Izveštaj sa predsedničkih izbora u Republici Srbiji (septembar - oktobar 2002) CESID, Beograd, 2003. str. 47

²⁵⁰ Bez završnog računa. Politika 5.10.2002

rovnoměrnější. Na druhou stranu analýza předvolebního diskurzu (3000 textů v 13 titulech) od agentury Ebert Konsalting ukázala, že i za takových okolností dal Vojislav Šešelj nejvíc rozhovorů a komentářů ze všech kandidátů.²⁵¹

Průzkumy veřejného mínění stejně jako odhady analytiků zpravidla korespondovaly s procenty přítomnosti kandidátů v tisku. Všichni se shodovali, že do druhého kola postoupí Koštunica a Labus, Šešeljovy šance na druhé kolo se odhadovaly jako nereálné. Výsledných 845 tisíc hlasů (23,24 %), které Šešelj získal v prvním kole, sice potvrdilo odhad o favoritech, nicméně ještě jednou prokázalo platnost teze o voličích radikálů, kteří jsou pro sociologické průzkumy nezachytitelní.

Dalším překvapením byla odezva, jakou měla rétorika SRS ve Vojvodině. Mítinku v Novem Sadu 24. 9. 2002 na podporu Šešelje se dle různých odhadů zúčastnilo do 20 tisíc lidí, což bylo dvakrát více oproti první velké akci rok před tím a mnohem víc než přilákal v Bělehradě Koštunica. Celkově Šešelj v tomto regionu získal 26,4 %, mnohem méně než Labus, ale Koštunicu naopak nechal za sebou.²⁵² Jeho úspěch okamžitě vyvolal vlnu kritiky vůči hlavnímu hlasateli vojvodinské autonomie Nenadu Čankovi, a to jak ze strany analytiků (Vladimir Cvetković), tak od dalších vojvodinských politiků: „*Radikali su dobijali u onim sredinama u kojima se Čanak zalagao za Vojvodinu republiku. Gde god je rekao republika tu je pobeđivao Šešelj.*“²⁵³

Ještě lépe dopadl Šešelj na jihu Srbska a v severních obcích Kosova, kde sice výsledky nemohly významně ovlivnit celková čísla, avšak 57 % hlasů získaných v Kosovu poskytovalo Šešeljovi možnost kritizovat politiku Nebojši Čoviće jako katastrofální pro tamní Srby.

I tak se větší část analytiků chýlila k názoru, že první kolo voleb je ukázkou pevného zakotvení výsledků revoluce 5. října, jelikož sumárně dostali Koštunica a Labus více než polovinu hlasů. Pokud se k tomu přidaly hlasy pro Vuka Draškoviće, dosahovala podpora 60 procent (Ognjen Pribičević). Šešeljův výsledek se přitom vysvětloval jako hrubá suma výsledků SPS a SRS v prosincových volbách r. 2000, které se mu za podpory Miloševiče podařilo spojit.

Před druhým kolem voleb 13. 10. 2002 vyvolávala jedinou obavou možnost, že dojde k bojkotu ze strany Šešeljovy voličské základny. Šešelj skutečně vyzval své voliče, aby

---

²⁵¹ Najviše se bave jedni drugima. Politika. 24.9.2002

²⁵² Regionalne razlike. Politika.30.9.2002

²⁵³ Republika. Politika. 6.10.2002

ignorovali druhé kolo, ale jen sotva se dá neúspěch v tomto kole připsat disciplinovanosti jeho elektorátu. Například v nejpevnější voličské základně SRS – Vojvodině – získal Vojislav Koštunica v druhém kole mnohem víc hlasů než v prvním (tehdy Koštunica skončil na 3. místě), což se vysvětlovalo právě podporou Šešeljevých voličů z prvního kola. Koštunicovi poskytovali podporu dokonce někteří straniční aktivisti SRS, za což jim hrozilo vyloučení ze strany.²⁵⁴

Neúspěch druhého kola²⁵⁵ a nutnost obnovit normální provoz skupštiny přinutily Đinđiće a Koštunicu ke kompromisu. Vracení mandátů poslancům DSS sice umožnilo další práci parlamentu a přijetí ad hoc legislativy, která odstraňovala minimální hranici účasti voličů v druhém kole prezidentských voleb, avšak nedokázalo přivést bývalé partnera zpátky ke spolupráci pro opakované volby vypsané na 8. 12. 2002. Jen část lídrů DOS jako Dragoljub Mićunović shledávala ostrou nutnost sjednotit se proti Šešeljevě kandidatuře, která se mohla tenkrát spolehnout na podporu celé SPS.²⁵⁶ Oproti tomu lídr křesťanských demokratů Batić se netajil svým záměrem volby bojkotovat.

Opakované hlasování 8. 12. 2002, vnímané většinou jako třetí kolo voleb, se často považuje za kampaň bez kampaně, jelikož nikdo ze třech kandidátů nevedl aktivní agitaci stejně jako v prvním kole.²⁵⁷ Nicméně SRS pokračovala v pořádání mítinků (především v Niši a Bělehradě), byť v menší intenzitě než v prvním kole. Pokus Šešelje vyzvat Koštunicu k televizní debatě zůstal bez odezvy.

Naplnění Šešeljova improvizovaného programu se také nezměnilo. K obviněním Đinđiće a Čoviće se přidaly nářázky na domnělou provázanost nejbližších spolupracovníků Koštunici s podsvětím. Podobně přetrvál i leitmotiv kampaně o zachování cti a důstojnosti Srbska ve vztazích s mezinárodním společenstvím: „*Nikad ne bih dozvolio da neko ponižava moju zemlju, da je baca pod noge.*“²⁵⁸ Šešelj explicitně zkritizoval postup ministra zahraničních věcí Svilanovice, který v kauze Momčila Perišiće se místo zaslání protestní nóty americkému velvyslanci omluvil za zadržení jeho spolupracovníka.²⁵⁹ Šešelj nevěřil v perspektivu rychlého přijetí Srbska do EU (v tom přirovnával svou zemi k Turecku) a z

---

²⁵⁴ Slika partijskog rada. Politika. 21.10.2002

²⁵⁵ Vojislav Koštunica získal 1.991.947 hlasů oproti 921.094 na podporu Miroljuba Labusa, avšak nedostatečná volební účast (jen 45,46 %) nedovolila uznat volby platnými.

²⁵⁶ Mićunović: jedan kandidat demokratskog fronta. Politika. 7.11.2002

²⁵⁷ Oko izbora 10. Izveštaj sa ponovljenih predsedničkih izbora u Srbiji (8. decembar 2002. godine). Beograd, 2002. str.34

²⁵⁸ Šešelj - predsednički izbori 2002 RTS [online] RTS [cit. 4.4.2020]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=du8iCN7kk2k>

²⁵⁹ Vice-premiér a bývalý generál srbské armády Momčilo Perišić byl zadržen během svého setkání se spolupracovníkem americké ambasády při předávání armádních dokumentů.

hlediska ekonomických vztahů preferoval větší kontakty s východní Evropou (Ukrajina, Bělorusko a podobně) a arabskými státy oproti EU, Slovinsku a Chorvatsku, jelikož jen tam by Srbsko mělo pozitivní obchodní saldo.²⁶⁰

Třetí volební cyklus skončil vítězstvím Vojislava Koštunici (1.699.098 hlasů), avšak kvůli nedostatečné účasti byly volby opětovně prohlášeny za neuskutečněné. Největší překvapení ale vyvolaly konkrétní výsledky kandidátů. Oproti druhému kolu v říjnu přišel lídr DSS o skoro 300 tisíc voličů, kdežto Vojislav Šešelj zlepšil svůj dosavadní výsledek o 200 tisíc (1.063.296 oproti 845 000). Nicméně i tato čísla ponechala většina analytiků bez většího povšimnutí.

Hlavním předmětem diskuze se stala nízká účast ve volbách a oboustranná závislost DSS a DOS na svých voličských táborech. Úspěch Šešelje se zpravidla vysvětloval pouze podporou Miloševića a použitím sociální rétoriky. S takovým výkladem nesouhlasilo jen málo odborníků. Slobodan Antonić shledával kořeny Šešeljova úspěchu především ve formulování a dodržování primárního tématu kampaní (boj se zločinností) a nesouhlasil s připisováním vedoucí úlohy v jeho kampani Miloševićovi. Vladimir Vuletić přitom ještě po prvním kole postřehl, že se SRS dokázala stát nejmocnější stranou mimo DOS–DSS a prezentovat se jako důsledně konzervativní síla.

Pro samotné radikály opakovaný dobrý výsledek znamenal potvrzení správnosti zvolené strategie (požadavek předčasných parlamentních voleb), kterou dokázal dočasně zastavit jen zatykač haagského tribunálu vystavený na jejích lídra.

---

²⁶⁰ Moj cilj je da uništım mafiju. Velika Srbija 1733 str. 23. Beograd. 2002

6. SRS v r. 2003: přes hrozby zákazu k vítězství

Do roku 2003 vstupovala SRS jako strana, jež si ne bezdůvodně nárokovala status hlavní opoziční síly v zemi. Radikálové měli především stále rostoucí voličské preference, jež v posledních prezidentských volbách ukázaly více než milionovou podporu lídrovi strany Vojislavu Šešeljovi. Přičemž v této rovině SRS dokázala obstát v tvrdé konkurenci s jinými pravicovými stranami jako SPO Vuka Draškoviće, Nova Srbija Velimira Iliće nebo SSJ Borislava Peliviće, a také opakovaně mobilizovala elektorát svého někdejšího koaličního partnera SPS.

Tento úspěch si SRS zasloužila nejen veřejnou podporou, které se jí dostávalo od Slobodana Miloševiče z Haagu, ale především určitou ideologickou flexibilitou, díky které v ní část pozorovatelů a voličů spatřovala stranu směřující spíše k levici, zatímco druzí u ní naopak shledávali přesun ke konservatismu. SRS skutečně prožívala jistou ideologickou transformaci a proaktivně se adaptovala na nové podmínky.

Projevovalo se to především ve velice koherentním sledování vytyčených priorit, pokud jde o komunikační agendu. Důslednost a počáteční absence konkurence v prosazování této agendy dovolily radikálům vytěžit z ní maximum – během jediného roku (2002) tuto rétoriku přebraly a aktivně se jí snažily přizpůsobit i renomované strany jako DSS. Za takových podmínek se SRS dokázala prezentovat jako hlavní strana v opozici proti DOS zaměřená na všechny občany nespokojené s tranzicí.

Kromě ideologické flexibility a komunikační koherence se SRS mohla pochlubit zachováním akceschopné stranické struktury, jež na rozdíl od SPS či JUL zůstala skoro beze změn. Tento stranický aparát, nehledě na neutěšené výsledky strany v komunálních volbách, několikrát prokázal svou sílu ve volbách republikových – jak při rychlém sběru 10 tisíc podpisů pro registraci kandidáta, tak při organizaci předvolebních mítinků. Na republikové i svazové úrovni nezažily frakce SRS jako jediné rozkoly ve skupštinách a zůstávaly stejně početné. Navíc stranické vedení úspěšně provádělo rotace poslanců (odvolání poslanců ze svazové a republikové skupštiny a jejich nahrazení jinými na základě stranické disciplíny), což ostře kontrastovalo se spory o mandáty mezi DSS a DOS.

Na druhou stranu po těchto úspěších radikály čekala závažná, dosud neznámá zatěžkávací zkouška. Když haagský tribunál vypsál zatykač na Vojislava Šešelje, otvíralo to otázku, jak životaschopná je SRS bez svého lídra. Strana už za sebou měla podobnou zkušenost, když v r. 1995 Šešelj a Nikolić strávili několik měsíců ve vězení, což se odrazilo

v poklesu ratingu strany, avšak brzy zase dokázala obnovit svou sílu. Nicméně příklad okamžitého oslabení a rozkolu SPS bez Miloševiče, vyvolával ohledně osudu SRS obavy.

První zmínky o možnosti mezinárodního trestního stíhání Šešelje se objevily už na začátku prezidentské volební kampaně. Podle domácích analytiků tehdy ale spíš napomohly lídrovi radikálů v konsolidaci protestního elektorátu. Na rozdíl od většiny stíhaných ze srbské strany, Vojislav Šešelj mnohokrát dal najevo svou odhodlanost samostatně odjet do Haagu v případě, že na něj bude zatykač vydán, a začátkem února r. 2003 si sám zarezervoval letenku do Nizozemska, ještě před zveřejněním obvinění.²⁶¹ Tomu předcházel incident údajného pokusu o jeho zatčení, kdy jeho dům bránili straničtí aktivisté. Hrozilo, že se bude opakovat scénář ze zatčení Miloševiče, jehož vilu v Bělehradě aktivisti SPS bránili dokonce i se zbraněmi v rukou.

Šešeljovo veřejně deklarované odhodlání kontrastovalo s netransparentním jednáním tribunálu a srbské vlády při předcházejících vydáních obviněných Srbů: „*Želim da idem u Hag, ali onda kada ja o tome odlučim. Bilo kakav poziv od Tribunala prihvatam, ali sa gnušanjem unapred odbijam bilo kakve garancije koje bih dobio od Đinđića ili Koštunice*“²⁶². Komentář premiéra Đinđiće v celé věci případného zatykání Šešelja totiž ponechával víc otázek než odpovědí: „*Ne postoji nikakav nalog za privođenje Šešelja, niti bilo koga drugog, a ako postoji, onda nema nikakvih tajnih planova u tom smislu.*“²⁶³

Srbský tisk vysvětloval tuto Šešeljovu pozici především vysokou pozorností, která byla v zemi upřená k procesu s Miloševičem. Vzhledem k tomu, jaký vliv měl televizní přenos na aktivitu poslanců SRS ve skupštině, očekávalo se od lídra radikálů, že v Haagu úspěšně uplatní podobnou strategii.²⁶⁴ Šešeljovo bezmála rituální gesto posilovala skutečnost, že podle platného zákona o spolupráci s Haagem mohl Bělehrad jeho vydání odmítnout. Zákon se totiž vztahoval jen na seznam podezřelých, známý před přijetím zákona. Toho, jak nápadně by z odstranění lídra opozice profitoval premiér Đinđić, si všimla i zahraniční média.²⁶⁵

Šešeljův odchod znamenal pro SRS dva základní problémy – jak zachovat milionový elektorát a vyhnout se frakčním rozkolům. Přestože navenek působila SRS jednotně, měla už zkušenosti s odštěpením Národní radikální strany „Nikola Pašić“ v 90. letech a také zažila

---

²⁶¹ Šešelj rezervisao kartu za Hag. Politika 2.2.2003

²⁶² Hteli da me otmu i pošalju u Hag. [online] Internet-izdanje „Glas javnosti“ 2.2.2003 [cit. 4.4.2020]. Dostupné z: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/02/02/srpski/P03020103.shtml>

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ Slobodoumno polemicki. Vreme, 632.13.2.2003

²⁶⁵ Šešelj bi mogao da ugrozi Miloševića. Politika. 26.2.2002

pokus části regionálních odborů o Šešeljevo odvolání z vedení po katastrofálních volbách v prosinci r. 2000.²⁶⁶ Navíc jak bylo vidět na aktivní docházce části stranických aktivistů v druhém kole prezidentských voleb ve Vojvodině, stranická disciplína SRS nebyla vždy dodržovaná.

I tak byla ale ve srovnání s jinými stranami soudržnost a akceschopnost SRS na začátku r. 2003 bez konkurence. Výsadní postavení Vojislava Šešelje ve straně přitom překvapivě nezastiňovalo jiné členy nejužšího vedení. Modus operandi parlamentní frakce SRS ve chvílích, kdy se v rámci taktiky obstrukcí k mikrofonu dostávali postupně všichni poslanci, dovolil straně vycvičit celou řadu schopných řečníků a funkcionářů (Dijana Vukomanovic).²⁶⁷

Nehledě na časové omezení dokázala SRS za necelý měsíc uspořádat předčasný stranický kongres a akci slavnostního vyprovázení Šešelje. Kongres ho ještě jednou zvolil předsedou strany a Tomislava Nikoliće jeho místopředsedou, který se stal za Šešeljovy nepřítomnosti prozatímním lídrem strany. Nikoliće jako svého plnomocného zástupce potvrdil stranickým aktivistům i sám Šešelj na posledním mítinku, čímž předešel opakování scénáře SPS, kde se stranická struktura odmítala podříditi funkcionářům blízkým Miloševićovi. Pravděpodobnost rozkolu v SRS se považovala za velice nízkou, případně jen v delším časovém horizontu (Slobodan Antić, Miša Ćurković).²⁶⁸

Mnohem větší problém mohl být s udržení voličské základny strany, jež nehledě na stereotypy o tvrdosti svého jádra mnohokrát ve volbách ukázala svou proměnlivost, pokud se šance SRS na úspěch jevily jako nedostatečné. Avšak i zde se analytici shodovali, že kdyby se volby konaly do roka, šance radikálů dosáhnout rekordu svého předsedy by byly docela vysoké (Đorđe Vukodinović, Dijana Vukomanović).²⁶⁹

Další výzvu pro stranu představovala hrozba lustrace nebo úplného zákazu působení. Volání po zákazu SRS se opakovaně ozývala už od r. 2002, a to především ze strany vojvodinských politiků.²⁷⁰ Lustrace předchozí vládnoucí garnitury byla běžným požadavkem týkajícím se i řadových poslanců DOS.²⁷¹ Souběžně s tím se ve frakci DOS

---

²⁶⁶ Novi vođa umesto Šešelja. Politika. 5.2.2001

²⁶⁷ Borba za glasove radikala. Politika 23.2.2003

²⁶⁸ Tamtéž.

²⁶⁹ Stranke "merkaju" šešeljeve birače[online] Internet-izdanje „Glas javnosti“ 22.2.2003 [cit. 4.4.2020]. Dostupné z: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/02/22/srpski/P03022102.shtml>

²⁷⁰ Poslanik DOS trazi zabranu SRS [online] B92 [cit. 30.5.2020]. Dostupné z: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2002&mm=01&dd=17&nav_category=1&nav_id=55657

²⁷¹ Nervirao nas je, ali i zasmejavao[online] Internet-izdanje „Glas javnosti“ 22.2.2003 [cit. 30.5.2020]. Dostupné z: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/02/17/srpski/P03021601.shtml>

skutečně připravoval projekt zákona o lustraci (oficiální název O ochraně lidských práv), jehož obsah nebyl předem známý.

Tato hrozba se stala ještě reálnější po atentátu na premiéra Đinđiće 12. 3.2003, když nová vláda pod vedením Zorana Živkoviće zahájila v rámci vyhlášeného výjimečného stavu speciální operaci Šavle. Během ní provedlo vedení státu kromě zatčení podezřelých mafiánů a příslušníků JSO také čistku mediálního a politického pole. Republikový ministr vnitra Mihajlović dal explicitně najevo, že mezi možné podezřelé řadí i lídra SRS Vojislava Šešelje, a to především kvůli jeho posledním výrokům před odletem do Haagu.²⁷² Řada předáků DOS jako Nenad Čanak, lídr sociálních demokratů Slobodan Orlić a lídr Koalice Vojvodina Dragan Veselinov zažádala o okamžitý zákaz SRS jako strany podněcující mezinárodní zločin.²⁷³ Jen kritika části dalších subjektů DOS je přinutila od tohoto kroku odstoupit.

Druhou hrozbou mohla být chystaná opakovaná registrace politických stran.²⁷⁴ Navrhovaný mechanismus – doložení tisíce ověřených členských podpisů během 6 měsíců – nepředstavoval pro SRS problém, ale v situaci výjimečného stavu a vzhledem k vyhraněné kritické pozici některých ministrů, jako byl Vladan Batić, to mohlo znamenat další překážku v činnosti strany.

Parlamentní frakce SRS se už po první schůzi republikové skupštiny za výjimečného stavu ocitla v těžké situaci. Administrativní výbor na základě zpětného přezkoumání domnělého přestupku Tomislava Nikoliće, k němuž došlo v únoru 2003, potrestal lídra frakce SRS vyloučením ze skupštiny. Tomislav Nikolić byl původně vyloučen ze skupštiny na 90 dnů, ale se do skupštiny se vrátil až po předčasných prosincových volbách r. 2003, jelikož po vypršení 90denní lhůty administrativní výbor rozhodl, že se do trestu započítají jen pracovní dny.²⁷⁵ Šest poslanců SRS, mezi nimi i Aleksandar Vučić, rezignovali těsně předtím, neboť byli zvoleni do nově vytvořené skupštiny Srbska a Černé Hory (SCG). Verifikace mandátů šesti náhradních poslanců se protahovala. V této situaci vedení frakce SRS v republikové skupštině převzala Gordana Pop-Lazić a později také Zoran Kesić, jenž nahradil Šešelje.

---

²⁷² Kupříkladu komentář ministra vnitra Dušana Mihajloviće: „*Ako se prisetimo Šešeljevih izjava o „krvavom proleću“, onda je taj mozaik potpuno jasan*“. Krvavo proleće. Politika. 23.3.2003

²⁷³ Ljudska prava i odgovornost. Srbija 2003. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Beograd, 2004, str.

176

²⁷⁴ Ponovna registracija svih stranaka. Politika. 17.4.2004

²⁷⁵ Nikoliću nije istekla kazna. Politika. 18.6.2003

SRS stejně jako jiné opoziční strany odmítla podpořit vládu Živkoviće a označila výjimečný stav za nezákonný. Z právního hlediska radikálové kritizovali neuvedení specifikace území, na němž vláda stav zavedla. V rovině politické radikálové pokračovali v obviňování vedení DOS z osobní provázanosti s podsvětím a zpochybňovali úspěšnost operace pod vedením Dušana Mihajloviće, jehož podřízení z JSO patřili mezi hlavní pachatele atentátu. Opatření během výjimečného stavu skutečně překračovala rámeček zákona a jejich hodnocení dodnes vyvolává diskuzi mezi srbskou veřejností.

Kromě likvidace bulvárních titulů, jako byl Nacional, jež původně představovaly zdroj neustálé kritiky kabinetu Zorana Đinđiće, byli zatčeni také dva poradci prezidenta SRJ Vojislava Koštunice. Kvůli rozhovoru s Tomislavem Nikolićem v živém přenosu televize Trstenik, ve kterém lídr radikálů kriticky okomentoval výjimečný stav, ministerstvo kultury okamžitě zakázalo pořad „Otvorení studio“ a udělilo stanici pokutu.²⁷⁶ Negativní kampaň proti SRS a SPS se také odrazila na okamžitým pádu podpory strany, která se kvůli prozatímnímu zrušení televizních přenosů ze skupštiny ocitla bez přístupu k centrálním médiím.²⁷⁷

Dne 3. 6. 2003 skupština přijala dlouho očekávaný zákon o lustraci (*Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava*), kterým se mělo omezit právo na politické působení činovníků a politiků, kteří se dopustili zločinu v období od r. 1976. Zákon, jehož přijetí bylo jednou z podmínek evropské integrace Srbska, nikdy nebyl plošně uplatněn a jeho uvedení do praxe doposud zůstává požadavkem části srbské opozice. Teoreticky však představoval velkou hrozbu zákazu působení pro četné funkcionáře SRS, především pro Nikoliće a Vučiće, kteří byli často kritizováni za účast ve vládě Srbska a SRJ před revolucí 5. října.

Na druhou stranu se bouřlivé události r. 2003 také razantním způsobem podepsaly na image okleštěné vládnoucí koalice DOS, jež byla hodně poškozena už v předchozím roce. Výsledky operace Šavle mimo jiné odhalily pochybné a v mnoha ohledech kompromitující vazby části vedení DOS na příslušníky mafiánských klanů, jež se později podíleli na atentátu na premiéra. Důkazy o několika setkáních Čedomira Jovanoviće s příslušníky mafie v jejich

---

²⁷⁶ Televizija Trstenik kažnjena novčanom kaznom i zabranom emitovanja emisije [online] ANEM.ORG.RS [cit. 31.5.2020]. Dostupné z: <http://www.anem.org.rs/sr/medijskaScena/vesti/story/4761/Televizija+Trstenik+ka%C5%BEjena+nov%C4%8Danom+kaznom+i+zabranom+emitovanja+emisije.html>

²⁷⁷ Gužva na rejtingu. Politika. 4.5.2003

rezidenci v Šilerově ulici a v bělehradské věznici vyvolaly kritickou odezvu nejen mezi poslanci SRS a SPS, ale i ve frakcích DOS a DSS.

Společná schůze parlamentních výborů pro bezpečnost a soudnictví, svolaná speciálně pro vyšetření Jovanovićových kroků, ho zprostita všech obvinění.²⁷⁸ Avšak vzhledem k tomu, že se jednalo o bývalého lídra frakce DOS a nově jmenovaného vicepremiéra, jenž měl na starosti právě boj s kriminalitou, utrpěl image DOS citelnou újmu.²⁷⁹ Podobnou debatu zažil ve vojvodinské skupštině Nenad Čanak, když musel vysvětlovat koaličním partnerům své vazby na vojvodinského kmotra zemunského klanu mafie Nenada Opačice.²⁸⁰ Ještě hůř byl na tom ministr vnitra Mihajlovic. V jeho rezortu až do poslední chvíle pokračovali v práci mnozí příslušníci JSO, jejichž loajalita novému režimu byla pochybná a jejich podíl na politických vraždách během minulého režimu i před atentátem na premiéra zůstával veřejným tajemstvím.²⁸¹

Dalším bolestivým bodem významně zpochybňujícím legitimitu vládnoucí koalice byla protahující se komplexní ústavní a institucionální krize. Dočasné kompromisní řešení první etapy této krize, jež se vyvíjela od chvíle, kdy byli v r. 2002 zbaveni mandátů poslanci DSS, a která skončila taktickým příměřím Djindjice a Koštunici před opakovanými prezidentskými volbami v prosinci r. 2002, mělo pokračovat ve společné práci DSS a DOS na přípravě nové ústavy republiky v rámci Ústavní komise.

O složení a principech práce komise se vedla dlouhá jednání, která se odvíjela od očekávaného přijetí ústavy SCG – nového soustátí, jež nahradilo třetí Jugoslávii. Nakonec byl tento orgán zformován 24. 4. 2002. Pestře složená 27členná komise (20 poslanců republikové skupštiny, 3 zástupci republikové vlády, 3 zástupci skupštiny Vojvodiny a 1 představitel srbské koalice Povratak v kosovské skupštině) měla během 60 dnů vypracovat elaborát nové ústavy. Nicméně neshody DSS a DOS kolem základních bodů, jako byla volba prezidenta (nepřímá (DOS) nebo přímá (DSS)), status Vojvodiny a míra regionalizace, vyústily v odchod členů DSS a ve faktickou blokádu tohoto orgánu.

---

²⁷⁸ Dvaput u Šilerovoj. Politika. 24.6.2003

²⁷⁹ Právě maximalizace negativního ratingu Čedomira Jovanoviće ve výsledků operace Šavle se stala hlavní záminkou pro jeho nezařazení do volební listiny DS v předčasných prosincových volbách do republikové skupštiny.

²⁸⁰ Ruke u tuđem džepu. Politika. 20.5.2003

²⁸¹ SPO Vuka Draškoviće ještě v r. 2002 marně domáhala vyšetřování podílu jednoho z velitelů JSO Lukovice na atentátech na Draškoviće v Budvě v r. 1999 a Ibarské silnice. Také zůstávaly nevyšetřeným unos a vražda bývalého prezidenta Srbska Ivana Stamboliće.

Po neúspěšných pokusech přeformátovat komisi, premiér Živković anoncoval na rok 2004 konání ústavního referenda. Situace se komplikovala tím, že republika stále zůstávala bez prezidenta, přičemž platná ústava s tak dlouhou dobou neobsazenosti tohoto úřadu nepočítala. Za takových podmínek se čím dál víc zpochybňovala legitimita působení předsedkyně parlamentu Natašy Mičić jakožto hlavy státu.

Mohutnou ranou se pro vládní koalici stala také skandální obvinění nejbližších spolupracovníků zavražděného premiéra Đinđiće Zorana Janjuševića a Nemanji Kolesara z korupce a praní špinavých peněz, jež padla ze strany guvernéra Národní banky a jednoho z lídrů nové strany G17+ Mlađana Dinkiće. Z dokumentů, které dal Dinkić k dispozici, vyplývalo, že dotyčné osoby byly dlouhodobě vyšetřované maďarskou policií. Maďarská strana přímo kontaktovala ministra vnitra Mihajloviće s prosbou o pomoc. Ten se však spolupráci vyhýbal a tajil to před srbskou veřejností.²⁸²

Zatímco premiér Đinđić se v podobných případech zpravidla rychle a bez větší újmy na reputaci své vlády problémových ministrů zbavoval, Zoran Živković dlouho odmítal vyšetřování podezřelých úředníků, pokud jejich vina nebude prokázána. Důkazy měl navíc předložit Dinkić, nikoliv vláda.²⁸³ Kauza nevysvětlitelného zbohatnutí Kolesara a Janjuševića skončila jejich propuštěním. Oba byli potrestáni zdaněním odhalených bankovních účtů, ale nebyli nijak trestně stíháni.

Bez ohledu na nejrůznější problémy v pozadí si vedení DOS stále nepřipouštělo myšlenku předčasných voleb. A to navzdory mínění analytiků, že mandát bezpodmínečné podpory, který DOS dostala po 5. říjnu, včetně krátkodobého růstu důvěry na začátku výjimečného stavu, už dávno vypršel. Urputný odpor vůči požadavkům opozice vypsát volby DOS vysvětlovala snahou provést slíbené, ale dlouho odkládané reformy. Přitom právě její neprůhledný způsob vládnutí byl podle mnohých pozorovatelů největší překážkou skutečných reforem a zárukou zachování všech zhoubných praktik předříjnového režimu. Snaha vyhnout se volbám jen ukazovala, že DOS postrádá skutečnou voličskou podporu (Đorđe Vukadinović).²⁸⁴ Nízkou podporu Živkovićova kabinetu i premiéra samotného

---

²⁸² G17 plus optužila bivše i sadašnje članove kabineta premijera za korupciju [online] B92 [cit. 5.6.2020]. Dostupné z:

https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2003&mm=07&dd=17&nav_category=9&nav_id=114211

²⁸³ Živković: Za sada bez smenjivanja Janjuševića i Kolesara [online] B92 [cit. 5.6.2020]. Dostupné z:

https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2003&mm=8&dd=5&nav_category=9&nav_id=116001&st_art=-9

²⁸⁴ Provetravanje elite. Politika. 29.5.2003

(méně než 5 %) potvrzovaly také průzkumy veřejného mínění.²⁸⁵ Podpora premiérový DS spadla za pouhých několik měsíců z 30 % (březen) na 15 (červenec).²⁸⁶

Koncem léta r. 2003 někdejší sjednocená DOS představovala několik samostatně jednajících a vzájemně znepřátelených stran a hnutí. Kromě starých demokratických stran DSS a DSS si stále větší prostor začínala nárokovat nová strana G17+, založená bývalým svazovým premiérem Miroljubem Labusem a Mlađanem Dinkićem. Menší strany DOS, jako křesťanští demokraté a sociální demokraté, se také snažily distancovat od svého podílu zodpovědnosti na Živkovicově vládě.

Nové volby vypsané na 17. 9. 2003 se vztahovaly jen k prezidentskému úřadu, což si veřejnost vysvětlovala jako další pokus oddálit vypsání voleb do skupštiny. Favorité prvních prezidentských voleb r. 2002 Vojislav Koštunica a Miroljub Labus už na začátku vyloučili svou účast v této kampani. Oba politici čekali na pád slabé vlády a vypsání parlamentních voleb. Vedení opozičních SPS a SPO také vyzvalo své aktivisty a voliče k bojkotu. Autoritu a přitažlivost prezidentského úřadu přitom předem podrývalo široké přesvědčení, že mandát vítěze bude jen na velmi krátkou dobu, bude-li přijata nová ústava. Volby se tak už na startu staly pro nepevnou vládu jen další zátěží a jako pokus utlumit rostoucí apatii a nespokojenost.²⁸⁷

Od Šešeljova odjezdu uplynulo půlroku. SRS coby hlavní opoziční síla sice pokračovala vůči DOS a DSS ve svém dosavadním stylu, avšak s viditelnými změnami. Bez Šešelje, Nikoliće, Vučiće a také bez televizních přenosů ze skupštiny se frakce SRS v republikové skupštině více soustředila na systematickou opoziční práci oproti původní taktice otevřeného konfliktu, která vedla někdy až k vyloučení poslanců se zasedací síně. SRS aktivně protestovala proti přijetí zákona o změně Ústavy Srbska, jenž byl představen ministerstvem spravedlnosti uprostřed výjimečného stavu.

Podobně jako DSS a SPS, i radikálové odmítali návrh, podle kterého by pro změnu ústavy stačilo získat podporu prosté většiny poslanců (126) a následné schválení nové ústavy v referendu, namísto dvoutřetinové většiny poslanců, kterou požadovala platná ústava. Přitom SRS ještě na podzim r. 2002 připouštěla změnu ústavy jako možnost v případě, že by zákon podpořilo povinné minimum poslanců, tedy dvě třetiny.²⁸⁸ V případě

---

²⁸⁵ Ponovo smena na vrhu. Politika. 16.7.2003

²⁸⁶ DSS na prvom mestu, slede G17 i DS. Politika. 29.7.2003

²⁸⁷ Oko izbora 12. Izveštaj sa ponovljenih predsedničkih izbora u Republici Srbiji (16. novembar 2003), Beograd, 2003, str. 15-16

²⁸⁸ Radikali za ukidanje cenzusa. Politika. 18.10.2002

navrhovaného zákona SRS také vadilo, že by měl být přijat během výjimečného stavu, a rovněž nemožnost podání doplňovacích návrhů. Obávali se, že půjde o novou „oktrojovanou ustavu“.

Gordana Pop-Lazić podotýkala, že Ustavna Povelja SCG, na kterou se odvolávali autoři navrhovaného zákona o změně ústavy, nezavazuje Srbsko k okamžitému přijetí nové ústavy, neboť ponechává možnost pozměňovacích návrhů. Místo schválení takového zákona poslankyně SRS navrhovala nejprve založit parlamentní výbor, který by vypracoval zákon o způsobu, jakým může dojít ke změně Ústavy Srbska.

Pop-Lazić rovněž odmítala, aby byl do tohoto výboru kooptován zvláštní zástupce Vojvodiny, Kosova a vlády, jelikož autonomie už byly zastoupené ve skupštině přes své poslance a vláda se opírala o parlamentní většinu. Samotný výbor měl být podle ní složený z 25 poslanců, přičemž každá z 12 frakcí mohla delegovat jen 2 zástupce. Posledním členem a předsedou výboru měl být předseda skupštiny.²⁸⁹ V opačném případě SRS hrozila vládě uspořádáním bojkotu ústavního referenda. Na rozdíl od DSS, SRS i později důsledně bojkotovala práci ústavního výboru a neúspěch toho orgánu vysvětlovala právě hrozbou nedostatečné voličské odezvy v referendu: „*Ako ne može da izade 50 odsto birača na izbore za predsednika Srbije kako će izaći 50 odsto da promeni Ustav koji predlaže samo DOS?*“²⁹⁰

Negativně SRS reagovala také na další projekt ministra Batiće udělit vládě možnost jmenování zástupců prokurátorů.²⁹¹ Takový postup by podle radikálů umožnil vládě DOS ještě víc ovlivňovat a zasahovat do soudnictví, což byla věc, kterou opakovaně ministru Batićovi vyčítali. Celkově se SRS při projednávání mnohých vládních návrhů zákonů často profilovala jako strana blízká levici. V případě zákona o koncesích radikálové trvali na vyloučení ze seznamu vybraných nemocnic, jelikož to mohlo znevýhodněným skupinám obyvatelstva omezit přístup ke zdravotnictví.²⁹² Zákon o legalizaci nemovitosti kritizovali jako nástroj dodatečného zdanění obyvatelstva. Návrh zákona o zástavním právu, jenž poskytoval větší záruky věřitelům, považovali za potenciální nástroj pro kontroverzní podnikatele, jak prát peníze.²⁹³ Místo založení garančního fondu pro bankovní kredity

---

²⁸⁹ Privremene stenografske beleške (neredigovane i neautorizovane). Republika Srbija. Narodna Skupština. Četvrta sednica, prvog redovnog zasedanja, 08.04.2003. [online] OtvoreniParlament.rs [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://otvoreniParlament.rs/transkript/6014?page=3> 7

²⁹⁰ Tomislav Nikolić za predsednika Srbije. Velika Srbija, br. 1777, Beograd, 2003

²⁹¹ Produženje pritvora bez istrage. Politika. 11.4.2003

²⁹² Vojvodini 30 odsto prihoda. Politika. 16.5.2003

²⁹³ Zaštićeni poverioci. Politika. 29.5.2003

malým podnikům SRS navrhovala založit státní rozvojovou banku.²⁹⁴ Postoj SRS vůči zahraničnímu kapitálu nebyl jednotná. Kupříkladu v otázce přístupu k pozemkovému trhu radikálové účast takového kapitálu odmítali, zároveň však SRS nabízela uvolnění podmínek pro zahraniční leasingové společnosti.²⁹⁵

Práce poslanců SRS ve skupštině SCG se naopak více podobala dosavadnímu šešeljevskému stylu. Hlavní akcenty zůstaly na zachování společného státu, teritoriální celistvost a důstojnost ve vztazích s mezinárodním společenstvím. Ještě během schvalování ústavy SCG se frakci SRS v republikové skupštině odmítla zúčastnit hlasování, jelikož se tímto krokem v podstatě likvidoval svazový stát a otevírala se otázka možné plné nezávislosti Černé Hory za tři roky.²⁹⁶ Vojislav Šešelj potřeboval zdůraznit kontinuitu nového Srbska se Socialistickou republikou Srbska, aby se vyhnul opětovnému usilování o mezinárodní uznání nezávislosti Srbska. (I když celkově byl pro SRS charakteristický kritický přístup k teritoriálnímu uspořádání SFRJ a v případě Chorvatska se neuznávala suverenita Záhřebu nad Krajinou.) V opačném případě by Srbsko mohlo být vydírané ze strany Západu ohledně statusu Vojvodiny, Kosova a Sandžaku.²⁹⁷ SRS také kritizovala navrhovaný způsob voleb do skupštiny SCG. Považovala tento orgán za nelegitimní, avšak na rozdíl od ústavního výboru delegovala do nové skupštiny svou frakci.

Pokud republiková frakce SRS aktivně budovala straně renomé mezi voliči levice, poslanci SRS ve skupštině SCG se soustředili na dvě jiné roviny práce – na mezinárodní politiku a kosovskou otázku. Frakce SRS jako jediná hlasovala proti ratifikaci statusu Rady Evropy s odůvodněním, že takto vážné dokumenty by se neměly projednávat během výjimečného stavu. Také samotné Srbsko podle nich ještě nesplnilo podmínky, které mu Rada uložila.²⁹⁸

Protest frakce SRS proti změně zákona o spolupráci s Haagem, která rušila omezení zákona jen na seznam podezřelých, známý před přijetím zákona v r. 2002, se očekával.²⁹⁹ SRS opakovaně žádala o úplné zrušení tohoto zákona. Ani iniciativa založení domácího tribunálu pro válečné zločiny nenarazila na pochopení SRS, i když později během volební kampaně do skupštiny o tom radikálové diskutovali. Spolupráce s tribunálem přitom

---

²⁹⁴ O novcu za razvoj preduzetništva. Politika. 21.5.2003

²⁹⁵ Sto hiljada evra za početak posla. Politika. 15.5.2003

²⁹⁶ Povelja usvojena. Politika. 28.1.2003

²⁹⁷ Korak ka Ustavu. Politika. 20.2.2003

²⁹⁸ Nove obaveze. Politika. 1.4.2003

²⁹⁹ Nova pravila za Hag. Politika. 15.4.2003

zůstávala problémovým bodem i pro DOS a DSS. Tribunál totiž žádal větší zapojení SCG do své práce. Kromě rozšíření platnosti zákona na neomezený seznam vyšetřovatelé tribunálu žádali přístup do armádních archivů SCG, což bylo zamítnuto všemi poslanci, nejen těmi ze SRS či SPS.

Ještě bolestivější byla debata o dvoustranné smlouvě s USA o nevydání Američanů haagskému soudnímu dvoru. Takové smlouvy administrativa prezidenta USA George W. Bushe uzavřela s mnoha státy poté, co zrušila svou ratifikaci Římského statusu o založení Mezinárodního trestního tribunálu v Haagu. Paragraf 98 statusu totiž umožňuje členskému státu MTTH zamítnout vydání stíhané osoby tribunálu, pokud tomu brání dříve uzavřená mezinárodní dohoda.

Americká vláda, jejíž jednotky se nepřetržitě zapojují do mnoha mezinárodních konfliktů, se tak snaží ochránit své občany před případným stíháním, jelikož zpochybňuje nezájatost tribunálu. Uzavření takové dohody je základní podmínkou pro vojenskou spolupráci třetích států (mimo NATO) a USA. Na druhou stranu stávající evropští partneři USA v té době status podepsali (ale neratifikovali) a kritizovali jednání USA se státy bývalé Jugoslávie o nevydání Američanů.

Ve výsledku se SCG ocitla v situaci, kdy se zavazovala vydávat mezinárodnímu tribunálu vlastní občany, o jejichž vině nepanovala všeobecná shoda, na druhou stranu měla akceptovat právo státu, jenž ještě před čtyřmi lety zemi bombardoval, nevydávat jeho vojáky v případě jejich stíhání. Neuzavření dohody by znamenalo zastavení počínající vojenské spolupráce s USA, její uzavření zase vyvolávalo zjevnou nespokojenost EU, jejíž státy patřily mezi hlavní zakladatele tribunálu.

Ani liberální tisk nakloněný DOS nebyl ve svém postoji jednotný. Jestliže část publicistů kritizovala dohodu a shledávala ji jako strategickou volbu mezi USA a EU,³⁰⁰ jiní realisticky podotýkali: „A što se tiče onih koji bi voleli više doslednosti u poštovanju principa međunarodne pravde, za nas važi to što je hrvatski pesnik Silvije Kranjčević rekao za onu siroticu: "Imala bi ta obraza kad ne bi imala stomaka.“³⁰¹ Frakce SRS očekávaně protestovala proti dohodě.³⁰²

V případě kosovské otázky byla pro radikály hlavním tématem zpravidla reakce na četné incidenty v Kosovu. Opakovaně volali po návratu jednotek VJ a policie do severního

---

³⁰⁰ Sirotinjska čast Vreme. 651. 25. 06.2003.

³⁰¹ Nepristojna ponuda. Vreme 648 5.6.2003.

³⁰² SRS: odbiti sporazum. Politika. 7.7.2003

Kosova na obranu zbývajících Srbů. Tento bod sice nikdy nebyl zařazen do agendy skupštiny, stal se ale později jedním z předvolebních slibů Tomislava Nikoliće. Podle navrhovatele deklarace Vučice se nejednalo o válečné operaci, nýbrž o symbolickém návratu jednoho vojáka.³⁰³ Samotný návrh přitom neiniciovala výhradně SRS, vznesl ho ještě v únoru r. 2003 premiér Đinđić.³⁰⁴

Podle analytiků nepředstavovala SRS na začátku prezidentské volební kampaně v září r. 2003 uznávaného favorita opozičního spektra. Jako třetí politická síla se po DS a DSS uznávala nová strana G17+ a právě tyto strany měly v případě parlamentárních voleb určovat v budoucnu podobu nové vlády. Jen málo odborníků upozorňovalo na fakt, že je chyba nebrat v úvahu voliče SRS, SPS a SPO.³⁰⁵ Samotná SRS si přitom také uvědomovala, že jen prezidentské volby mohou straně ukázat její skutečnou podporu. Při projednávání kandidatury Nikoliće na stranickém vedení (tzv. „Centrální vedení ve vlasti“) sice Maja Gojković upozornila na monolitnost stranické struktury, Nikolić argumentoval existencí vnitřních konfliktů na lokální úrovni, přičemž právě volby měly ukázat tuto energii aktivistů.

Na druhou stranu v situaci, kdy panovala všeobecná nespokojenost s politikou DOS, se absence jiného kandidáta, který by se prezentoval jako opozice DOS, jevila jako dobrá příležitost přitáhnout další voliče: „*Nemaju svog kandidata za predsednika, a žele da vide da neko pobedi DOS... To može da nam da krila i za parlamentarne izbore.*“³⁰⁶ V pokynech pro mediální výstupy stranickým lídrům Nikolić předvídal očekávanou kritiku ze strany DSS a SPS a obvinění z kolaborace s DOS kvůli účasti v prezidentských volbách. Politici SRS měli ukazovat na roli DSS při ustavení vlády DOS, při změně jednacního řádu skupštiny, na jejich účast v ústavní komisi, a v případě SPS upozorňovat na epizodickou podporu vládních zákonů a vstup socialistů do rozhlasové rady. Přitom měla ale SRS dávat najevo odhodlání k spolupráci v případě pádu vlády a vypsání nových voleb.³⁰⁷

Podobně jako Šešelj v kampani z r. 2002 Nikolić na začátku nenabízel ad hoc koncipovaný předvolební program. Hlavním cílem zůstávalo vypsání nových voleb do skupštiny a pád vlády DOS. Volby prezentoval jako referendum mezi DOS a SRS.³⁰⁸ Nesourodost byla ve vedení SRS patrná i pokud jde o voličskou základnu. Gordana Pop-

---

³⁰³ Opet bez kvoruma. Politika. 26.8.2003

³⁰⁴ Hitan povratak VJ i MUP na Kosovo. Politika. 2.2.2003

³⁰⁵ U toku unutarstranačke debate. Politika. 2.8.2003

³⁰⁶ Tomislav Nikolić za predsednika Srbije. Velika Srbija 1777. Septembar 2003.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ Hoćemo da srušimo DOS. Velika Srbija 1777. Septembar 2003

Lazić za úspěch považovala zachování Šešeljevých voličů z r. 2002, Milorad Mrčić navrhoval odtáhnout od Koštunici a DOS také bývalé Miloševićovy voliče.³⁰⁹

Také technická organizace kampaně zůstala podobná té z první šešeljevské kampaně r. 2002. Hlavní důraz radikálové kladli na návštěvy všech obcí a pořádání velkých mítinků v regionálních centrech.³¹⁰ První takový mítink s předem anoncovaným počtem v 50 tisíc lidí měl proběhnout v Novém Sadě 5. 10. 2003. Měl symbolicky návázat na první velkou akci SRS v tomto městě 5. 10. 2001 na výročí revoluce 5. října a rovněž na Šešeljovy volební akce v r. 2002.

Vzhledem k Šešeljovu opakovanému úspěchu v tomto regionu nebylo jeho význam pro kampaň možné podcenit. Navíc se v regionu jako stranická kandidátka na hlavní funkci profilovala advokátka Maja Gojković, vůči níž bylo těsně před začátkem kampaně v Haagu zahájeno trestní stíhání. V situaci, když Nikolić nemohl počítat s podporou Miloševiće, a tedy ani s konsolidovanou účastí voličů naladěných proti Haagu, mohlo obvinění vznesené proti dalšímu členovi radikální strany přitáhnout část tohoto elektorátu.

Těsně před volbami však Nikolić zveřejnil svůj program „DOS ili Srbija“ o deseti bodech, kde kromě shrnutí dosavadního „šešeljevského“ programu (vypsání voleb do skupštiny, kontrola a případné veto zákonů přijatých skupštinou, zastavení rozkladu armády, dodržování UNMIC Rezoluce 1244 apod.), zasluhuje zvláštní pozornost bod věnovaný mezinárodní politice:

*„Tomislav Nikolić pružice pun doprinos uključenju Srbije u sve evropske civiljne institucije i organizacije, posebno Evropsku uniju, istovremeno čuvajući srpsku samobitnost, nacionalni ponos, čast i dostojanstvo. Srbija može u Evropu ponosno i uspravno, a ne mora da puži i da se ponižava, kao što čini sada, u vreme dosovske vlasti. Takođe, Nikolić će insistirati na produblivanju ekonomske i političke saradni sa Rusijom, Kinom, arapskim zemlja, kao i sa brojnim latinoameričkim državama“.*³¹¹

Šešeljův mezinárodní program v r. 2002 totiž neobsahoval tak vyhraněně proevropskou orientaci, naopak byl v první řadě zaměřený na Rusko, Čínu, arabské státy apod. V zařazení tohoto bodu do programu lze spatřovat v podstatě začátek budoucí ideologické transformace Nikoliće od radikála k „naprednjakovi“, pro jejichž rétoriku je dodnes charakteristické zdůrazňování otevřenosti Srbska vůči Východu i Západu při

---

³⁰⁹ Tomislav Nikolić za predsednika Srbije. Velika Srbija 1777. Septembar 2003.

³¹⁰ Miting u Novom Sadu. Politika. 21.9.2003

³¹¹ DOS ili Srbija. Velika Srbija 1779. Beograd, 2003

zachování důstojnosti Srbska. Dnešní rétorika SNS mnohem více sází na důstojnost než na evropskou integraci. V r. 2008 vyústila neshoda ve věci srbské ratifikace Dohody o stabilizaci a přidružení k Evropské unii v rozkol mezi lídry a odchod Nikoliće ze strany.

Z hlediska obsahové struktury mohly být Nikolićovy projevy na první pohled naprosto eklektické. Kandidát radikálů zdůrazňoval otevřenost Srbska vůči Evropě, zároveň ale opakoval dosavadní Šešeljovy teze o nutnosti pouze takové mezinárodní hospodářské spolupráce, která by Srbsku přinesla pozitivní saldo. Paralelně se skoro miloševićovským „*nećemo dopustiti da bilo ko ponižava Srbiju. Neće Srbija više nikada da bude na kolenima*“ znělo mnohem mírumilovnější „*kleknuću pred svakim, zamoliću, ali Srbija ne sme da kleči.*“³¹²

Přestože kandidát radikálů působil na veřejnosti mnohem klidnějším dojmem než Šešelj, jeho tým pokračoval v kampani v původním záměru jako referendum: „*Kampanja Srspe radikalne stranke je zasnovana na stvaranju crno-bele situacije... i jedni i drugi pokušavamo da spasimo Srbiju od onih sa suprotne strane, s tim što oni sebe predstavljaju Srbiji kao spacioce od radikala, a mi Srbiji predstavljamo sebe, kao spasioce od njihove vladavine i njihovih tobožnih reformi, lažnog evropeizma i daljeg propadanja Srbije... Tomislav Nikolić nudi rešenje, za razliku od Mićunovića koji nudi pomirenje.*“ (Aleksandar Vučić)³¹³

Na druhou stranu pozorovatelé postřehli, že na rozdíl od voleb v r. 2002 byla kampaň r. 2003 mnohem pozitivnější. Kandidáti, vyjma Velimira Iliće, se nevěnovali přehnané kritice soupeřů, ale soustřeďovali se na prosazování svých programů.³¹⁴ Tento postřeh ovšem platí jen zčásti. Kandidáti se skutečně nekritizovali navzájem, jelikož terčem kritiky, stejně jako rok předtím, zůstávala vláda DOS. V případě Nikoliće byla kritika vlády stěžejním bodem jeho programu a zaujímala 33 %³¹⁵ kampaně, což bylo nejvíc ze všech. (U Velimira Iliće to bylo 24 %, u Mućunoviće nebyla představena vůbec.) Dalším bodem Nikolićovy předvolební rétoriky byl tzv. „národní zájem“ (15 %), výzva k účasti ve volbách (11 %, srov. 39 % u Mićunoviće, u nějž šlo o hlavní komunikační bod), vztah vůči Haagu (7 %) a sociální otázky (8 %).

---

³¹² Pozivam Mićunovića na televizijski duel. Velika Srbija 1779. Beograd, 2003

³¹³ Šaljemo jasnu poruku. Velika Srbija 1779. Beograd, 2003

³¹⁴ Oko izbora 12. Izveštaj sa ponovljenih predsedničkih izbora u Republici Srbiji (16. novembar 2003), Beograd, 2003, str 42

³¹⁵ Tamtéž

Hitem voleb se stal Nikolićův slib snížit cenu chleba: „*Ako vladu većinski budu sačinjavali radikali, cena hleba će biti tri dinara. Bez obzira na to, kad budem izabran, neću se smiriti dok cena hleba ne bude tri dinara. Jer, svi kažu da je to realna cena.*“³¹⁶ Toto prohlášení se často uvádí jako příklad populismu SRS. Přitom se ale zapomíná na podobný souběžný marketingový krok Mićunoviće – na „dohodu“ s pekaři o snížení cen chleba.³¹⁷ Navíc jen několik dnů po volbách umožnila Živkovićova vláda ad hoc direktivou dovoz pšenice bez cla.³¹⁸

Vzhledem k tomu, že se kampaň vedla v podmínkách ještě menšího zájmu médií než v r. 2002, ukázalo se rozhodnutí radikálů o terénní kampani v regionech opět jako správné. Centrální tištěné tituly věnovaly volbám třikrát méně pozornosti než v r. 2002,³¹⁹ a mnohem víc se soustřeďovali na práci republikové skupštiny, kde se od října 2003 rozhodovalo o osudu Živkovićovy vlády. Přitom 51 % volebních materiálů bylo věnováno Dragoljubu Mićunovićovi.³²⁰ Dle závěru CESID na základě analýzy všech media, měl Tomislav Nikolić ze všech kandidátů nejhorší zastoupení.

Výsledky voleb 16. 11. 2003 potřetí překvapily experty i veřejnost. Lídr radikálů, jenž se v r. 2000 těšil podpoře jen 289 tisíc hlasů, jich tentokrát získal neuvěřitelných 1.166.896, což dokonce přesahovalo i předchozí Šešeljův úspěch z r. 2002, který šokoval DOS. Oproti tomu kandidát DOS Mićunović získal jen 893.906 hlasů a jen skutečnost, že kvůli nedostatečné účasti byly volby prohlášeny za neplatné, znemožnilo Nikolićovi obsadit prezidentský úřad. Na druhou stranu jen několik dnů předtím byly konečně vypsané nové volby do skupštiny. Jejich výsledky byly za takových podmínek ovšem jen těžko předvídatelné.

Analytici se neshodovali na příčinách Nikolićova úspěchu. Část z nich opakovala teze z r. 2002 o referendovém hlasování pro lídra SRS, nikoliv pro radikály jako stranu (Ognjen Pribičević), což bylo v souladu se strategií vytyčenou samotným Nikolićem. Jiní upozorňovali, že v případě větší volební účasti mohl být výsledek kandidáta radikálů ještě větší, dokonce až 1 600 000 hlasů. (Dušan Janjić) Milan Milošević (CESID) viděl kořeny úspěchu SRS v bojkotu, což také korespondovalo s původním plánem části vedení strany.

---

³¹⁶ Kad pobedim, hleb 3 dinara. Blic. 12.11.2003 [online] Blic.rs [cit. 5.6.2020]. Dostupné z: <https://www.blic.rs/vesti/politika/kad-pobedim-hleb-tri-dinara/dmlt19k>

³¹⁷ (Ne)očekivani (ne)uspeh. Politika. 19.11.2003

³¹⁸ Uvoz 100.000 tona pšenice. Politika. 21.11.2003

³¹⁹ Oko izbora 12. Izveštaj sa ponovljenih predsedničkih izbora u Republici Srbiji (16. novembar 2003), Beograd, 2003, str 31

³²⁰ Tamtéž. str 36

(Nataša Jovanović) Všichni ale uznávali nápadnou umírněnost kandidáta, jeho státnickost a kompromisnost vůči Západu. Dalším kladným bodem bylo, že se Nikolićovi podařilo vystoupit ze stínu Šešelje.³²¹

Radikálové počítali s úspěchem v obou kampaních už v den vypsaní voleb do skupštiny: „*Sigurni smo da će od 2004. godine SRS postati najjača parlamentarna stranka.... To ne znači da ćemo biti u novoj vladi, ali da ćemo biti najozbiljniji politički činilac, to je sigurno.*“³²² Týden potom už Nikolić připouštěl možnost sestavení koaliční vlády za podmínky, že se stane premiérem.³²³

Do parlamentních voleb šla SRS s programem „*20 tačaka za Srbiju*“, který v kostce shrnoval celou dosavadní komunikaci strany od 5. 10. 2000 a transformovaný program strany z 90. let:

- SRS opakovala svůj požadavek jednotného srbského státu. Soustátí SCG měla prozatím obstát v existující podobě, ale měly být vytvořeny podmínky pro jeho evoluci ve společný jednotný stát. SRS odmítala další regionalizaci („feudalizaci“) Srbska, přitom sázela na vývoj místní samosprávy.
- Opakoval se stranický programový bod prosazující vytvoření jednotného srbského etnického kulturního prostoru, ale mírovou cestou. SRS se nevzdávala myšlenky politické kontinuity Republiky Srbské Krajiny a zachování Republiky srbské.
- Velká část programu byla věnovaná Kosovu (dodržování rezoluce 1244) a boji s haagským tribunálem a proti konstrukt o srbské vině za válku v bývalé Jugoslávii, boji s kriminalitou a korupcí.
- Ekonomická a sociální část mimo jiné obsahovaly veřejné práce pro nezaměstnané, fixní daň z příjmu do 12 % nebo zastavení a přezkoumání dosavadní privatizace.³²⁴ Přitom Nikolić prohlašoval, že privatizace provedené v souladu se zákonem zůstanou nedotknutelné, především ty s účastí zahraničního kapitálu.
- Ohledně budoucnosti SCG radikálové uznávali právo Černé Hory na oddělení.³²⁵

Na druhou stranu z programu úplně zmizel bod podpory evropské integrace. Místo něho se objevila kritika programů stran bývalé DOS, jež neopodstatněně slibovaly rychlý vstup

---

³²¹ „Moravski nacionalista“. Politika. 18.11.2003

³²² Demokrate najpoželjnije Politika. 15.11.2003

³²³ Nikolić: završen deo posla oko rušenja DOS-a. Politika. 18.11.2003

³²⁴ Program Srpske radikalne stranke u 20 tačaka. Velika Srbija 1783

³²⁵ Šešeljevo delo. Politika 23.11.2003

Srbska do EU. Mezinárodní vektor strany se vrátil na původní šešeljevskou kolej: Rusko, Čína, Indie, arabské státy, Jižní Amerika a Japonsko.

Nehledě na pokus sázet víc na sociální otázky, parlamentní kampaň pro radikály začala nepodařeně. V rozhovoru pro novosadskou televizi Apolo se Tomislav Nikolić vyslovil proti uznání chorvatských hranic a opakoval stranickou předvolební tezi o nutnosti obnovit Republiku Srbskou Krajinu.³²⁶ Prohlášení bylo okamžitě interpretované jako podnět k válce a vyvolalo vlnu kritiky v Srbsku i v zahraničí. Sam Nikolić popřel takový výklad svých slov a zdůraznil, že měl na mysli především možnost návratů krajinských Srbů domů, čemuž chorvatská vláda bránila: „*Stav hrvatskih vlasti prema ljudima koji su odande prognani nakon „Oluje“ i kojima je povratak onemogućen nije se promenio i ja sa Hrvatima nemam šta da razgovaram.*“³²⁷ Další výhradou vůči těsné spolupráci s Chorvatskem bylo negativní saldo Srbska v obchodě obou států.

Přestože Nikolić obvinění vyvrátil, byl celý případ ohodnocen jako vlastní gól. Rétorika strany během celé kampaně, podobně ta Šešeljova v r. 2003, se intenzivně snažila o propagaci mírumilovného image strany vůči všem minoritám. Přitom však hned první akce strany, která se odehrála v Bujanovci, se sotva dala vyložit jako umírněná: „*Simbolično počinjemo glavni deo kampanje u kojoj ćemo obići Srbiju baš iz Bujanovca, jer su ovde Srbo najugroženiji. Za ove tri godine DOS je doveo do iseljavanja, a Šiptari polako preuzimaju vlast i počinju da se šire prema Vranju.*“³²⁸ Nikolić překvapivě vysvětloval začátek kampaně v pohraničních obcích jako pokus ukázat etnickým menšinám svou vstřícnost a otevřenost vůči všem národům.³²⁹

Také nehledě na sociální agendu a národní konservatismus SRS horlivě bránila jiným, nepolitickým subjektům v zasahování do tohoto terénu. Nikolić se setkával s dělníky problémových podniků během promování své tzv. „sociální karty“, přitom strana často kritizovala pokus odborových svazů komentovat politický vývoj. Podobně stranický časopis umísťoval rozhovory s těmi pravoslavnými hodnostáři, jež podporovali Nikoliće a SRS, kdežto apel patriarchy na zavedení monarchie byl zkritizován s poznámkou, že by církve neměla favorizovat kteroukoliv politickou sílu.³³⁰

---

³²⁶ Nikolić advocates Greater Serbia. [online] Croatia.org [cit. 5.6.2020]. Dostupné z: <http://www.croatia.org/crown/articles/6740/1/E-Nikolic-advocates-Greater-S.html>

³²⁷ Radikali ne priznaju granice s Hrvatskom. Politika. 28.11.2003

³²⁸ Srbiji u pohode. Politika. 2.12.2003

³²⁹ Sučeljavanje poruka. Politika. 5.12.2003

³³⁰ Gong za start. Politika. 1.12.2003

V pozdějším programovém rozhovoru pro deník Politika se Tomislav Nikolić pokusil napravit nepodařený začátek kampaně. Hlavní pozornost byla věnovaná vztahům s Evropou a evropské integraci, což bylo hlavním bodem programu mnohých demokratických stran. Ty zdůrazňovaly hrozbu zastavení sblížení EU a Srbska a možnost nových sankcí v případě, že by se k moci vrátila SRS. Ohledně sankcí Nikolić poznamenal, že během předcházejících měsíců ani samotná vláda DOS nespolupracovala aktivně s Haagem a nevydávala stíhané Srby, aniž by to zemi přivedlo k novým sankcím: „*DOS neće da izruči ova četiri generala. Što bismo mi to menjali.*“³³¹

V případě otázky vstupu do EU lídr radikálů, na rozdíl od svého vlastního programu z listopadu r. 2003, už zřejmě bral v potaz stranický program, přitom si ale ponechával prostor pro manévr: „*Na tako dugom štapu da o tome ne vredi sada ni pričati.*“³³² Pro úspěšnou evropskou integraci totiž bylo třeba zlepšit životní standard obyvatelstva, průměrný plat i HDP. Tomu však zákony DOS o privatizaci a o práci, které dle Nikoliće zavinily růst nezaměstnanosti, sotva prospívaly. Bez splnění těchto podmínek se přísliby demokratů ukazovaly jako neopodstatněné: „*Kad bi sin Havjera Solane bio izabran za predsednika vlade, za deset godina ne bismo ušli u EU.*“ Nikolić uznával těsnější spolupráce se Západem je pro rozvoj země nevyhnutelná, a to nejen v rovině kapitálu a technologií, ale také například v legislativní rovině. Na druhou stranu mnohokrát zmíněné arabské a asijské státy představovaly pro Srbsko zdroj surovin a exportní trh.

V případě kosovské otázky Nikolić nabízel opět návrat omezeného kontingentu VJ a policie na ochranu kulturních památek a Srbů, kteří v Kosovu zůstali. Připouštěl setrvání mezinárodní jednotky dohlížejících na ochranu Albánců, což znělo naprosto idealisticky: „*Neka ceo svet čuva Albance i Srbi da čuvaju Srbe i tamo će lepo da se žive.*“ Na druhou stranu vzhledem k nepřetržitým incidentům a napadání kosovských Srbů, pasivitě jednotek KFOR a odchodu jejich ruské jednotky s Kosova, měl i takto nesplnitelný příslib šanci na odezvu mezi voliči.

Při hodnocení kampaně SRS v prosinci r. 2003 nelze souhlasit s názorem Miroslava Šutiće o „kampani bez kampaně“.³³³ Takový termín bezpochyby platil pro komunikaci Šešelje v prezidentských volbách r. 2002, nikoliv ale v rovině technologické. Na projevy SRS ve skupštině Šešelj logicky navazoval svými volebními prohlášeními, proto bylo jen stěží možné orámovat volební program, slogan apod. Na druhou stranu tehdy SRS poprvé

---

³³¹ Otvoreni prema svima. Politika. 8.12.2003

³³² Otvoreni prema svima. Politika. 8.12.2003

³³³ Skromni učinci poruka sa bilborda. Politika. 9.12.2003

úspěšně a opakovaně vyzkoušela taktiku regionálních mítinků. V případě dvou volebních kampaní v r. 2003 radikálové poprvé od r. 2000 vedli skutečně komunikační kampaň s ad hoc koncipovanými programy a slogany, zvláště pro parlamentní volby. Přitom se nezapomínalo na regionální akce, jež se osvědčily a s postupem času se staly mohutným nástrojem strany.

Pokud Šešelj v r. 2002 na otázku, jak přinutí Đinđiće v případě své výhry vypsát předčasné volby, odpovídal, že zavedením výjimečného stavu, pak Tomislav Nikolić si byl plně vědom potenciálu radikálů uspořádat velké protestní akce (*„Jedini smo u Srbiji koji trenutno mogu da zakažu i organizuju mitinge, na koje dolazu veliki broj ljudi.“*³³⁴) Právě přes celorepublikové protesty hodlal přimět Živkoviće k demisi.

Jádro kampaní se přitom skutečně zakládalo na diskurzu radikálů s předcházejících let. Je ale nutné rozlišovat akcenty, jež už byly tentokrát jasně stanovené. Tomislav Nikolić již nemusel připomínat vazby DOS na podsvětí, jelikož to úspěšně zvládaly DSS, G17+ a další strany.³³⁵ Místo toho lídr SRS poukazoval na absenci jakýchkoliv trestních stíhání vůči svým stranickým kolegům během uplynulých let, přestože se především ze strany DS objevovaly četné pokusy prezentovat radikály jako zkorumpované politiky: *„Niko od radikala nije otišao u zatvor, protiv nikog nije podignuta ozbiljna krivična prijava, nije vodjen sudski proces, niko nije osudjen.“*³³⁶ V případě DS Nikolić také jízlivě poukazoval na nesrovnalosti při demonstrativním eliminování kontroverzních politiků strany, kteří patřili mezi nejbližší spolupracovníky Đinđiće.³³⁷ Ve výsledku byla kampaň SRS překvapivě označena jako pozitivní, zvláště ve srovnání s rétorikou DSS, DS a G17+, jež se považovaly za favority voleb.³³⁸

Sázka na akce v terénu se osvědčila i v parlamentní kampani. Nehledě na obrovskou pozornost médií vůči prosincovým volbám, zůstávalo mediální zastoupení SRS slabé a výrazně zaostávalo za DS (absolutním lídrem), DSS a G17+. Radikálové také jen minimálně využili možnosti televizní a rozhlasové reklamy.³³⁹ Navíc i pozorovatelé CESID si všimli explicitní náklonnosti řady nejčtenějších titulů k DS a DSS. Deníku Politika se vyčítalo

---

³³⁴ Čovek koji stoji iza svojih reči. Velika Srbija 1779. Beograd, 2003

³³⁵ Oko izbora 13. Izveštaj sa vanrednih parlamentarnih izbora u Republici Srbiji (28. decembar 2003. godine). CESID. Beograd, 2004. Str 81

³³⁶ Čovek koji stoji iza svojih reči. Velika Srbija 1779. Beograd, 2003

³³⁷ Otvoreni prema svima. Politika. 8.12.2003

³³⁸ Oko izbora 13. Izveštaj sa vanrednih parlamentarnih izbora u Republici Srbiji (28. decembar 2003. godine). CESID. Beograd, 2004. 93

³³⁹ Tamtéž. Str 65

zvláště zjevné favorizování Koštunici, kdežto SRS byla uváděna jako marginální strana. Také tituly Danas a Internacional zmiňovaly SRS naprosto minimálně.³⁴⁰

Výsledek voleb se stal dalším překvapením pro Srbsko a mezinárodní společenství. Podpora 1.056.256 voličů (27,61 %) vystřelila SRS na první místo a přinesla straně 82 poslaneckých mandátů. Nehledě na předchozí úspěchy Šešelje a Nikoliće, v parlamentní kampani se očekávalo vítězství stran bývalého DOS, nikoliv mladšího koaličního partnera Slobodana Miloševiče. Natož že právě tato strana po volbách osloví Koštunicovu DSS s nabídkou složit vládu.

Vysvětlení úspěchu radikálů v prosincových volbách r. 2003 se však nestalo předmětem širokého zájmu domácích ani zahraničních odborníků. Názory částí expertů, vezmeme-li je s časovým nadhledem, přitom někdy protirečí sami sobě. Kupříkladu sociolog Vladimir Goati vysvětloval úspěch SRS tím, že část voličů SPS radikálové upoutali levicovou rétorikou, část voličů DSS zase zmírněním tradičních „velkosrbských“ hesel a důrazem na vyloženě mírnou cestu při realizaci Velkého Srbska. Na vině byla podle něj také sama DSS, jež se sice chovala jako opoziční strana, avšak do srpna 2001 působila v srbské, a do r. 2003 i ve svazové vládě jako člen koalice.³⁴¹ Goati si všímá i toho, jak radikálové důsledně využili sociální rétoriku ve všech prezidentských volbách v letech 2002 až 2003. Ovšem ještě v dubnu r. 2003, tedy méně než dva měsíce po odjezdu Šešelje do Haagu, Goati mluvil o marginalizaci SRS a uváděl G17 coby stabilní třetí nebo čtvrtou stranu.³⁴²

Politolog Slaviša Orlović vysvětloval úspěchy radikálů konvertováním Šešeljevých volebních výsledků z r. 2002, přitom však opomněl pád a a opětovný růst SRS pod vedením Nikoliće v r. 2003.³⁴³ Výklad Orloviće je dokonce poněkud zavádějící, jelikož v téže pasáži reflektuje volební výsledky Mićunoviće z prezidentské kampaně v r. 2003, z níž kandidát DOS oproti všem očekáváním odešel poražený. Dle Orloviće, účast Mićunoviće pozitivně ovlivnila i následující parlamentní kampaň jeho strany DS.³⁴⁴

Odborník na politický marketing Zoran Slavujević při vysvětlování růstu podpory radikálů poukazoval na stále rostoucí nespokojenost občanů s proměnou započatou po revoluci 5. října, s chováním mezinárodního společenství vůči Srbsku, se způsoby implementace reform, četnými korupčními aférami a politickými skandály v

---

³⁴⁰ Oko izbora 13. Izveštaj sa vanrednih parlamentarnih izbora u Republici Srbiji (28. decembar 2003. godine). CESID. Beograd, 2004. Str. 68

³⁴¹ GOATI, Vladimir. Partijske borbe u Srbiji u postoktobarskom razdoblju, Beograd, 2006, str.86

³⁴² Podrška kao na početku. 6.4.2003

³⁴³ Partije i izbori u Srbiji: 20 godina. Pod redakci Slaviša Orlović. Beograd, 2011. str 46

³⁴⁴ Tamtéž.

demokratických koalicích – nikoliv však s osobnostmi Šešelje a Nikoliće.³⁴⁵ Při analýze vývoje vzestupu SRS Slavujević uvádí, že Šešeljeva kandidatura ve volbách r. 2002 sice byla neúspěšná, ale přestože kandidát radikálů nepostoupil do dalšího kola, dokázal přesvědčit své voliče, aby bojkotovali volby, které byly nakonec kvůli nízké účasti anulované.³⁴⁶

S tímto názorem nelze souhlasit, jelikož početná část voličů SRS v tomto kole volby podpořila Koštunicu, a celkově slabá účast voličů se vysvětluje nezájmem kvůli relativní ideologické blízkosti Labuse a Koštunici jakožto demokratických kandidátů. Na druhou stranu úspěch Nikoliće proti Micunovicovi dle Slavujeviće zlepšuje rating Nikolice, který začal být vnímán jako schopný, poctivý a důsledný. Slavujević také hodnotí vývoj osobní image Tomislava Nikoliće od roku 2000 jako nepochybný přínos pro SRS.³⁴⁷ Přitom v kontrastu se Šešeljem dokázal Nikolić při vši své nedynamičnosti a monotónnosti překvapivě vytvářet dojem zdvořilého člověka.

Politolog Irena Ristić také připisuje velký podíl na volebním úspěchu SRS sociální nespokojenosti. SRS je podle ní přitažlivá pro všechny poražené a nespokojené s přechodem k novému režimu. Navíc nevyhnutelným faktorem politického života v Srbsku byla trvale také mnohokrát popsaná roztříštěnost srbské společnosti, a to napříč ideologickým spektrem. Tuto situaci komplikovalo upevnění antagonizmu mezi tzv. proevropskými, liberálními, vzdělanějšími vrstvami a tzv. tradicionalisty, stoupenci státnické a nacionální rétoriky, podporujícími status quo. Poměry mezi nimi byly v neprospěch liberálů: 41 % srbského obyvatelstva bylo charakterizováno jako tradicionalisté, kdežto stoupenců modernizace bylo jen 27 %. Tito voliči se domnívali, že je mnohem lepší žít třeba chudě, ale samostatně, bez zahraničních zásahů a pomoci.

Největší problém ale podle Ireny Ristić spočíval v tom, že se modernisti při revoluci 5. října opírali o „půjčenou kritickou masu“. Právě absence stabilní voličské základny DOS je důvodem, proč se voliči, zklamaní prvními lety tranzitu, začali obracet na SRS v domněnce, že tato strana, může situaci buď zlepšit, nebo aspoň zastaví další kolaps.³⁴⁸ K tomu je také třeba zohlednit celosvětově platnou tendenci „potrestání“ prvních tranzitních vlád, kdy obyvatelstvo připisuje problémy nové vládě, nikoliv „dědictví“ předchozích

---

³⁴⁵ SLAVUJEVIĆ, Zoran. Izborne kampanje: Pohod na birače. Slučaj Srbije od 1990. do 2007. godine. Beograd, 2007, str. 96

³⁴⁶ Tamtéž. Str.80

³⁴⁷ Tamtéž. Str.95

³⁴⁸ RISTIĆ, Irena, Povratak Srpske radikalne stranke nakon 5. oktobra in Pet godina tranzicije u Srbiji, Beograd 2006, str. 139

režimů.³⁴⁹ (O této hrozbě psal ještě před pádem Miloševiče sociolog Vladimir Vuletić: „Ljudi intuitivno osećaju da bi teret tranzicije pao na njihova leđa, a da za uzvrat, bar u ogleđnom roku, ništa ne bi dobili. Trenutno nemaju ništa, ali ništa ne rade. U promenjenim okolnostima ne bi imali ništa, ali bi morali da rade. Menjati ništa za ništa, a pri tom uložiti napor, zaista nije primamljivo i nije vredno žrtve.“³⁵⁰)

Druhým faktorem nebo spíše viníkem je podle Ristić neschopnost demokratických sil najít konsenzus v otázce nové ústavy. Její text vznikl dva roky po volbách a problém ústavy přesto stále nebyl vyřešen, což ještě lépe ilustruje tempo realizace demokratických proměn. Kromě všeobecně známého problému neustálých rozkolů v koalici se Ristić také zastavuje nad otázkou reflexe nedávné minulosti Srbska v očích veřejnosti i politiků. Fakt, že lídři demokratických stran nepochopili nebo ignorovali důležitosti této otázky, stejně jako jejich obava, že přijdou o voliče, jen poskytovaly SRS vhodný prostor. Navíc největší problém si demokrati vytvořili sami, když postupně převedli otázku haagského tribunálu do prvního plánu politického dění.

Nedůslednost demokratů ve všech těchto rovinách výrazně kontrastovala se SRS, která jako jediná měla jasné a konzistentní politické cíle a strategie.³⁵¹ Celkově Ristić spatřuje v úspěchu SRS jen pokračování už zmíněného rozkolu společnosti na tradicionalisty a liberály a odmítá v tom vidět náznak vzestupu této strany: „Oni ne predstavljaju iznenadnu pobedu niti slavni povratak te stranke, već su pre svega neminovna posledica tradicionalističkih shvatanja koja su u Srbiji i dalje vrlo rasprostranjenja, a usled sistemskih promena kod tzv. gubitnika tranzicije dodatno ojačala.“³⁵²

Relativně populární bylo také vysvětlování úspěchu SRS širokou podporou mezi uprchlíky z Chorvatska, Bosny a Kosova (Věra Stojarová, Srđan Prtina). Stojarová nabízí dvě vize vlivů uprchlické otázky na volby 2003. Když cituje Prtinu, píše, že program SRS byl zacílený na uprchlíky z BiH, Chorvatska a Kosova: „On one hand, there is a populist-nationalist programme with easy, attractive solutions aimed at voters who lost jobs during privatization, the middle class which happened to be economically on the edge of society and refugees from BiH, Croatia and Kosovo.“³⁵³ Samotný Prtina však jen uvádí, že SRS slíbila populistická hesla jako „návrát srbských ozbrojených sil do Kosova, jak je to uvedeno

---

³⁴⁹ Tamtéž, str. 142

³⁵⁰ Lopta. Vreme. 497. 15. 07.2018.

³⁵¹ Tamtéž, str. 140

³⁵² RISTIĆ, Irena, Povratak Srpske radikalne stranke nakon 5. oktobra / Pet godina tranzicije u Srbiji, Beograd 2006, str. 142

³⁵³ STOJAROVÁ, Věra. The far right in the Balkans. Manchester University Press, 2013. Str. 65

v rezoluci 1244 RB OSN, revizi chorvatského území, z něhož bylo vyhnáno srbské obyvatelstvo při operaci „Bouře“ v srpnu 1995...“. Nicméně z tohoto Prtinova tvrzení přímo nevyplývá, zda to mělo vliv na hlasování uprchlíků z těchto zemí.³⁵⁴

V článku Branka Milanoviće, kterého také Stojarová cituje, se píše: „*Podrška izbeglica i raseljenih lica radikalima nije iznenađujuća s obzirom na radikalsko zastupanje tvrde nacionalističke opcije i ponovnog srpskog osvajanja krajeva u Hrvatskoj ili povratka na Kosovo (ma kako ove dve opcije bile nerealne). Ali naravno one se takvima ne moraju činiti izbeglicama.*“³⁵⁵ Na druhou stranu Stojarová poskytuje čtenářům názor novinářky Vreme Jovany Grujić, která zdůrazňuje, že radikálové mohli víc počítat s podporou uprchlíků z Chorvatska než z Bosny, jelikož na jednu stranu byla jejich pozice v Republice Srbské Krajiny velmi silná, na druhou stranu voliči z Bosny byli vzdělanější, umírněnější ve svých názorech a víc naklonění Koštunicově DSS.

Jovana Grujić v této studii také zmiňuje další zajímavé faktory uprchlické otázky v Srbsku jako nerovnoměrnost teritoriálního rozmístění uprchlíků (kompaktní velké skupiny chorvatských Srbů oproti bosenským, kteří se dostávali do Srbska v několika vlnách, nevytvářeli mezi sebou seskupení a aktivně se integrovali do společnosti) a animozitu „srbijanců“ vůči uprchlíkům. Grujić tvrdí, že SRS překvapivě uspěla díky tomu, že slibovala uprchlíkům z Chorvatska obnovení RSK. (Cílila na jejich pocit křivdy vůči Bělehradu za zradu. To ovšem neplatilo pro bosenské Srby, jelikož oni svou republiku v Bosně stále měli.) Toto řešení návratu běženců se rovněž líbilo původnímu obyvatelstvu.³⁵⁶

Při posuzování role a odezvy uprchlíků na program SRS se nelze pozastavovat jen u příslibu řešit problém Krajiny nebo Kosova. Lídři radikálů po Šešeljevě odjezdu mnohokrát zdůrazňovali mírnou cestu řešení svých plánů, avšak bez toho, aby uvedli časový rámeček a způsoby jejich praktické realizace. Na druhou stranu byla velká část uprchlíků z počátku 90. let umístěná v multietnické Vojvodině, kde elektrizace politické debaty mezi autonomisty a centralisty během let 2000 až 2003 dosáhla vysokého stupně. Právě ve Vojvodině SRS opakovaně vykazovala nejlepší výsledky a efektivně zpracovávala vojvodinskou otázku

---

³⁵⁴ PRTINA, Srđan. Srbsko a parlamentní volby: výsledek, který nešel změnit, in Mezinárodní politika, UMV, Praha, 2004

³⁵⁵ MILANOVIĆ, Branko. Ko je glasao za radikale. Beograd, Prizma, 2004.

³⁵⁶ GRUJIĆ, Jelena. The Refugee Electorate: Past, Present and Future. In: Migrationonline.cz [online]. May 2006 [cit. 22.3.2019]. Dostupné z: https://aa.ecn.cz/img_upload/f76c21488a048c95bc0a5f12dece153/The_Refugee_Electorate_final_version.pdf

jakožto hrozbu oddělení a útok na srbské národní zájmy. Roli uprchlíků je proto třeba zkoumat v rámci vojvodinské otázky.

Volební výsledek radikálů nelze paušalizovat také jen špatným načasováním nových zatykačů haagského tribunálu na čtyři srbské generály v říjnu r. 2003. Nepřízeň vůči tribunálu zůstávala v srbské společnosti stabilním faktorem, avšak vzhledem k dříve provedeným extradicím mnohem známějších osob, nemohlo obvinění méně známých policejních generálů zastínit celou politickou debatu.

Závěr

Při psaní této práce jsem si vytyčil cíl stanovit předpoklady pro revitalizaci a následující růst podpory SRS v Srbsku v prvních letech republiky 5. října a také popsat komunikační strategii, která jí k tomu dopomohla. Pro úspěšné řešení těchto úkolů jsem měl také odpovědět na následující otázky:

1. Zda renesance vlivu radikální strany neodráží skutečnost, že pád Miloševićovy exekutivy neznamenal zásadní předěl v politickém vývoji Srbska, a že tedy šlo především o personální změny ve vedení státu.
2. Jak širokou podporu měl nacionalistický program v srbské společnosti v období vlády Miloševiče a po jeho pádu.
3. Do jaké míry byla SRS připravená převzít roli vedoucí nacionalistické síly po pádu Miloševiče.

Revoluční události 5. 10. 2000 bezpochyby představovaly pro Srbsko novou kapitolu v politickém vývoji země. Neznamenal to ovšem nutně okamžité razantní změny ve společnosti, nýbrž především otevření diskuze a boje o priority a podobu dalšího vývoje. Odstranění Miloševiče a monopolu SPS spojenými silami široké a pestré koalice jen ukončilo desetiletý (nebo dokonce patnáctiletý, počítáme-li toto období od nástupu Miloševiče k moci) tranzit Srbska od socialistické Jugoslávie k demokratickému státu. Srbská společnost se ocitla v situaci, kdy se musela najednou vypořádat s vícero otázkami nezbytnými pro další vývoj.

První problém představovala nutnost vyřešit samotný koncept státu. Další existence třetí Jugoslávie, jež po stažení jednotek VJ a policie z Kosova jako stát nemohla kontrolovat ani 100 % srbského území, natož Černou Horu, představovala pro Bělehrad institucionální zátěž a překážku pro vlastní vývoj. Jednalo se nejen o bizarnost situaci, v níž černohorský prezident Đukanović jízlivě poznamenal, že Srbsko si může dovolit platit dva prezidenty najednou. Ale také o principiální až paradoxní jednostrannou vázanost na federaci, o jejíž existenci její druhý člen neprojevoval zájem (především vládnoucí černohorská strana DPS). Řešení celé řady principiálních otázek, počínaje Ústavou a konče formou spolupráce s Haagem, brzdila právě nutnost harmonizovat tyto kroky s federální legislativou.

Další otázka se týkala potřeby konsenzu o podobě vnitřního vývoje státu. Koalice DOS, jež sjednocovala subjekty s diametrálně odlišnými názory na charakter samotné revoluce 5. října, nemluvě o jejich vizi reforem a konceptu státu, nemohla nabídnout společnosti jednotný recept nadcházejícího vývoje. Konzervativní strana DSS v čele s nově

zvoleným prezidentem SRJ Koštunicou se horlivě přidržovala konceptu legalizmu, tedy právní kontinuity s předchozí vládou, ani mezi jejími liberálnějšími partnery však nepanovala shoda o budoucím charakteru Srbska.

Třetí problém představoval traumatický syndrom, způsobený nejdřív mezinárodní izolací a otázkou přijetí nebo odmítnutí vnučené kolektivní viny za války v jiných republikách bývalé SFRJ, později posílený bombardováním v r. 1999 a ztrátou Kosova. Dalším komplikujícím faktorem, významně ovlivňujícím celou situaci, byl drastický ekonomický dopad tranzice na obyvatelstvo. Nová vláda se ukázala hluchá k potížím svých občanů a nechala je, aby si s těmito problémy poradili sami.

Srbská společnost se tak ocitla na startovní čáře nové etapy. Do otevřené debaty se mohli pustit všechny subjekty, včetně bývalých vládnoucích stran. Proto revoluce 5. října, nehledě na všechny protiklady, nemůže být nahlížena jen jako provedení personálních změn. SRS dokázala vstoupit do této debaty s vlastní vizí, byť často paušalizovanou jako reakční, a nabídnout ji společnosti jako alternativu. Přitom se SRS překvapivě podařilo paušalizovat celou DOS.

Překvapivě se vyvíjelo také povědomí a výklad nacionalizmu v kontextu historických reálií Srbska. Miloševićův situační nacionalismus se nikdy neomezoval jen na nacionalismus „četnický“, ponechávaje tuto roli dobrovolným partnerům včetně rané SRS a SPO, nýbrž se pod tlakem mezinárodního společenství a izolace vyvinul v podivný mix srbského tradicionalismu 19. století (ve výkladu tehdejší radikální strany) a titovského přístupu „nezúčastněných zemí“. Pocit křivdy vůči Západu ještě víc posilovala nedávná minulost, kdy se Titova Jugoslávie nehledě na svůj neutrální status těšila mezinárodnímu respektu a byla považována za rovnocenného partnera.

Myšlenka Velkého Srbska, byla ať už v té či jiné podobě přitažlivá pro instrumentalizaci i pro demokratické lídry jako byli Koštunica a Djindjic. Brzy ji nahradil venkovský nacionalismus šumadijského rolníka z kultovního románu v Srbsku v 80. letech XX století „Knjige o Milutinu“ Danko Popoviće, jenž nechce platit za svobodu jiných „bratských“ národů nebo za jakousi vymyšlenou Jugoslávii, nýbrž chce jen zůstat „*svoj na svome*“. SRS, zvláště pod vedením Nikoliće, dokázala úspěšně pracovat právě s tímto konceptem obranného „venkovského“ tradicionalismu.

Z hlediska politické práce se přežití a následující úspěch SRS dá objasnit především vyhraněnou a konzistentní rétorikou, kritickou vůči DOS, kterou radikální strana začala uplatňovat v podstatě už první den po 5. 10. 2000. Radikálové jako první převzali ve všech

principiálních otázkách roli opozice vůči nové vládě, a přestože zpočátku se jejich pokusy jevily jako komické, dokázali tuto pozici hlavního oponenta DOS udržet. Tato strategie se plně vyplatila, když se problémy, na které SRS upozorňovala, dostaly do celostátní politické agendy.

Počátky a evoluce srbských radikálů ve zkoumaném období přitom stále neztrácejí na aktuálnosti, vezmeme-li v potaz současný politický vývoj Srbska. Opakovaná velká voličská podpora SRS, především rétoriky Tomislava Nikoliće, byla po jeho odchodu od SRS a založení nové Srbské pokrokové strany, úspěšně završena převzetím skutečné politické moci, a to během relativně krátkého období (2007–2012).

Od r. 2012 až doposud tato strana zažívá ještě větší evoluci a z původně mladšího koaličního partnera SPS se stává téměř monopolní politickou silou v Srbsku. Vzhledem k vývoji v zemi ve zkoumaném období nelze vyloučit, že i v případě ztráty moci dokážou bývalí radikálové obstát v srbské politice, jelikož za svůj mandát vděčí nejen zneužití moci a podřízení státu vlastním stranickým zájmům, ale především voličské poptávce po svém produktu.

Prameny a literatura

1. Primární prameny

1.1 Stranické programy

DOS ili Srbija. Program Tomislava Nikolića.2003.

Program Srpske radikalne stranke u 20 tačaka. 2003.

1.2 Dokumenty

OKO IZBORA 9. Izveštaj sa predsedničkih izbora u Republici Srbiji (septembar - oktobar 2002) CESID, Beograd, 2003.

OKO IZBORA 10. Izveštaj sa ponovljenih predsedničkih izbora u Srbiji (8. decembar 2002. godine). Beograd, 2002.

OKO IZBORA 12. Izveštaj sa ponovljenih predsedničkih izbora u Republici Srbiji (16. novembar 2003), Beograd, 2003.

OKO IZBORA 13. Izveštaj sa vanrednih parlamentarnih izbora u Republici Srbiji (28. decembra 2003), Beograd 2004.

1.3 Memoáry

JOVANOVIĆ, Čedomir. Moj sukob sa prošlošću. Beograd, 2005.

MARKOVIĆ, Mira. Bilo je to ovako. Beograd: Novosti. 2015.

1.4 Periodika

Politika, 2000-2004.

Srpska reč, 2002.

Velika Srbija, 2000-2004.

VREME, 2000-2004.

2. Sekundární literatura

GOATI, Vladimir. Izbori u SRJ od 1990 do 1998. II dopunjeno izdanije. Beograd, CESID, 2001.

GOATI, Vladimir. Partijske borbe u Srbiji u postoktobrskom razdoblju. Beograd, 2006.

GRUJIĆ, Jelena. The Refugee Electorate: Past, Present and Future. In: Migrationonline.cz [online] May 2006 [cit. 22.3.2019]. Dostupné z:

https://aa.ecn.cz/img_upload/f76c21488a048c95bc0a5f12deece153/The_Refugee_Electorate_final_version.pdf

Ljudska prava i odgovornost. Srbija 2003. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Beograd, 2004.

MIJATOVIĆ, Boško, Vojvođansko pitanje: ima li ozbiljnog temelja. in Polemika o Vojvodini. Radni dokumenti, br. 4. Centar za liberalno-demokratske studije. Beograd, 2003.

MILANOVIĆ, Branko. Ko je glasao za radikale. Beograd, Prizma, 2004.

MUSLIU, Fahri. Montirani procesi protiv kosovskih Albanaca (1999-2001). Helsinski odbor za ljudska prava u Srbiji. Beograd, 2007.

NSPM. Posebno izdanje 1 (2005). Vojvodjansko pitanje, Beograd, 2005.

Partije i izbori u Srbiji: 20 godina. Priredio Slaviša Orlović. Beograd, 2011.

PEROVIĆ, Latinka. Zoran Đinđić i srpsko društvo, in Zoran Đinđić: etika odgovornosti. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Beograd, 2006.

PRтина, Srđan. SRBSKO A PARLAMENTNÍ VOLBY: VÝSLEDEK, KTERÝ NEŠEL ZMĚNIT, in Mezinárodní politika, UMV, Praha, 2004.

Pregled meseca. Prizma. Maj 2001. CLDS. Beograd, 2001.

SLAVUJEVIĆ, Đ. Zoran. Izborne kampanje: Pohod na birače. Slučaj Srbije od 1990. do 2007. godine. Beograd: Institut društvenih nauka. 2007.

STOJAROVÁ, Věra. The far right in the Balkans. Manchester University Press, 2013.

Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji—deset godina posle. Priredio Dušan Pavlović. Fondacija Henrich Boll. Beograd, 2010.

RISTIĆ, Irena, Povratak Srpske radikalne stranke nakon 5. oktobra in Pet godina tranzicije u Srbiji, Beograd 2006, str. 139.

3. Internetové zdroje:

- Dr Vojislav Šešelj - Moj predsednik. Izborni džingl za južni deo Srbije, kampanja 2002 godine. [online] SrsOrgRs [cit. 21.5.2020] Dostupné z:
<https://www.youtube.com/watch?v=sLZDNZz5b-Y>

- G17 plus optužila bivše i sadašnje članove kabineta premijera za korupciju [online] B92 [cit. 5.6.2020]. Dostupné z: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2003&mm=07&dd=17&nav_category=9&nav_id=114211
- Inicijativa Otvoreni parlament [online]. Dostupné z: <https://otvoreniparlament.rs/>
- Internet-izdanje Glas Javnosti. [online]. Dostupné z: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/srpski/arhiva-index.html>
- Izbori za predsednika Republike Srbije, 1997. Konačni rezultati.str.4 [online] Republika Srbija. Republički zavod za statistiku [cit. 19.6.2019]. Dostupné z: [http://www.rik.parlament.gov.rs/doc/arhiva/predsednik/1997%20I/3.%20-%201997%20\(I\)%20izvestaj%20o%20ukupnim%20rezultatima%20pr.pdf](http://www.rik.parlament.gov.rs/doc/arhiva/predsednik/1997%20I/3.%20-%201997%20(I)%20izvestaj%20o%20ukupnim%20rezultatima%20pr.pdf)
- Izbori u saveznoj republici jugoslaviji. 24 septembar 2000. Izveštaj o preliminarnim nalazima i zakljuccima. Str.5. [online] OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <https://www.osce.org/sr/odihr/elections/15185?download=true>
- Kad pobedim, hleb 3 dinara. Blic. 12.11.2003 [online] Blic.rs [cit. 5.6.2020]. Dostupné z: <https://www.blic.rs/vesti/politika/kad-pobedim-hleb-tri-dinara/dmlt19k>
- Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju.Svedok Zoran Lilić. Utorak, 17. jun 2003. Otvorena sednica. Str. 17 [online] ICTY.org [cit. 11.7.2020]. Dostupné z: https://www.icty.org/x/file/About/OTP/Milosevic%20Feature/High%20level%20witnesses/Lilic_fulltestimony1_bcs.pdf
- Narodna banka Srbije. Zvanični i tržišni kursevi u periodu 1990-2001. [online] Narodna banka Srbije [cit. 21.6.2019] Dostupné z: https://www.nbs.rs/internet/latinica/80/kursevi/trzis_kurs_99.pdf
- Nećemo pregovarati sa Koštunicom i Žižićem. [online] Blic.rs [cit. 23.06.2020] Dostupné z: <https://www.blic.rs/vesti/politika/necemo-pregovarati-sa-kostunicom-i-zizicem/rtqtpew>
- Nikolić advocates Greater Serbia. [online] Croatia.org [cit. 5.6.2020]. Dostupné z: <http://www.croatia.org/crown/articles/6740/1/E-Nikolic-advocates-Greater-S.html>
- Poslanik DOS trazi zabranu SRS [online] B92 [cit. 30.5.2020]. Dostupné z: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2002&mm=01&dd=17&nav_category=1&nav_id=55657

- Radio emisija 25.10.2000, govore: Desimir Tošić, Vojin Dimitrijević, Mileta Prodanović, Beograđani. [online] Pescanik.net [cit. 20.6.2019] Dostupné z: <http://pescanik.net/27-emisija/>
- Republicka vlada ukinula dnevnicu solidarnosti [online] B92 [cit. 21.6.2019] Dostupné z: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2000&mm=11&dd=16&nav_category=1&nav_id=16156
- Šešelj - predsednički izbori 2002 RTS [online] RTS [cit. 4.4.2020]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=du8iCN7kk2k>
- Televizija Trstenik kažnjena novčanom kaznom i zabranom emitovanja emisije [online] ANEM.ORG.RS [cit. 31.5.2020]. Dostupné z: <http://www.anem.org.rs/sr/medijskaScena/vesti/story/4761/Televizija+Trstenik+ka%C5%BEnjena+nov%C4%8Danom+kaznom+i+zabranom+emitovanja+emisije.html>
- Why Does Serbia pay the highest price for Russian gas? [online] Radio Free Europe / Radio Liberty [cit. 21.6.2019] Dostupné z: <https://www.slobodnaevropa.org/a/why-does-serbia-pay-the-highest-price-for-russian-gas/26553217.html>
- Zakon o amnestiji ne doprinosi istini i pomirenju sa zaraćenim Kosovom. [online] Humanitarian Law Center/Fond za humanitarno pravo [cit. 4.4.2020]. Dostupné z: <http://www.hlc-rdc.org/?p=12835>
- Zakon o budžetu Republike Srbije za 2001. godinu. Član 2 [online] Paragraf Lex [cit. 21.6.2019] Dostupné z: <http://demo.paragraf.rs/WebParagrafDemo/ZAKON-O-BUDZETU-REPUBLIKE-SRBIJE-ZA-2001.-GODINU-SI.-glasnik-RS.-br.-21-2001-i-27-2001-ispr..htm>
- Zakon o sredstvima solidarnosti za zaposlene koji su privremeno ostali bez posla usled ratnih dejstava [online] Paragraf Lex [cit. 21.6.2019] Dostupné z: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/o/rub04/04r01z02_010.htm
- Zakon o završnom računu budžeta republike Srbije za 2000. godinu. Str.1 [online] Ministarstvo finansija Republike Srbija [cit. 21.6.2019] Dostupné z: https://www.mfin.gov.rs/download/pdf/zakoni/sektor_budzeta/Zakon%20o%20završnom%20racunu%20budzeta%20za%202000.godinu%2018.12.2002..pdf
- Živković: Za sada bez smenjivanja Janjuševića i Kolesara [online] B92 [cit. 5.6.2020]. Dostupné z:

https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2003&mm=8&dd=5&nav_category=9&nav_id=116001&start=-9

- 5. Oktobar kroz naslovnice Blica. Kako je Milošević hteo da pokrade izbore, kako je reagovao narod i šta je tada radio Putin[online] Blic.rs [cit. 23.06.2020] Dostupné z: <https://www.blic.rs/vesti/politika/5-oktobar-kroz-naslovnice-blica-kako-je-milosevic-hteo-da-pokrade-izbore-kako-je/2c5sx1m>

Seznam zkratek

- CESID – Centar za slobodne izbore i demokratiju (Centrum pro svobodné volby a demokracii)
- CIA – Central intelligence agency
- CLDS-- Centar za liberalno-demokratske studije (Centrum pro liberálně demokratická studia)
- DS – Demokratická strana
- DOS – Demokratická opozice Srbska
- DSS – Demokratická strana Srbska
- EU – Evropská unie
- HDP – hrubý domácí produkt
- ICTY-- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Mezinárodní soudní tribunál pro bývalou Jugoslávii)
- JUL – Jugoslávská levice
- JSO – Jedinica za specijalne operaciije
- NATO-- North Atlantic Treaty Organization (Severoatlantická aliance)
- NSPM – Nova Srpska politička misao (Nová srbská politická myšlenka)
- NSS – Narodna seljačka stranka (Lidová rolnická strana)
- OSN – Organizace spojených národů
- POSKOK – Poseban odred za suzbijanje korupcije i organizovanog kriminala (Zvláštní útvar pro boj s korupcí a organizovaným zločinem)
- RTS – Radiotelevizija Srbije (srbský rozhlas a televize)
- SCG – Srbsko a Černá Hora
- SFRJ – Socialistická federativní republika Jugoslávie
- SKJ – Svaz komunistů Jugoslávie
- SNP – Socijalistička narodna partija Cnre Gore (Socialistická lidová strana Černé Hory)
- SNS – Srpska napredna stranka (Srbská pokroková strana)
- SPO – Srpski pokret obnove (Srbské hnutí obnovy)
- SPS – Socijalistička partija Srbije (Srbská socialistická strana)
- SRJ – svazová republika Jugoslávie
- SSJ – Stranka srpskog jedinstva (strana srbské jednoty)
- UÇK – Ushtria Çlirimtare e Kosovës (Kosovská osvobozenecá armáda)
- UÇKPMB – Ushtria Çlirimtare për Preshevë, Medvegjë dhe Bujanoc (Kosovská osvobozenecá armáda Preseva, Medveđe a Bujanovace)

UNMIK-- United Nations Mission in Kosovo (mise Spojených národů v Kosovu)

USA – Spojené státy americké

VJ – vojska Jugoslavijské (Jugoslávská armáda)